

The Project Gutenberg eBook of Mennyt, by Santeri Alkio

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Mennyt

Author: Santeri Alkio

Release date: June 21, 2013 [EBook #43000]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MENNYT ***

E-text prepared by Tapio Riikonen

MENNYT

Kirj.

SANTERI ALKIO

Werner Söderström, Porvoo, 1892.

Vanha kyläkoulumestari sen ensin pani liikkeelle, sen jutun, että salvumies Laivurisen poika on teräväpäisin kaikista kylän pojista. Kun ukko Laivurinen sai tuon tietää, kysyi hän asiaa vielä varmuuden vuoksi itse koulumestarilta, ja tämä tunnusti todella niin sanoneensa. Siitä pitäen isä sitä jutteli kylässä, missä milloinkin oli työssä. Ja ihmiset rupesivat erityisen uteliaina tarkastelemaan Laivurisen Eeroa, onko pojassa mitään erinomaista teräväpäisyyttä. Kyllähän hänessä varmaan oli jotain toisenlaista kuin muissa paimenissa, sillä vähitellen tuli pysyväksi sananparreksi, että Eero on hyvin teräväinen poika.

Pidettiin aivan luonnollisena asiana — ja siitä puhuttiin melkein liiankin usein —, että jos vain isä Laivurisella olisi varoja, niin pitäisi panna poika kouluun ja tehdä siitä pappi. Mutta yhtä luonnollinen asia oli sekin, että poika jää perintöammattiinsa, sillä isällä ei ollut ensinkään varoja liikenemään sellaiseen.

Poika rupesi lähentelemään kahtakymmentä ja yhä selvemmin ymmärtämään, mitä ihmiset puhuivat hänestä. Hän ajatteli usein sitä. Ja mitä useammin ajatteli, sitä raskaammalta alkoi kirves tuntua, savi kävi ojanpohjassa yhä vaivalloisemmaksi nostaa: hän ajatteli, ajatteli yhä kiinteämmin mitä ihmiset puhuivat.

Hän oli muuten kyllä hyvin siivo poika, ja maksettiin hänelle hyviä renginpalkkoja. Mutta nyt hän rupesi kuvittelemaan, ettei Jumala ole häntä rengiksi luonut.

Ajatukset kirkonpöytästä oli hän jo aikoja sitten jättänyt, mutta siellä oli nyt toinen, nimittäin kansakoulunopettajan kateederi; se istui ajatuksissa kuin painajainen.

Vihdoin se puhkesi ilmi. Hän uskoi sen kenelle hyvänsä, joka vain kuulla tahtoi, ja lisäsi aina: "Kun olisi vain rahaa, niin..."

Tästä ruvettiin puhumaan, ja Eeron lahjat näyttivät todella yhä enemmän erikoisilta, niin että miehet, hyvät kylänmiehet, rupesivat ajattelemaan sitä synniksi, jos tällaisten lahjain pitää kulua puiden hakkuussa ja ojankaivussa.

Siitä tuli vihdoin täysi tosi. Hyväntahtoiset isännät lupasivat mikä rahaa, mikä takausta. Eero valmistautui jonkun johdolla pääsytutkintoon. Hän meni Jyväskylään, pyrki seminaariin ja pääsi.

Sitten meni kaikki jo itsestään. Paljonlaisesti häneltä koulussa kului, sillä luonnostaan haluten olla eturivin miehenä katsoi hän ehdottomaksi pakoksi elää mukana. Rahaa ne maksoivat vaatteet, pikku tuutingit y.m. Rahan lähteet tahtoivat ehtyä, ja joskus oli tosi pulakin. Mutta niistä suoriutui väliin toisella, väliin toisella tavalla, niin että hän tavallisen ajan kuluttua jätti seminaarin selkensä taakse tuoden sieltä paremmanpuoleiset arvosanat taskussaan.

Onni potkaisi häntä vieläkin. Hän sai samana suvena paikan N—n kansakoulussa. Palkkaa tosin ei ollut kuin 900 markkaa ja siihen lisäksi niitä näitä luonnossa. Mutta Eero otti sen kuitenkin vastaan, kun oli kerta hakenut, ja meni sinne. Olihan siinäkin palkkaa aluksi. Hän laski, että hyvässä kädessä hän maksaa siitäkkin velkansa kuudessa, seitsemässä vuodessa. Sydän hehkui silloin onnesta ja ilosta. Kukapa, hän ajatteli, viisi vuotta takaperin, kun raakana työjusuna ojaa kaivoin tahi metsässä puita kaadoin, kukapa olisi ajatellut, että näin pian olen valmis opettaja ja jo ainakin kahdeksan vuoden kuluttua velaton mies!

Jumala oli suonut onnea Laivurisen Eeron matkaan, niin sanoi Eero itse ja niin sanoivat kotikyläläiset.

Sitten vielä: kun on elämänhalua hehkuva nuorimies, kun on melkein tuhanteen markkaan nouseva palkka, jos kaikki lasketaan, vapaa asunto ja lämpö, kun on palkankorotuksen toivo ja osallisuus leski- ja orpokassaan, — niin täytyypä sanoa, että hän on oikein aika kytöjuurakko, sellainen nuorimies nimittäin, — jollei siinä asemassa ollen ajattelisi, että miehen ei ole hyvä yksinänsä olla. Laivurinen ei ollut sellainen. Heti ensi vuotena paikan saatuaan hän nai erään köyhän, hiukan sivistystä saaneen tyttösen.

Mutta kohta jälestäpäin lisääntyi hänen perheensä toisellakin tavalla. Isä oli kuollut pari vuotta sitten. Äiti oli jäänyt tyhjäksi, köyhäksi ja turvattomaksi. Siihen tuli vielä raajarikkoinen sisar-raukka, joka kokonaan saattamatonna ja tajuttomana makasi sängynloukossa. Kotikunta kyllä oli parina vuotena antanut vaivaisapua. Mutta kun Eero pääsi seminaarista ja sai paikan, päätti vaivashoitohallitus, että hän oikeastaan onkin velvollinen pitämään huolta puutteenalaisista omaisistaan. He kirjoittivat asiasta Eerolle. Tämä ensin pahastui ja kysyi, luulevatko he hänen täällä kultamaassa olevan. Mutta hän keskusteli asiasta vaimonsa kanssa, ja he tulivat siihen yksimieliseen päätökseen, että otetaan muori ja sisar tänne. Laitetaan joku sänky kyökin loukkoon, niin saavat siellä maata. Pannaan piika pois, niin silläkin säästetään ... saattaahan se äitivanha vielä edes astioita pestä ja muussa pikkuskareessa autella.

Sittemmin, kun tämä päätös oli tehty ja Eero vielä tarkemmin tuli asiaa ajatelleeksi, oli hänestä aivan luonnollista, ettei hän viitsisikään sanoa kotipitäjäänsä vaivashoitohallitukselle, ettei hän jaksa äitiänsä elättää. Vasta sitten hän huomasi näin ajattelevansa, kun päätös oli jo tehty. Se innosti häntä itseään ja vaimoa, tuntuipa sinä päivänä olo kumpaisestakin ikäänkuin varmemmalta: voitiinhan siten tosityössä näyttää, ettei tässä eläminen sentään ole niin kovin kymmenen kynnen nenässä. Niin ottivat he muorin ja sisaren luoksensa.

Laivurinen tuli muutenkin erittäin huomatuksi pitäjässään. Hänellä oli intoa muillekin asti. Kaikkien hyvien asiain harrastaja hän oli. Muun muassa raittiusseuran perustaja ja esimies, monien muiden seurain asiamies ja ainoa puhuja ja esitelmänpitäjä koko pitäjässä. Ennen Laivurista olivatkin olot siellä takaperoisella, korpikylän kannalla. Mutta Laivurinen puhalsi henkeä, viritti kuntalaisissa osanottoa ja intoa harrastuksiin.

Ihmiset ja erittäinkin edistyksen harrastajat sanoivat usein: "Ihan mättääseen menisivät täällä puuhut ja harrastukset ilman sinua". Paljon olikin totuttu häneen luottamaan ja aina vain kaikenmoisia satunnaisia johtotoimia hänen selkäänsä panemaan. Kyllä hän ne suorittikin innolla ja taitavasti. Pitäjäläiset joutuivat tunnustamaan, että heillä on aivan verraton kansakoulunopettaja.

Mutta eräänä kevätlukukautena rupesi häntä omituisesti väsyttämään. Ruumis osoitti arveluttavia riutumisen merkkejä, ja henki kadotti vähitellen pirteän elinvoimaisen luonteensa.

I.

Pieni mies, suuri pää, terävät, surumieliset silmät, kulmikas otsa, iso nenä, poskilla harva parta sekä ylähuulessa samansukuiset viikset ja kasvot laihanpuoleiset, — sellainen oli kansakoulunopettaja Eero Laivurinen.

Punaiseksi maalattu, lisärakennuksella jatkettu, kahdelta taholta puutarhan ympäröimä talo, joka oli aivan kylän laidassa, pääty maantielle päin, siinä kansakoulutalo, jossa Eero Laivurinen oli opettajana ja isäntänä.

Kello 8:n ja 9:n välillä aamulla sekä 3:n ja 4:n välillä ehtoolla oli hänen jo toista kuukautta nähty tekevän säännöllisiä kävelymatkoja kylän läpi harjulle, missä viivyskeli aina pitemmän aikaa, kunnes palasi sieltä suoraan kotiin.

Harjulla kasvoi muutamia vaivaisia mäntyjä kivien lomissa. Ne olivat todella oikeita vaivaisia: joka jäsen väärä, vino, suhdaton, muodoton. Kaikkien juurilla ei ollut edes maata, sen kun olivat elukat tallanneet ja polkeneet sorkillaan. Sellaiset, joille näin oli käynyt, kamppailivatkin jo kuoleman kanssa, mutta se oli siivoa, hiljaista, valittamatonta kamppailua. Sen huomasi ainoastaan siitä, että neulaset keskikesällä alkoivat, ensin punertaa, sitten kellastua ja vihdoin järjestänsä tippuivat alas ja peittivät kuoresta paljaiksi kalutut juuret, ikäänkuin salataksensa asian todellisen laidan.

Tuolla kuivalla, näivettyneellä harjulla oli kuitenkin omituisuutensa, viehätöksensä. Se oli ainoa korkeampi paikka kylän luona, ja sieltä oli erinomainen näköala kirkonkylään saakka, sekä koko tienoon viljaville pelloille.

Oli heinäkuun alkupuoli. Laivurinen nähtiin taas tavallisella kävelyllään. Hän oli juuri puolitiessä, nousussa harjulle, kun hengästyneenä seisahtui ja aikoi levätä. Mutta kohta hän ikäänkuin säpsähtäen hylkäsi sen ajatuksen, lähtien entistä kiivaammin nousemaan puolijuoksua. Kiirehtiminen täytyi kuitenkin kohta lopettaa, ja sitten hän vitkalleen kävelen jatkoi matkaansa, kunnes saapui ylös. Siellä kääntyi hän tieltä polun tapaiselle, joka mutkitteli kivien ja kitulioiden mäntyjen sekä katajapensaiden välitse. Arvelematta, jopa erityisellä kiireelläkin hän kulki, kunnes saapui erääseen omituiseen soppeen, pensaikkoon, jonka muodostivat toisiaan likekkäin kasvavat mäntyvaivaiset. Niiden keskelle oli jäänyt pieni tila, ehkä sentähden, että muutamat nostamuskivet siinä peittivät maata. Yhdelle näistä kivistä istahti Laivurinen, ja hän oli yht'äkkiä puolittain kadonnut näkyvistä — havumajaan.

Hän huoahhti kuin kotiin päässyt, loi tuttavallisen yleissilmäyksen ympäröiviin mäntyihin. Näki kaikkien olevan ennallaan, sovitteli itseään yhä tyytyväisen näköisenä kivelleen, loi hajamielisen katseen alas kylään, syytti paperossin ja rupesi nähtävästi nautinnolla polttamaan.

Maisema ja kylä alhaalla, jotka tässä muodostivat jonkunlaisen näköalan, ne olivat varmaankin Laivuriselle silloin, kun hän tämän paikan löysi, tuottaneet huvia, ehkäpä nautintoakin. Mutta näköala oli jo käynyt tutuksi ja vanhaksi; hän silmäili sinne ainoastaan hajamielisenä, välinpitämättömänä.

Kuitenkin mies erinomaisen hyvin viihtyi siellä. Ehkäpä juuri paikan yksinäisyys siihen vaikutti.

Nyt ei hän paljoa ulommaksi katsellutkaan, enimmäkseen vain noita kääpetyneitä ja kummallisen koukkuisia mäntyjä. Mies saattoi katsella yhteen, samaan kohtaan pitkän ajan, ennenkuin silmä siitä siirtyi hiukan sivulle, toiseen omituisuuteen. Laivurinen viipyi siinä noin puolen tuntia ja näkyi viihtyvän erinomaisen hyvin. Pari eri kertaa astui hän jo muutaman askeleen pois päin, mutta palasi taas takaisin ja istui entiseen paikkaansa. Kivien päälle oli kasautunut joukko männynneulasia. Niitä hän asetteli ja muodosteli, menetellen niiden suhteen kuin lapset. Vihdoin mies kuitenkin liikahti levottomasti, katsoi kelloaan ja lähti pois, mutta yht'äkkiä vähän matkan päästä palasi takaisin, hajoitteli sauvallaan neulaset huolellisesti ja lähti sitten. Ennenkuin hän ehti tielle, seisahtui vielä kerran ja katseli vakoilevasti ympärilleen. Kun ei ketään näkynyt, heitti hän sauvan niskaansa, piti käsin kiinni sen kumpaisestakin päästä, pullisti rintaansa ja hengitti syvään. Kun temppu oli suoritettu, silmäili hän taas hätäisesti ympärilleen, juuri kuin jotakin peläten tahi häveten. Kun ei ketään näkynyt, jatkoi rauhoittuneena matkaansa kylään päin.

Hänen ehdittyään nimismies Bendellin talon kohdalle juoksi sieltä pieni poikanen ilmoittamaan, että pappa oli kutsunut opettajaa sisään. Laivurinen meni, mutta jo ovelta kysyi:

"Mitä sinulla nyt?" Hän ei tänään kuitenkaan näyttänyt mitenkään vaivatulta, päinvastoin iloiselta.

"Mitä sinulla nyt!" matki Bendell nauraen. "No, onko sinulla sitten niin tulinen hätä, ettet edes istumaan jouda?"

"Eikä olekaan", sanoi Laivurinen hävähden ja istui. "Ajattelin vain, mitä sinulla on, kun kutsumaan panit."

Bendell tarjosi tupakkaa.

"Savuta."

"Kiitos."

"Jaa... Henkivakuutus-yhtiöltä sain tänään kirjeen. Eivät ole hyväksyneet sinun hakemustasi."

"Vai ei."

"Eivätkä ilmoita vielä syytäkään, miksi ei."

"Tietäähän sen sanomattakin."

"No mutta miksi eivät ilmoita!" Bendell tahtoi kaikin mokomin ajaa syyn henkivakuutusyhtiön herrain pahan tahdon tiliin, sillä joka kerta kun hän loi silmänsä Laivuriseen, huomasi hän, että tähän oli ilmoitus kipeästi vaikuttanut.

"Mistä he niin normaaliterveitä saavat", pahoitteli Bendell. "Tohtori kanssa sellainen... Mutta kuule! Syksyllä sinun täytyy koettaa uudestaan. Sinä näytätkin nyt jo taas paljon paremmalle."

"Näytänkö?"

"Ihan totta."

"Saadaanpahan sitten syksyllä nähdä." Laivurinen huokasi suu hymyssä, sanoi hyvästi ja lähti.

"Sinullapa on kova kiire", ihmetteli toinen.

"Noo ... siellä on kotona toimia. Käy katsomassa."

"Samoin, samoin!"

Laivurinen meni taaksensa katsomatta, vaikka toinen seurasi pihalle saakka.

Ehdittyään kotiin huomasi siellä olevan aivan tyhjää ja hiljaista. Hän meni katsomaan kyökkiin. Siellä ainoastaan piikatyttönen askarteli keittoastiatin kanssa, ja saattamaton, raajarikkoinen sisar makasi sängyssään kyökinloukossa. Tyttö ilmoitti rouvan ja lasten menneen kylään; muorista ei tiennyt sanoa mihin lie mennyt. Laivurinen palasi huoneeseensa ja istui soutuoliin.

"Tiesinhän minä sen ... aavistinhan minä, etten saa henkivakuutusta!" hän siinä itsekseen jupisi, heilautti kärsimättömästi ruumistaan ja tuijotti suoraan eteensä.

Siitä oli kulunut kaksi kuukautta, kun oli henkivakuutusta varten ollut lääkärin tarkastuksessa. Sen jälkeen se oli ollut hyvin usein mielessä. Jos eivät vakuuta, en välitäkään, oli hän toisinaan ajatellut; kuka sen tietää, miten kauan elää... Saa vain sinne pienistä tuloistaan suuren osan syytää. Mutta, ajatteli hän taas toisinaan, hyvä se olisi... Nuo velatkin...

Silloin aina kun velat tulivat mieleen, herpasi oudosti, tunki ikäänkuin kutistuvansa pienemmäksi, voimattommaksi ja vajoovansa hiljakseen jonnekin... Oli kulunut jo kuusi vuotta siitä, kun paikan sai, ja — siinäpä ne velat vielä olivat.

"Jospa ... jospa ne vakuuttaisivat!" Sillä hän aina miehistyi ja odotti päätöstä. Toisinaan oli jotenkin varma, että vakuutusyhtiön päätös tulee myöntävä, ehkä hiukan koroitetuin ehdoin. Sellaisina hetkinä tuntui olevan lujaa maata jalkain alla. Tuossa hän nyt istui muistissaan seuloen, millä mielellä kulloinkin oli päätöstä odottanut, koettaen kaikin puolin olettaa, että noinhan hän juuri itsekin ajatteli *enimmäkseen*, ettei hän ottaisi vakuutusmaksua maksaakseen lopultakaan. Jos olisi saanut itsensä narratuksi ja muistiansa petetyksi, ei asiassa olisi ollut mitään huolettavaa. Eihän tässä olisikaan sitten mitään toivon petosta!...

Mutta eipä saanut muistiansa narratuksi. "Toivoit sinä! Ajattelit sinä vakuuttaa henkesi — velkaisi tähden!" kuohui ajatuksissa aina, vaikka mitä olisi eteen pistänyt. Kun todellisuus vihdoin yksinomaisena valtiaana jäi luomaan ajatuskuvia, pisti yht'äkkiä mieleen kysymys: paljonkohan minulla oikeastaan on velkaa? Samassa valtasi omituinen pelko, ja hän jo ajatteli jättää koko asian. Olkoon! Mitä minä sen laskemisesta hyödyn! Mutta hänessä kuohui kiihko päästä laskemaan. Kesti vähän aikaa epäröidessä. Tuntui siltä kuin oikea käsi olisi hapuillut kynään, laskuja tekemään, ja vasen käsi kaikin voimin vastustellut. Mutta sitten, aivan kuin sattumalta, vasen käsi hervahti ja oikea sai tehdä

tehtävänsä.

Hän koki ensinnä laskea päässä. Oli niin tulinen hoppu ja "vähäpätöinen asia", — vähäpätöinen asiahän se on, koetti hän välistä ajatella, — ettei edes sietäisi kynää ottaa sitä varten. Mutta koko huomio kiintyi numeroihin...

"Mitä?"

Nosti yhtäkkiä hien koko yläpuoleen ruumista, ja hätäisesti etsi hän liivintaskusta kynän. Omituisen kiihkeästi ja uhkamielisenä työnsi hän numeroita paperille. Hienpuuskaus, joka välillä hiukan hellitti, syöksyi pinnalle uudelleen ja poltti. Muisti oli tänään erinomaisen elävä: asiat juoksivat mieleen tarkoin ja selvinä. Kun vihdoin kaikki oli saatu paperille merkityksi, saavutti ikäänkuin väliaikaisen levon. Sen kestäessä hän kauan aikaa muisteli olisiko vielä jotain unohtunut. Kun ei enää mitään mieleen johtunut, tuntui hetkisen siltä, kuin velat olisivat samassa tulleet maksetuiksi. Tuo oli ainoastaan silmänräpäyksellinen hairahdus, josta kohta selvisi, kun muuan pikku asia vielä muistui mieleen ja sen koneentapaisesti kirjoitti entisten jatkoksi.

Hän ei ollut vielä laskenut numeroita yhteen. Tuijottaen paperiin ajatteli hän, oliko oikein muistanut velkain vuosipäivät ja laskenut oikein korot. Hän viivytteli tahallaan yhteenlaskua, lepäili ja kokosi ikäänkuin voimia siihen. Hiki oli kuivunut, ajatukset ja hermosto oli vähitellen vaipunut puuduttavaan lepoon.

Vihdoin Laivurinen kuitenkin havahtui kuin unesta ja ryhtyi laskemaan. Hän laski moneen kertaan kunkin rivin, aivan kuin virhettä etsien, ja piti erittäin tarkkaa lukua myöskin penneistä. Käsi vapisi hiukan, kun vetäisi viimeisiä numeroita. Silmää liikauttamatta tuijotti hän siihen, veti syvään henkeä ja äännähti kummallisella painolla:

"Herra Jumala! Niinhän se on kuin aavistinkin... Eiväthän ne ole vähentyneet juuri ollenkaan."

Rintaa painoi tuskallinen ahdistus, ja kuumeentapaisesti alkoi hän uudestaan laskea.

"Oikein se on!" Hän heitti kynän kädestään; se meni hyppien lattiaan. Raskaasti ohahtaen nousi mies kävelemään.

II.

Ajatukset lensivät vauhdilla. Mielikuvitus toimi kummallisen hämäräpiirteisenä, mutta jokainen piirre tuntui sittenkin kiusallisen todelliselta. Toivelmat ja aiheet edellisiltä vuosilta näyttivät kuin tyhjiksi menneiltä arpanumeroilta, joita katsellessa ja vetoa odottaessa on vuosikausia mieltänsä innostanut. Nuo toivelmat olivat kohottaneet rintaa ja lisänneet elinvoimaa vielä aivan vähän aikaa sitten. Mutta nyt ne rojottivat maassa rääsyinä, repaleina irvistellen. Kyllähän tosin jo joku kuukausi sitten oli ruvennut epäilemään niitä, otaksumaan tuulentuviksi, hajoaviksi saippuakupliksi. Vanhan tavan mukaan hän oli kuitenkin aina epäilykset poistanut ja toivoen silmäillyt tulevaisuutta kohti. Mutta nyt...

"Noinko todella onkin terveyteni laita?" Kun tuon jäähdyttävän ajatuksen rinnalla sen lisäksi yhä kummittelivat nuo numerot edessä, paperilla, niin ajatukset joutuivat auttamattomaan sekasortoon. Se oli painavaa, kiduttavaa, se ei suonut mitään syvemmin ajatella, ei mihinkään seisautua. Hän huomasi nyt tämän seikan ja ajatteli olevansa hukassa, ellei tästä tilasta pääse. Nyt ponnisti hän kaikin voimin löytääksensä risteilevien, toivottomien kuvitelmain joukosta yhdenkään valoisamman, jonka nojaan saattaisi, vaikkapa vain hyvinkin heikolle pohjalle, ruveta rakentamaan *uus*ia elämän toivelmia.

Oli luullut, ettei hänellä sentään olisi enää noin paljon velkoja.

... Mikä pettymys! Vavistuksella tunnusti hän itselleen, — se tunnustus tuli ikäänkuin uhitellen, — ettei hän ole ollut mies pitämään menojaan tarpeeksi silmällä.

"Olen ollut semmoinen..." hän ähki kärsimättömästi. Ja kun oli luullut itseänsä kaikissa suhteissa mieheksi, jolla oli kykyä.

"Mikä pettymys!..."

"Mutta millähän oikeudella minä oikeastaan annoin itselleni tässäkin suhteessa niin paljon arvoa?... Yhdeksänsadan markan tulot! Pitihän tietää, etteivät ne riitä edes minun perheeni menoihin... Mitä

sitten velkoihin!"

Mutta totuuden ilmitulemisen tuottama suurin tuska oli jo nähtävästi haihtumassa sen verran, että mies kykeni ajattelemaan. Hän astuskeli muutamaan kertaan yli lattian tekemättä yhtään harha-askelta. "Hm", äänsi hän seisahtuessaan pöydän viereen ja alkoi etsiä pöytälaatikosta jotain.

"Hullu minä olen ollut ... narrannut itseni tyhjällä, olemattomalla... Mutta ei se nyt itkusta parane!" äänsi hän uhitellen ja alkoi mennä ulos. "Itkusta ei se parane!" ärjäisi hän uudestaan. "Täytyy tehdä tässä jotain ... ehkäpä tuon sitten saattaisi unohtaa." Mieli tuli jo melkein iloiseksi, kun saattoi ajatella unohtamista. Kaappasi käsikirjoituksen pöytälaatikosta ja riensi ulos.

Ovessa mennessään muisti, etteivät vaimo ja lapset olleet kotona. Ihastui siitä. "Millä olisinkaan heiltä peittänyt tuskani! Mitä olisin sanonut?" Ja vaimolle kertoa tästä asiasta näin kuumana, ennenkuin itse on ehtinyt vähän asettua... Saada vielä vaimo rinnallaan samaan tuskaan, sitä ei hän olisi luullut jaksavansa sietää.

"Vaimon täytyy olla huolista vapaa", hän ajatteli. "Jos minun täytyisi vielä nähdä hänet tässä rinnallani suremassa asioita, joista yksin minun, miehen, tulee pitää huolta ... se olisi elämäni surma..."

"Nähdä vaimo itkemässä leipähuolissa!"

Sellainen ajatus vapisutti ja kiukutti: jospa totisesti minun pitäisi sellaista nähdä! hän yhä uudelleen ajatteli. He olivat tottuneet pitämään talouttansa jotakuinkin toimeentulevan perheen taloutena. Tuo huomio pani taas veren kiihkeämpään liikkeeseen. Muutoksen huomattuaan hän heti koetti poistaa tuota ajatusta, estää sitä teräväpiirteisemmäksi kehittymästä — jottei uudistuisi äskeinen kohtaus.

Yhtäkkiä johtui mieleen, että oli ennenkin melkein aina tiennyt, ainakin aavistanut, ettei hän ole mikään hyvin toimeentuleva mies ja että toimeentulo yhä huononee, mikäli perhe kasvaa; ja vielä senkin, etteivät hänen velkansa juuri olleet vähentyneet.

"Oikeastaan minä olen sen tiennyt joka päivä", hän ääneen virkkoi melkein tyytyväisenä, "enkä minä ennenkään ole sitä näin hullusti ottanut."

"Mutta miksi, miksi se nyt juuri tällaista helvetin hätää tekee?" hän kysäisi. Syyksi pääasiallisesti pani myttyyn menneen henkivakuutushakemuksen ja "taudin tapaisen", joka oli tänä suvena hivutellut ja häرنännyt.

Laivurinen oli tullut puutarhaan ja käynyt istumaan eräälle penkille. Huomionsa kiintyi nyt muassa tuotuun käsikirjoitukseen. Heti alkoi hän sitä lukea, pakottaen itseään siihen:

"— — — Sillä, niinkuin sanottu, kukaan ei ole siveellisesti oikeutettu yhteiskunnassa elämään ja nauttimaan sen antamia etuisuuksia, jollei hän jollain tavalla koeta tälle yhteiskunnalle korvata, palkita sitä hyvää, mitä hän siltä nauttii."

— Unohtuipas, ajatteli hän ihastuen, minä saatan tähän nyt jo kiintyä, vieläpä innostuakin.

... Mutta olenkohan minä *sitä* sentään ennen noin varmaan tiennyt?... Olen aina elänyt toivelmien vallassa, olettanut, että aika tuo uusia neuvoja, sivutuloja, ja mihin kaikkiin lienenkään perustanut?... Nyt alkanee totuus irvistellä, kun tuulentuvat hajoavat..

Hän lausui tämän heti edellisen ajatuksen perään, kysyen itseltään ja taivaalle tuijottaen, ikäänkuin sieltä vastausta etsien. Pian hän kuitenkin havahtui, huomasi hairahduksensa, — ajatuksissa olivatkin molemmat asiat sekaisin. Hän alkoi jatkaa harjoitustaan, lukea esitelmää, jonka oli erästä aiottua iltamaa varten valmistanut.

"— — — Kuitenkin, kuinka monet, joilla on aineellisessa suhteessa erinomaisen edullinen asema ja jotka saavat asemastansa kiittää juuri yhteiskunnan heille valmistamia etuja, kokonaan lyövät laimin nämä pyhimät velvollisuutensa! Katsotaan vain sitä, että oma kukkaro aina avautuu ja sulkeutuu varsin edullisella ajalla. Kylmäverisinä saattavat he katsella, miten yhteinen hyvä lentää kuperkeikkaa heittäytyen perikadon kuiluun. Heillä kyllä olisi mahtavat apukeinot käsissä ja he voisivat yhdellä kädenojennuksella estää tuollaisen kuperkeikan. Mutta he eivät tahdo, he eivät halua tehdä muuta kuin sitä, mistä oma, rakas *minä* hyötyy ja voittaa." — — Saakeli sentään, että siihenkin tuli nimi pistetyksi!... Jos nyt olisikin varoja, mutta ... voi!

Hän nousi levottomasti, sillä mieleen oli johtunut ylioppilas Vieruksen takausjuttu. Oli nimittäin joku aika sitten mennyt takaamaan ystävälleen ylioppilas Vierukselle erään kauppias Nerkkulan kanssa yhteisesti tuhannen markan lainan.

"Mikähän sai minut siihenkin nimeni pistämään? Olisihan pitänyt tietää, että minulla on omissakin

asioissani kyllin tekemistä", hän vaikeroiden virkkoi ja nousi kävelemään, sillä yhtäkkiä uudelleen herännyt levottomuus esti häntä jatkamasta lukuaan. Kirjoituksen piti hän kuitenkin kädessään varalla — jos kesken kaikkea jotenkin saisi varastetuksi ajatuksensa siihen.

"No, totta se on!" jupisi hän ja hoivasi kädellään vakuuttavasti, "ei minulla ainakaan vielä ole mitään syytä pelätä Vierusta."

Nyt avasi hän taas vihkon ja koetti kiinnittää siihen ajatuksiaan päästen pari lausetta eteenpäin.

... Mutta jos hän kuolisi? pistäysi väliin ajatus. — "Mutta miksi hän kuolisi? Minä vain turhaan itseäni peloittelen. Hän on terve mies, paljon terveempi kuin minä... Minun ... laitani, kuinkahan se oikein lieneekään? Jos se sittenkin olisi rintatauti, kun eivät henkivakuutukseenkaan ottaneet? Henkivakuutus on pelkkä afääri, eikä siinä varmaankaan turhanpäiten hakijoita hylätä." Hän koetteli rintaansa. Se ei nyt tuntunut kipeältä. Mutta öillä hän toisinaan oli herätessään ollut hirveästi hiessä. Sellaista oli sanottu keuhkotaudin merkiksi. Hän otaksui myös tulleen kummallisen heikkohermoiseksi: pieninkin vastenmielisyys sai pois tolilta. Ehkäpä tähän tämänpäiväiseenkin on alkusyy heikkohermoisuudessa?

Kysymyksen kertasi Laivurinen ääneen jupisten. Mielessä tuntui, että jos vain tämän voisi luotettavasti todistaa, niin hänellä ei nyt olisikaan mitään hätää "enempää kuin ennenkään;" sairassielikuvitus vain näkee asiat vastenmielisemmässä valossa. Tämä rupesi mielessä vähitellen kehittymään vakaumukseksi. Viime aikoina luuli usein tavanneensa luonteessaan samansuuntaisia vivahduksia. Useita sattumia ja tapauksia muistui mieleen.

"Siitä, ihan siitä tämä johtui, heikkohermoisuudesta ... sairaalloisista mielijohteista", äänteli hän.

Helpotti, melkein siinä tuntui olevan täydellinen pelastus. Heikkohermoisuus ja sairaalloisuus olivat vain olevinaan pikkuasioita, helposti autettavia... Hyvä, että nyt tietää syyn kaikkiin hassuihin mielijohteihin! Tietää niitä karttaa, poistaa... Miksei sitä osaisi? Kun jo edeltäkäsinkin tietää, että kaikki johtuu vain heikkohermoisuudesta!... Tuntui hyvin rauhoittavalta vastaisen varalle, kun voi ajatella tuollaisen tuskan syyt vain teennäisiksi, s.o., että tuskain syytä todellisuudessa ei ole olemassakaan, kaikki on ihan niinkuin ennenkin ... sairaalloisia mielijohteita vain!...

Tultuaan tuosta melkein vakuutetuksi saattoi hän levollisesti kääntyä ajattelemaan, minkälaiseksi oikeastaan heikkohermoisuus ja kivullosuus olivat viime aikoina hänet tehneet.

Pääasiallisin juonne siinä oli, että hän huomasi tulleen kummallisen kärtyisäksi. Tuo seikka itseäänkin monesti rasitti: se johti hullutuksiin ja kiukuttelemisiin, joita jälkeinpäin sai hävetä ja katua.

Valistusharrastukset olivat häntä ennen erinomaisesti innostaneet, jopa siihen määrään, että hän itseään melkein liianaisesti rasitti puuhaillessaan niiden hyväksi. Mutta se kaikki oli ollut vain elämää; toisinaan saattoi pitää puuhien tuottamaa nautintoa, hyvää omaatuntoa, vieläpä mainettakin jonkinmoisena omaisuutena.

Nyt, tänä keväänä, oli yhtäkkiä alkanut olla toisin: melkein kaikki puuhut ja toimet kyllästyttivät ja jo pelkkä ajatuskin, että olisi ryhdyttävä tosi-innolla työskentelemään jonkin aatteellisen asian hyväksi, väsytti. Toisinaan hän kuvitteli ja otaksui olevansa hyvinkin sairas ja pelkäsi kuolevansa. Silloin aina kohta johtui kysymään itseltään, mistä se kuolema nyt siinä paikassa tulisi? Ja miksi se juuri hänet veisi, hänet ... *hänet*? Kun oikein ajattelemaan rupesi, ei se tuntunut mahdolliselta. Mahdotontahan se on... Eikä tämä nyt vielä mitään sellaista kipua liene? Paljonhan on muitakin ihmisiä, jotka sairastelevat silloin tällöin, koko elämänikänsä, eivätkä kuole nuorina, eivät keski-ikäisikään. — Nyt häntä kuoleman ajatus vapisi oudosti. "Mutta jospa minulle sattuisi piankin kuolema tulemaan, ennenkuin ehdin raha-asiani järjestää?... Kuinkahan Herran nimessä?... Ne olisivat kerrassaan huonolla kannalla." Häntä painoi raskaasti ja kauan. Vihdoin, ikäänkuin väkisin asiasta irtautuakseen hän huudahti:

"Minä järjestän ne toiselle kannalle!... Ihan heti, kun vain tässä ehdin ja alkuun pääsen." Loppu tuli vastahakoisesti, puoliväkisin.

Jo ennen oli Laivurinen vähitellen ruvennut kaihtamaan saamamiehiään. Häntä rasitti ja kiusasi se palvelevaisuuden-pakko, johon otaksui olevansa velvoitettu alistumaan heidän suhteensa. Tänään hän sen havaitsi muuttuneen inhoksi, vihaksi. Hän huomasi syvästi vihaavansa erittäinkin yhtä saamamiehistään, talokas Vaittista. Viha pystytti uudelleen tänään jo jotenkin epävarmana luhistelevan toivon. Vimmassaan, joka oli osittain silmitöntä, ei hän niin tarkoin perustellut, miten saisi kaikki käymään niinkuin ajatteli. Pois vaan *sellaisesta* alamaisuudesta! Laina täytyy hankkia muualta, toisenlaisilta ihmisiltä ... suorittaa pois *sellaiselle* ja näyttää, että hän voi raha-asioissakin tehdä vapaan miehen tekoja. Hänellä kyllä olisi luottoa. — "Jos ei minulla, niin ei sitten kenelläkään!" — ei tarvitsisi oljennella kaikenlaisten myyräin orjana, kuin mikä ikään!...

Yhtäkkiä heränneestä omanarvontunnosta kohoili rinta voimakkaasti. Kiihoittuneena aikoi hän taas

ruveta esitelmäänsä lukemaan, muodostellen jo ajatuksissaan uusia käänteitä erityisiin kohtiin: pitää antaa niille rikkaille aika löytytys, mokomille aineenorjille, ihmisetanoille!...

Mutta samassa hän kiintyi katselemaan viereisellä maantiellä muuatta satunnaista tapausta.

III.

Joukko matkustavaisia pidättyi hevosiansa juottamaan naapuritalon kaivolle. Olikin nyt lämmintä ilmassa! Tie tomusi, tukki suut, silmät ja korvat. Heinäkuu oli käsissä ja kuumia poutailmoja jo ollut pitemmän aikaa. Mitäpä siinä teki matkustaja muuta kuin pidättyä joka kaivolle mikä likelle sattui, juomaan itse ja juottamaan hevosiansa. —

"Älä aja, Mikko! Hoi! Älä aja, pidätä... Annetaan vettä hevosille!" huusi joku peräjoukosta etumaiselle.

Mikko oli juovuksissa, huojui ja hoippui kuin mikä; vielä päälliseksi näytti puoleksi nukkuvan. Useat muutkin ajajat nukkuivat, mikä makasi rattailta selkiselällään, pää alaspäin, mikä missäkin asennossa virui ja rötkötti. Yksi ja toinen heräsi huutamaan, mitä oli milläkin sanottavaa, useimmiten joutavaa, vieläpä sikamaistakin. Kielet sammalsivat, silmät olivat oudosti muljollaan viinasta ja unesta.

Mutta Miska ei seisahdunut vaikka haukuttiin ja nimiteltiin monella nimellä, eteenpäin vain ajoi ja haukkui vastaan. Mutta se, joka ajoi Miskan perässä, suisti kaivopihalle, ja toiset menivät perästä. Miskankin täytyi palata, kun ei yksin viitsinyt mennä. Palatessaan hän kiroili ja pauhasi, ikäänkuin olisi mikäkin mies ollut. Eräs vanhemmanpuolen mies — isännäksi kuuluivat toiset sanovan — oli hyvästi juovuksissa hänkin, istui hirrenpätkällä, kun nuoremmat juottelivat hevosia, jaksatti toisille jotain vanhaa, nuoruudenaikaista tappelujuttua. Juttu oli olevinaan hauska ja kummallinen. Äijä kertoi, miten hän eräänäkin yönä tappeli. Oli ollut jo makuulla tytön vieressä, kun tuli kaksi muuta — nimetkin mainitsi. Ne tulivat tervatampein ja pannunvarsin ja rupesivat niillä paukuttelemaan tuoliin ja pöytään ja häntä pois ajamaan. "Mutta karhu nousi sängystä", hän kertoi. (Toiset, erittäinkin pojat, kuuntelivat ihastellen, jännityksellä.) Ja sitten kun "karhu" oli noussut sängystä, ampunut kaksipiippuisella ja vetänyt vielä lasketun kuusituumaisen, niin — olivatpa lähteneet. Hätä oli tullut kypälän alle.

"Saakeli, no löittekö te?"

"No, etkö sinä nyt, sen tohlo, kuule, kun juuri kerron, että halkaisin käsivarren!"

Toiset nauroivat. "Se on kuuro tuo poika."

"Mutta Maija, missä Maija on? Nukkuuko se kärryssä, vai?" rupesi joku kyselemään. Yleinen, huomio kääntyi siihen. Mentiin katsomaan ja löydettiin Maija makaamassa kärrynlavalla, lautahäkin pohjassa.

"Nouse ylös, Maija!" kiljuivat miehet ympärillä ja kävivät käsin retuuttelemaan vaatteista ja mistä mikin.

"Tulkaa juottamaan konianne, sen vietävät!" huusi joku, joka jo oli omallensa saanut vettä. Muutamat lähtivät kaivolle päin, mutta yksi jäi vielä Maijaa herättelemään. Vihdoin se onnistuikin. Silloin tuli isäntäkin naureskellen paikalle. "Eikö Maija nouse?"

"Makaa perhana, kuin olis' sulhanen vieressä."

Häkin laidan yli kohosi hitaasti pää; pörröinen tukka oli pitkä, kauniin keltainen, oikea pellavatukka.

"Joo ... jo nousee."

"Hä-äh?" veti Maija pitkään ja veltosti. Kovasti ponnistaen kohosi hän seisomaan, katseli älyttömästi ympärilleen ja sopersi muutamia sekavia sanoja.

"Oo ... se on jo kuin kukko, riski ja selvä!" huusi isäntä turvaten itseään häkin laitaa vasten.

"Riski ja selvä ... riski ja selvä ... hek, hek, hek..."

Maija puri hammasta, väänsi päätä ja painui uudelleen alas.

"Aivanko se nyt makaamalla ... makaamalla kuittaa kaupunkireisun. Älä hiidessä ... tule alas Maija, hevostasi juottamaan ... pitää juottaa hevosia ja — kuuletkos, — saat itsekin ryypyn!"

Muuan oli kaahinut pyörälle seisomaan, otti Maijaa käsivarresta ja kehoitti nousemaan. Toinen saapui apuun toiselta puolen. Isäntä nauroi ja kehoitti nostamaan alas, ryyppyä ottamaan. Toiset tekivät käskyn mukaan, nostivat tytön pois kärryistä. Siitä syntyi suuri ilo, erinomainen naurun aihe: tyttö ei tahtonut kyetä seisomaan, vaikka häkin laidasta kiinni piteli.

Hän oli noin kahdeksantoista vuoden ikäinen, sievänlainen tyttö. Vaatteetkin oli pukeutunut yllensä koreat: hänellä oli uudet, sievät, matalaruoujuiset kengät, valko- ja punaraitaiset sukat, uutukainen musliinihame ja omakutoinen suvikappa. Sanalla sanoen hän oli pukeutunut juhlapukuun markkinoille, koreilemaan ja huvittelemaan.

Miehet pyrkivät likelle juttelemaan, kukin satuansa sanomaan, piirihyppyäkin pyörimään tempasivat. Maija virkistyi vähitellen, sai puhelajahjankin ja rupesi kiroilemaan. Toisinaan hän lauloi, nauroi ja tanssia kompuroi miesten kanssa. Maijan oli hauska ja miesten oli hauska. Isäntäkin yhtyi joukkoon, jopa pyörimäänkin. Muuan vanha, hiljainen eukko tuli sekaan, koetti repiä pois Maijaa ja hillitä miehiä. Mutta Maija suuttui ja haukkui, käski ämmän mennä hiiteen. Miehet eivät suuttuneet eivätkä muutenkaan välittäneet, ilkkuivat vain ja käskivät ämmän töppösiinsä kursimaan. Ämmäkin vihdoon suuttui ja meni haukkuen pois. Miehet juoksivat pullojaan hakemaan: Maija on hupainen matkatoveri, pitää palkkioksi ryyppy tarjota. Toiset vetivät sillä aikaa Maijaa kaivolle, että saisi vedellä pääätä huuhtoa. Matkalla Maija kaatui, ryvetti uudet vaatteensa, joilla oli koreilemaan lähtenyt. Suu, joka tavallisissa oloissa saattoi olla supukka, oli rumasti väärällään, ja kasvojen ilme surkea.

Läheisen talon kartanolta oli kokoontunut miehiä kurkistelemaan. "Pitävätpä surkeata peliä tuon tyttöparan kanssa", sanoivat he. Mutta nauroivat kuitenkin: mikä lintu liekään tuo naikkonen. Tuli vihdoon naysiakin siihen surkuttelemaan Maijaa. "Tuollaisia ne ovat miehet", sanoivat, "koko piruja matkakumppaniksi. Kun miehet ovat juovuksissa, hoitavat naiset niitä. Mutta miehet ovat tuollaisia! Tyttöparan räökkäävät kuin villit. Itse kuitenkin juottaneet ovat, narranneet, pyövelit!" Ja naisten teki mieli mennä hätään, mutta miehet eivät laskeneet.

Tiellä taas miehet kilpailivat, kuka saisi Maijan ryyppäämään pullostaan. Maija soti vastaan kynsin hampain, puhutteli miehiä rumilla nimillä eikä luvannut huolia. Itkikin hän jo. Mutta kun ei mikään auttanut, suostui vihdoon isännältä ottamaan; lupasi antautua tämän kanssa hyviin väleihin, ruveta isäntäsille ja emäntäsille. Isäntä olikin leskimies.

Tästä tuli uutta ilonaihetta: Maija isännälle morsiameksi, yksille rattaille pitää mennä, käsi kaulalle ja rakastaa! Isäntä innostui, rupesi pojille äikittelemään: "parempi olen vielä vanhanakin kuin te!" Pojat kyllä osasivat asiaa maalata: vanhapoika, suuri junkkari ... osaa se vaan tyttöjä suositella...

Muitakin matkustavaisia ajoi ohitse, toiset juovuksissa, toiset selvinä, mikä haukkui, mikä nauroi, mikä mitäkin huuteli. Kaikki vain huomasivat tuon mellakan.

Täytyi vihdoon lähteä. Käsikynkästä isäntä Maijan rattaiden ääreen talutti. Maija koetti nousta sinne, mutta putosi maahan ja kaatui pitkälleen. Miehet tulivat ja nostivat kärryihin.

Jo rupesivat vakavimmat miehetkin pääätä ravistelemaan. Isäntä meni Maijan viereen. Molempain päät retkahtelivat ja pukahtelivat. Matkakumppanit nauroivat ja mellastivat: "hupainen reisu", sanoivat, "jopa sai Vaittinen emännän! sai kuin saikin."

Kylän miehet naureskelemaan ja naisten kanssa riitelemään. Matkustajat katosivat tomupilveen. Sieltä kuului vielä huutoja ja juoppojen meteliä.

IV.

Laivurisen huomio kiintyi koko ajaksi naapuritalon kaivolta kuuluvaan meteliin. Velan johdosta, joka hänellä oli Vaittiselle, tuon joukon isännälle, oli hänen ja Vaittisen välillä olemassa erityinen suhde, mikä saattoi hänet vielä tarkkaavaisemmin seuraamaan tapauksia tiellä.

Tyttö, — Maija — oli Laivurisen entisiä oppilaita; hän oli pari lukukautta käynyt kansakoulussa. Oli koulussa osoittautunut kelpo tytöksi, eikä opettajalla ollut vielääkään mitään syytä epäillä häntä. Tytön vanhemmatkin Laivurinen tunsivat. He olivat siivoja, köyhiä ihmisiä ja varmaan rakastivat tyttärensä: olisivat varmaan itkeneet ja harmaata päätänsä repineet, jos olisivat sattuneet tätä näkemään! Tuo kaikki johtui omituisen lämpimästi Laivurisen mieleen. Rakkaiksi tulevatkin vanhemmilleen ja

opettajilleen kiltit tytöt. Eivät ne koskaan mieltä murra, ovat aina oppivaisia ja palvelevaisia..

Laivurisen kiukku leimahti. — — —

Ottaessaan lainansa Vaittiselta oli hän juuri tullut virkaan. Silloinkin hän järjesteli asioitaan, tukki saadulla summalla useita pikku velkoja. Ja kun velkakirjassa oli kaksi vankkaa takausmiestä ja itsellä edessä toivehikas tulevaisuus, niin ei hän katsonut velvollisuudeksensa Vaittista millään erityisellä tavalla kohdella. Vaittinen olikin hänen mielestään moukka, suuri jaarittelija, itsensä ja hevostensa kehuja. Ensin kuitenkin tullessaan miehen tuntemaan Laivurinen melkein hänestä piti. Sopivapa onkin olla tuollaisen veloissa, ajatteli, kunnioittaa opettajaa kuin rovastia! Ja hän luuli todella siihen aikaan, että Vaittinen kunnioittaa opettajaa kuin rovastia!

Mutta sitten alkoi hän saada Vaittisesta alinomaisen vieraan. Ajan pitkään se rupesi kyllästyttämään, kun nuoruuden ajan hullutuksista, akkain riidoista, velkomisjutuistaan ja sen semmoisista saattoi jaksattaa väliin puolen päivää. Jaksoi sitä vielä sentään sietää, kun ei pitänyt itseään millään tavalla orjuuttavassa asemassa Vaittisen suhteen... Ainahan niitä tuollaisia täytyy viisaampain sietää, lohdutteli hän itseään.

Väliin joku ystävä huomasi tämän tuttavuuden ja kysäisi syytä siihen. "Velassa olen hänelle", vastasi Laivurinen, kun oikein iloisella tuulella oli ja sai siitä hupaista leikinaihetta. Kun totisempana oli, sanoi syyksi mitä milloinkin.

Mutta vuosien kuluessa muodostui asia omituiseksi ihan huomaamatta. Kun aineelliset asiat rupesivat ajatteluttamaan ja kun väliin tuli raskas olo juuri silloin, kun ne mieleen johtuivat ja tahtoi, mitä pikemmin sitä parempi, saada ne pois mielestään kuvitellen sitä pahaksi, aiheettomaksi luulotteluksi, — silloin alkoi huomata, että hän jollain tavalla kaihosteli enemmän Vaittista kuin muita samanlaisia tuttuja. Kun tämän kerran huomasi, oli se siitä lähtien useamminkin mielessä, ei vain silloin kun Vaittista tapasi. Tuo ajatus, kuvitelma tuli lopulta niin luopumattomaksi, että sitä saattoi pitää suoranaisena orjuutena. Miksi pitääkin, hän silloin ajatteli, henkisen työn tekijäin olla aineen omistajain orjina? Eikö juuri henkinen työ, tiede, ole lohtunut esiin niitä välikappaleita, joilla aineellista omaisuutta kootaan? Miksi ... miksi ovat olot niin nurinkurisia, että ainoastaan nämä paturit, jotka ovat tarpeeksi vähän ihmisiä uhrataksensa mitään ajastaan ja omaisuudestaan itsensä kehittämiseksi, Jumalan kuvan esiin loihtimiseksi itsestään, — että ainoastaan sellaisilla olisi leipähuolista vapaa tilaisuus siihen! Eikö ole totta, että ainoastaan halvat ihmiset voivat rikastua, koska he ovat kyllin halpoja uhraamaan sielunsaakin rikkauden...?

Niin hän silloin tuumaili. Mutta se tuotti iloa, pirullista iloa: oikeanpa kuvan sain sellaisesta, saakelin sattuvan!

Kalvava (se oli tullut kalvavaksi) orjuudentunne ei kuitenkaan poistunut. Aina ajattelutti: mikä sen tietää, milloin tulee ja vaatii saatavansa pois? Hän tunsu jo miehen. Oli vakuutettu siitä, että heti vaatisi, jos vähänkin suututettaisiin. Siitä saakka hän alituiseen mietiskeli, miten saisi velan muutetuksi ja lainan jonkun toisen huostaan. —

Ja nyt hän sai tilaisuuden salaa puitten varjosta tarkastella erästä puolta saman miehen luonteessa.

Kun hän näki, miten Maija nostettiin isännän rattaille, astahti hän jo kiivaasti aidan luo aikoen hypätä siitä yli, rientää ottamaan kurkusta kiinni tuota miestä ja huutamaan hänelle täyttä kurkkua:

"Senkin saatana!"

Juuri niin hän ajatteli ärjäistä painavalla, musertavalla äänellä ja nautti jo sen vaikutuksesta. Mutta juuri aitaan tarttuessaan peruutti hän päätöksensä aivan ilman mitään erityistä syytä. Kuin huumauksesta heräten hän jupisi:

"Mutta mitä se hyödyttää?"

Häntä hallitsi muutaman silmänräpäyksen jonkinlainen velto välinpitämättömyyden tunne. Mutta samassa, kun joukko lähti ajamaan ja Vaittinen laski kätensä tytön vyötärölle, syntyi hänessä uudestaan myrkyllinen viha ja hän kirosi. Kohta sen jälkeen hän vihasta valittaen huokasi:

"Kun tuolla tavalla kehtaavat nuo raakalaiset häväistä ihmisten lapsen!"

Hän tunsu niin sanomatonta sääliä Maijaa kohtaan, että jo taas rupesi melkein katumaan, ettei sittenkin mennyt Vaittista kurkusta puristelemaan.

"Noin tallaavat ne minun kylvääni laihoa, nuo raa'at mammonan palvelijat ... nuo, jotka pitävät itseänsä pitäjän etumaisina, oikein malli-ihmisinä! Mitä on hyötyä työstäni ... elämästäni?..."

Pikkutytön pää pistäysi ulos huoneen ikkunasta.

"Missä isä on?"

"Täällä on!"

"Äiti pyytää tulla syömään."

"Jahah."

"Odottakaa, isä, minä tulen noutamaan isää."

Tyttö katosi ikkunasta, ja samassa alkoi huoneesta kuulua herttaista pikkujalkain kapittamista.

Jo tyttösen ensimmäinen huuto oli Laivuriseen vaikuttanut omituisen hellästi. Onhan minulla omat herttaiset lapseni!... Pikku Lyylini...

Lyyli tuli juosten isän luo, hyväillen ja leperrellen. Olikin herttainen lapsi, nelivuotias, iloinen ja veikeä. Ja Laivurinen unohti siinä hetkessä koko illan tuskat, kun sai lapsen syliinsä ja lähti astumaan sisään. Lapsi tahtoi alas, itse juoksemaan, veräjää aukaisemaan.

Mutta juuri kun astui puutarhan veräjältä pihan puolelle, leimahti kuin salama mieleen: jos nyt kuolisin, niin ihmiset sanoisivat: kovinpa oli hänelläkin velkoja... Lapsi juoksi edellä huonetta kohti iloisesti laulaa hyräillen.

"Minä maksan ... maksan ... maksan", jupisi Laivurinen hämmingissä, ikäänkuin sanan voimalla painaakseen alas paraillaan kehittyvää mielikuvaa. "Ja mikäs estää minua vieläkin suurempipalkkaista paikkaa hakemasta? ... koettamasta?"

"Lyyli hoi! Tule isän syliin."

Hän tempasi lapsen syliinsä äkillisessä ilon huumauksessa, jonka seuraava ajatus tuotti.

"Isän rakas, pikku Lyyli... Isä pitää huolen lapsestaan ... ei kukaan muu."

Hänen äänensä värähteli oudosti ja hän puristi lasta rintaansa vasten. Lyyli kietoi riemuiten kätensä isän kaulaan ja painoi päänsä tämän leukaan.

Laivurinen tunsu suloista elämänmakua, ikäänkuin muinoisten tuulentupien kuvat olisivat taas yhtäkkiä ilmestyneet viehättävinä, tosiperäisinä ja tavoiteltavina.

Ja hänen oli sanomattoman hyvä olla: suudella tuota pikku enkeliä, rakasta, kultaista isän tyttöä ... pitää leukaa tuon kultaisen pikku päälään nojassa suloisesti haaveksien lapsen puhallellessa lämpimiä henkäyksiä isän kaulalle.

Hän astui sisään huoneeseensa. Raollaan olevasta kyökin ovesta kuului keskustelua ja hän suuntasi heti siihen huomionsa.

"— — Se on niin merkillistä, että — — täytyy sekautua joka asiaan", kuuli hän vaimonsa sanovan kiivaasti, sekä jatkavan vielä jotain hiljempaa tyytymättömällä äänellä. Sen jälkeen alkoi kuulua muorin ääni, mutta siitä hän ei saanut selkoa juuri ollenkaan, ainoastaan joitakuuta sanoja. Ne hän kuvitteli tuon äänen mukaan teräviksi, pistäviksi, kiusallisiksi.

Jonkunlainen kärsimätön kiukun leimaus välähti mielessä ja hän oli vähällä rynnätä tuonne sisään huutamaan: "teidän täytyy lakata torailemasta, taikka minä ... minä!"

Mutta mitäs tämä muoriin vaikuttaa! muisti hän pian ja hymähti katkerasti. Ei muori ota ymmärtääksensä, ja jos ymmärtääkin, niin toiseksi kääntää ja itse alkaa omia kärsimyksiään valitella...

Hän ei muistanut enää ruokaa, istui vain lapsi sylissä soutuoliin. Yksi jokapäiväisimpiä elämänhuolia painui nyt omituisen raskaana hartioille. Miksi, miksi sekin rasitus vielä pitää meillä olla, että muori ryöstää vaimoltani vapauden ja elämänonnea? Ja minulta samassa? jatkoi hän ajatustaan. Ennen ei hän ollut tähän asiaan suurta huomiota pannut, oli ajatellut sitä vain yhdeksi välttämättömistä vastuksista. Nyt sekin alkoi näyttää liikanaiselta.

Kyökistä ei kuulunut enää mitään. Siellä vallitsee sanaton vihanenkeli, ajatteli Laivurinen.

"Kunpa Liina edes jaksaisi kärsiä, eikä ottaisi sitä niin sydämelleen", huokasi hän. Olisi tuntunut paljoa helpommalta. Ja mitäpä Liinan tarvitsisi huolia muorin marinoista! Tukki korvansa, pitäisi itse suunsa kiinni ja tulisi tänne kanssani nauramaan. Ne ovat kaikki vanhat akat sellaisia, aina niissä on kärsimistä.

Lyyli oli nukahtanut syliin. Eipä isästä ollutkaan toveriksi, johtui Laivurinen surumieliin ajattelemaan.

"Lapsi kai tuntee turvallisuutta tuossa", virkahti hän jälleen, ja mieli meni hyväksi.

"Mutta mikä turva minä enää olenkaan", hän kohta taas huomasi katkerasti.

Liina tuli sisään. Tullessaan katsoi ovesta kurkistellen oliko sisällä niitä, joita etsi. Suu meni iloiseen hymyyn, kun huomasi heidät. Laivurisen kasvoilla kuvastui myöskin heti iloisempi ilme: hän ei ollut luullut näkevänsä Liinaa iloisena tänään. Rouva tuli viereen, laski kätensä Laivurisen pääläelle ja kumartui hyväilemään nukkuvaa lasta.

"Pikku lintuseni." Sitten hän kehoitti illalliselle ja arveli ruoan jo vähän jäähtyneenkin.

"Mutta miksi sinä niin sanatonna?" kysyi hän.

Laivurinen alkoi kierrellä. Hän ei olisi mielellään ilmaissut luulojansa, jos ne olivat perättömiä, eikä olisi tahtonut ollenkaan ottaa esille akkain riita-asiaa. Yhtä ja toista teki vain vakavuutensa syyksi, oli väsynyt y.m. Mutta lopuksi ikäänkuin vahingossa kysyi: "Oliko teillä riitaa äsken?"

"Kenellä?"

"Sinulla ja muorilla."

"E-e-i", veti rouva pitkään, "miksi niin?"

Laivurinen ilostui.

"Minä vain luulin", sanoi hän, "kun tulin ulkoa, niin olin kuulevinani kyökistä jotain sellaista."

Tuli selville, että kyökissä oli puhuttu jostain emännästä, joka oli sekautunut omituiseen parjausjuttuun, josta uhkasi tulla oikeudenkäynti.

Laivurinen meni iloisena syömään leperrellen heränneen Lyylin kanssa. Nuoremmat lapset Otto ja Lempi nukkuivat jo. Ennenkuin isä rupesi syömään, kävi hän lasten vuoteen luona. Herättänytkin hän olisi ne, mutta äiti pelkäsi, että he alkavat itkeä ja parkua. Täytyi jättää se ja ainoastaan kuvitella mielessään, miten hän nyt ryskyttäisi ja leikkisi heidän kanssaan, jos he olisivat valveilla.

Ruvettiin syömään.

Laivurinen kertoi pöydässä, että henkivakuutusyhtiöltä oli nyt tullut kieltävä vastaus hänen vakuutushakemukseensa.

"Todellako?" huudahti rouva, ilmeisesti pelästyneenä.

"Todella, tietysti. Mutta en minä siitä nyt sentään niin suuria välitäkään." Mutta rouvan näkyvä mielenliikutus sai Laivurisen kärsimättömälle tuulelle.

"Mitähän niitä joutavia puuhaakaan", virkahti muori, ahkerasti lipitellessään puuroa suuhunsa, "menoja on muutenkin."

"Sinun tautisi on sitten varmaankin jo hyvin arveluttavalla kannalla", jatkoi rouva katsellen kiinteästi miestänsä.

"Hm, luultavasti", äänsi Laivurinen.

"Miksi ei mennä Rannaston Tiinan pariin, että se keittäisi lääkettä. Kyllä tauti menisi. Mutta kun ollaan niin kovin, ettei", paneskelii muori.

"Mitä ollaan?" kysyi Laivurinen hymyillen.

"Herrasia."

"Älkää, äiti, eihän tässä nyt tarvitse ruveta riitaa haastamaan", pyysi Laivurinen.

"Riitaa! — sys siunatkoon, vai riitaa! Kun koetan teille hyvää opettaa ja neuvoa, niin se on riitaa", rupesi muori. Hän lopetti pian syömisensä ja meni muristen pois. Rouva oli pysynyt koko ajan sanakiistasta erossa; se teki Laivuriselle hyvää. Muorin mentyä he kumpainenkin hymähtivät, ja Laivurinen otti iloisemman katseen.

"Mutta kyllä sinun, hyvä ystävä, täytyy taas ensi tilassa käydä lääkärin luona ja antaa tutkia itsesi, onko se aina pahenemassa."

"Ei se pahentunut ole, enkä minä lääkärin luo mene, ennenkuin olen edes ne lääkkeet käyttänyt, mitä minulla nyt on."

"Tunnetko sen sitten varmaan?"

Laivurista liikkui vaimon omituisen vieno ja hellä katse sekä ääni.

"Ei nyt vielä sentään tiedä *sitä* surra", virkahti hän.

"Mitä sitä?"

"Niin, kuolemaa pelätä."

Vaimo alkoi itkeä,

"Minua vaan peloittaa", hän sanoi, "että tautisi on jo pahalla jälellä, kun ei henkivakuutusastakaan hyväksytty. Tauti kumminkin lienee syynä ollut. Ja silloin kun tarkastettiin, et vielä itse tietänytkään kivustasi paljon mitään."

"Toivotaan sentään; jos nyt jo itkemään ruvetaan, niin kuolemme itkuun", päätti Laivurinen ja nousi pöydästä. Samassa herauti nauramaan.

"Katso!" sanoi hän ja osoitti Lyyliä, joka oli nukahtanut tuoliin, missä oli lautaseltaan puuroa syönyt.

Molemmat nauroivat. Lapsen pää oli suloisesti valahtanut rinnalle. Äiti meni korjaamaan vuoteelle ja Laivurinen pistäysi omaan huoneeseensa.

Hän oli juuri aikeissa istua, mutta samassa tuntui kuin jokin aate olisi päässä kypsynyt varmaksi päätökseksi, ja hän virkahti:

"Jaa, niinpä teenkin ja heti. Kello on vasta 8... Sen minä totisesti teen." Hän pisti päällysnutun yllensä ja huusi Liinalle, että aikoi käydä Airaksisessa. Rouva tuli kummastelemaan, kun näin myöhään. Mutta sitä ei Laivurinen ehtinyt paljon kuunnella.

"Ei Airaksinen sitä kiellä, on hän siksi ystäväni", jupisi hän ulkona mennessään. "Hänen *täytyy* taata minulle sellainen laina... Sellainen vain, että saan maksaa Vaittiselle... Minun täytyy päästä hänestä erilleni ehdolla mil-lä hy-vän-sä!"

"Ja rauhaa perheeseeni, rauhaa minä tahdon! Ostan mökin tuolle äitivanhalle ja elätän siellä. Maksoi mitä maksoi! Mutta rauhaa minä tahdon, ennen kaikkea Liinalle."

"Ja sitäkin pelkään, että jos sellaista kauemmin kestää niin... Sillä kyllä minä varmaankin rakastan vielä sitä muorirukkaa, niin oikullinen kuin hän onkin.

"Ja leimaus sentään! Jospa kerran pääsisi vapaaksi siitä ajatuksesta, että mulla on Vaittiselle velkaa."

Kuin tuulessa riensi hän kylän läpi. Airaksisen puoti oli vielä auki ja kauppa käynnissä. Astuessa puotiin hervaisi häntä oudosti ja syntyi yhtäkkiä ajatus kääntyä takaisin. Mutta hän astui kuitenkin sisään. Heti osoitti puotimies kamariin menemään ja kehui, että kauppias on siellä. Hän oli oudosti hämillään; vaivasi ajatus, että nuo ihmiset jok'ikinen lukevat hänen ajatuksensa ja katselevat surkutellen. —

"Oo! Mutta mikä erinomainen miehen nyt sai matkaan? Painahan puuta, velikulta." Sillä tavoin otti Airaksinen vastaan. Laivurinen säpsähti. Ajatteleekohan se sitä viittä sataa markkaa, josta on takuussa? leimahti Laivurisen mielessä heti kysymys. Vai on tämä erinomaista, ajatteli hän kohta ... Erinomaista... Vai näyttää tuloni *erinomaiselta ja harvinaiselta*? Hm... Tärkeitä asioita, ajattele. Eipähän niinkään tärkeitä, et saa tietää vaikka...

"Mitä kummaa siinä sitten?" ehti hän vihdoinkin kysyä, joka hermo valmiina tarkkaamaan, sanoisiko Airaksinen jotain, mistä kävisi päättäminen, että hän aavistaa.

"No perhana, istuhan. Eihän sinua saa enää nähdä kuin rahan edestä."

Laivurinen sävähti punaiseksi kuin veri ja teki turhan nauramisyrityksen.

"Rahan edestä?" äänsi hän, enemmän matkien, kun ei ollut muutakaan sanottavaa.

"No, no älähän suutu sentään. Kaikissa tapauksissa: alatko virkistyä?"

"Enpähän tiedä. Mutta en minä joudakaan istua. Tahdoin ostaa vain yhden kirjan paperia. Tuletko antamaan vai?"

"Mutta istuhan..."

"En. Tulen toiste, kun on aikaa."

"Tuota ... no voi hiisi, kun miehellä on hätää", luki Airaksinen, kun meni toisen perässä puotiin.

"Sinä se tienaat rahoja vain yöt päivät", virkahti Laivurinen puodissa, ja suu oli naurussa.

"Valehteletpahan! Sinäpä niin teet. Sun palkkas juoksee yhtämittaa kuin syntivelka." Airaksinen nauroi, ja muut puodissa olijat yhtyivät. Laivurinen säpsähti, teki pari turhaa koetta nauraaksensa. Sen perästä hän sanoi hyvästi ja meni.

"Syntivelka", matki hän, kun pääsi tielle.

"Ei, ei koskaan *häntä*... Häntä *en* pyydä", äänteli hän vapisten mielenliikutuksesta ja jatkoi vitkaan kulkua kotoa kohti.

V.

Laivurinen makasi yönsä hyvin huonosti, erittäinkin iltayöstä. Jos unonen joskus hiljaa lähenteli, hienosti leyhytellen huumaavia siipiään, niin silloin, aivan aavistamatta kuin ryöväri, ryntäsi esiin joku harmillinen ajatus. Ja kaikki vähäpätöisyydetkin ne nyt kuvastuivat mielessä suurina ja kovin kiusallisina. Ne olivat ikäänkuin liittoutuneet väkivallalla kukistamaan, saattamaan epätoivoon. Niitä ilmestyi yhä uusia, yhä kamalammissa muodoissa.

Pahinta kaikesta oli se, että rinta tuntui hellältä ja hengitys kävi raskaammaksi. Sellaiselta se ei ollut tuntunut moneen viikkoon, vaikka kyllä aikaisemmin keväällä, jolloin hän kävi tohtorin luonakin muutamia kertoja. Viime viikolla oli hän jo ollut siinä luulossa, että tauti on helpottanut. Mutta ei! Nyt sekin kävi kimppuun kuin musta painajainen, julmana, säälimätönnä, peloittavana. Vuoteella hän ähki, toisinaan melkein valitus ja itku pyrki. Monta kertaa kysyi vaimokin: "miksi et nuku? Mikä sinua vaivaa?" Täytyi ilmoittaa, ettei häntä oikeastaan mikään kiusaa, ettei vain tahdo uni tulla, eikä itsekään tiedä miksi ei. Kun saattoi tätä oikein vapaalla äänellä valehdella ja huomasi, että vaimo uskoi ja nukkui uudelleen, niin mieli meni paremmaksi. Vihdoin luonto voitti ja uni valloitti. Aika oli silloin jo kulunut yli puolen yön.

Aamulla hän oli väsynyt ja pahoinvoipa, rinta arka ja kipeä. Yleensä oli mieli rauhallisempi kuin eilen ja yöllä, sillä lepo oli sen verran virkistänyt, että saattoi jotenkin tasamielisenä ajatella eilisiä asioita.

Nyt oli sunnuntai-aamu. Ilma oli erinomaisen paisteinen ja kaunis. Paksu yökaste, joka vielä kimalteli puitten lehdillä ja ruohikossa, teki raitistavan vaikutuksen kuin vesilasi kuumalla säällä. Ihmisiä käveli maantiellä hiljakseen kirkkoa kohti, mistä kuului aamukellon juhlallinen kajahtelu.

Laivurinen nojaili avoimeen ikkunaan ja sulki huomionsa kaikki nämä seikat. Yhtäkkiä päätti hän lähteä kirkkoon. Hänellä ei ollut tapana käydä siellä muuta kuin kerran vuodessa ripillä ja joskus sattumalta muuten. Esteenä ei ollut matkan pituus, vaan se, ettei sinne tullut mentyä. Mutta nyt tuli ikäänkuin ikävä sinne. Kellot kutsuivat, ihmiset kulkivat juhlallisina, luonto ja kaikki oli juhlallista. Sielussa heräsi omituinen osanoton halu, ikävä ja kaipuu. Hän ilmoitti asian vaimollensa ja kehoitti tätäkin lähtemään. Molemmat rupesivat valmistautumaan.

Pukeutuessaan kirkkoon ajatteli hän, mistähän oikeastaan oli nyt tullut tämä päänäpistö? Hän kuvitteli, mitä ihmiset mahdollisesti ajattelevat, kun hänet kirkossa näkevät. Vapaa-ajattelijaksi ja jumalankieltäjäksi hän tiesi muutamain yksinkertaisten ihmisten häntä sanovan. Siitä hän ei välittänyt oikeastaan mitään, sillä otaksui, ettei kukaan järkevä ihminen sellaisia usko.

Tuon arvelun Laivurinen tiesi levinneen siitä, ettei hän käynyt kirkossa ja että hän joskus, puheen tullessa tästä asiasta, oli lasketellut hiukan vapaammin.

"No parempi olisi ollut pitää suu kiinni", hän sanoi itsekseen pukeutuessaan, "eihän siitä mitään hyötyä lähde, että yksinkertaiset ihmiset vääriä käsityksiä pitävät; pahaakin voisi siitä seurata. Mutta mitä oikeastaan teen kirkossa?" hän ajatteli. "Tiedän minä itse saman minkä pappikin. Hartauden

harjoituksia varten en taas halua sinne, kaikki ovat siellä niin *oleviansa*; se näyttää minusta hävyttömältä totuuden ja Jumalan pilkalta.

"Kyllä on totta, että tämä on itsekkäästi tehty", hän jupisi, "on se". Mutta mitä minä sille taidan, itselleni, luonnolleni, ajatuksilleni! Enhän sille mitään voi, että *näen*, että ajattelen näkemieni johdosta ja että johtopäätökseni tulevat sellaisiksi? Kunpa saattaisinkin pitää suuni kiinni ja ajatella vain, ihan itseni. Ei minua kukaan soimaisi. Kävisin kirkossa ja ajattelin, saisin ajatella mitä hyvänsä, kun en vain puhuisi sitä mitä ajattelin. Minä olisin hyvä ihminen ja kristitty! Ei minua epäiltäisikään. Hyvässä lykyssä vielä kiittäisin heitä, kehuisin kirkossa kävijöitä ja sanoisin: 'kas noin, tuo on oikean kristityn tapa!' Silloin varmaan sanoisivat uskovaiseksi. Mutta kun en sitä tee, kun olen hullu, kun juttelen tuttavilleni mitä ajattelen, niin siitä leviää tieto, että olen vapaa-ajattelija.

"Mutta mikä vapaa-ajattelija minä olen! En ainakaan enää ole. Etsivä minä olen, totuutta etsivä, etsivä sielu."

He olivat vihdoinkin valmiit ja lähtivät.

Muori oli hyvin jumalinen. Hän tuli iloiseksi, kun näki Eeronkin kirkkoon menevän. Ehkäpä Herra omansa löytää, ajatteli äiti, kunpa löytäisi Eeronkin!

Kirkossa oli ollut paljon ihmisiä. Niitä, erittäinkin nuorisoa, tulvaili ulos pääovesta kirjavissa, osittain loistavissa, koreilevissa kesäpuvuissa. Joukkoja hajausi kirkkotarhaan huvittelemaan ja syrjästä toisia katselemaan.

Lihava kirkonkuudennos Tolvanainen ja kauppias Airaksinen tapasivat toisensa pääkäytävän rappusten edessä ja tervehtivät kättä lyöden. He väistyivät sitten siitä ihmistungoksesta syrjään ja painautuivat nojalleen erästä hauta-aitaa vasten, kumpainenkin ahnaasti silmäillen kirkosta hälisten tulevaa ihmisjoukkoa.

"Kovin lämmin ilma; tahtoo oikein raukaisemaan ruveta", sanoi Tolvanainen väsyneesti haukotellen. Toinen vain hymyili vastaukseksi.

"Mikä huvi-iltama siellä koululla taas on?" kysyi Tolvanainen rypistäen silmäkulmiaan.

"Onpahan vain sellainen, tavallinen", sanoi toinen yhä tarkastellen ihmistulvaa.

"Niitä kaikkia semmoisia pidetään sunnuntaipäivinä ja vielä kansakoululla."

"Mitä pahaa siinä on?" kysyi Airaksinen ja kiinnitti tarkemmin huomiotaan.

"Mitä pahaa! Onko mielestäsi kristillistä pitää sellaisia reijuja sunnuntaipäivinä? Onko se oikeata sabatinpäivän viettämistä?" Tolvanainen räpytteli silmiään ja jäi odottelemaan vastausta.

"Kukapas sitä nyt sitten niin oikealla tavalla ... tuskinpa kukaan. Mutta parempi on kuitenkin, että nuoriso käy näissä siveellisissä ja sivistäytävissä iltamissa kuin että juostaan yökuluissa ja raittitansseissa."

"Ei ollenkaan parempi! Niistä tulee vain tekopyhiä ja jumalankieltäjiä niinkuin heidän mestarinsakin on."

"Mikä mestarinsa?" kysyi Airaksinen, joka otti asian leikilliseltä kannalta.

"Heidän mestarinsa. Kukas on heidän mestarinsa?"

"Ettehän te vain pirua tarkoita?"

"Pirua", matki Tolvanainen moittien. "No niin, pirukin kyllä on heidän mestarinsa; sepä se juuri onkin päämestari. Mutta minä tarkoitin nyt oikeastaan alapäälliköitä."

"Mitähän te oikeastaan tarkoitatte?"

"No, eikö niiden iltamain mestarina ole opettaja?"

"On kyllä, Laivurinen. Mutta, ettäkö hän olisi pirun alapäälliköitä... Ei helkkarissa..."

"En minäkään sitä nyt niin räystäältään tahdo sanoa ja sinä vielä vähemmän. Mutta jumalankieltäjä hän on, eikö ole?" Tolvanainen katsoi terävästi Airaksisen kasvoihin. Toinen joutui ymmälle.

"Tuota", hän sanoi, "en minä tiedä, onko hän nyt sentään juuri jumalankieltäjä. Eikä hän olekaan."

"Onpa hän!" huudahti toinen kiihkeästi. "On hän, mutta sinä et tahdo sitä sanoa. Koko pitäjä sen jo tietää. Eikä sellainen mies ole sopiva nuorisoa johtamaan."

"Älkää sentään niin pitkälle menkö. Kukas olisi sopivampi edistyspyrinnöitä johtamaan täällä kuin Laivurinen? Ja hänen uskonnolliset mielipiteensä, olivatpa ne mitkä hyvään, ei hän niitä kellekään tyrkytä."

"Vaikkapa. Mutta ei hän käy kirkossakaan."

"Ei, se on totta, kirkossa ei hän käy, mutta sehän on sivuasiasia."

"Ei hän käy. Eikä se sellainen elämä ole muuta kuin pakanuutta. Vai on se sivuasiasia."

"Hm, noo..." nauroi toinen.

"Naura sinä, mitä naurat, mutta ei se juuri ole naurun asia Laivuriselle."

"Eihän itkunkaan asia?"

"Kun ei vain. Kyllä vanhalla kristillisyydelläkin on vielä ystäviä."

"Kyllä te olette kuitenkin väärässä Laivurisen suhteen", väitti Airaksinen, nyt jo vakavammin. "Hän ei tosiaankaan ole kristillisyyden vihollinen, mutta puutuneita kirkollisia oloja, niitä hän saattaa arvostella vähän noin, näin, vapaamielisesti."

"Lahkolaiset ja jumalankieltäjät ne menevätkin yhtä tietä. Molemmat vihaavat oikeata autuaaksi tekevää kirkonoppia. Kyllähän ne tunnetaan."

"Eihän nyt aivan yhtä, sillä... Mutta katsokaa nyt! Laivurinen tulee tuossa kirkosta." Tolvanainen kääntyi kuin säikähtyneenä. Laivurinen huomasi samassa molemmat ja tuli luokse. Vaimo seurasi mukana. Tervehdittiin ystävällisesti, sillä he olivat kaikki hyviä tuttavuuksia.

"Onpa opettajakin tänäpäivänä kirkolla", alkoi Tolvanainen ystävällisesti sanoa.

"Tuli lähdettyä", sanoi Laivurinen, "mutta unettamaan tahtoi ruveta."

"Eikö Herran sana ole tarpeeksi voimakas pitämään hereillä?" kysäsi Tolvanainen.

Laivurinen ei käsittänyt siinä olevan tavallista syvällisempää tarkoitusta. Siksi hän vastasikin leikillään:

"Nukkuihan Tolvanainen itsekin! Minä sentään en nukkunut, vaikka kyllä sain luonnollisilla keinoilla sitä vastaan taistella." Kaikki nauroivat, mutta Tolvanainen oli hämillään. Rouva Laivurinen huomasi sen ja rupesi nuhtelevaan ukkoansa:

"Sinä olet... Onko se nyt kumma, jos vanhaa miestä unettaa pahemmin kuin sinua."

"Eikä, mutta minä vain sanon."

Mutta Tolvanainen alkoi suuttua.

"Katso ensin, ettei ole malka omassa silmässä, ennenkuin rupeat etsimään raiskaa toisen silmästä", hän sanoi äreästi ja lähti kävelemään pois.

"No mutta ... tuota, enhän minä mitään loukkausta tarkoittanut. Ihan vain suotta leikilläni", koetti Laivurinen parannella. Mutta Tolvanainen meni.

Laivurinen vielä vaimolleen ja Airaksiselle selitti, kuinka tuiki viattomassa tarkoituksessa hän sen sanoi. Rouva nuhteli ja oli harmissaan.

"Niiden kanssa pitäisi olla hyvin arka, noiden tuommoisten vanhain, rikasten kanssa", sanoi Airaksinen.

"Siitä minä viisi!" huudahti Laivurinen, "oli rikas tai köyhä! Ja kun se oli vielä ihan totta. Mutta olkoon", hän sanoi hoivaisten välinpitämättömästi kädellään, "joka syyttä suuttuu, se lahjoitta leppyä."

He lähtivät kolmisin astumaan kotiin päin keskustellen Tolvanaisen omituisesta menettelystä. Airaksinen kertoi, mitä Tolvanainen oli hänelle jutellut. Laivurinen otti sen hupaiselta kannalta eikä pannut siihen sen suurempaa merkitystä. Hän näki siinä vain ymmärtämättömän vanhoillisten

voimatonta potkimista edistysrientoja vastaan.

VI.

Iltama koululla oli päättynyt ja yleisö mennyt pois. Ainoastaan muutamia miehiä oli vielä jäänyt; he istuivat nyt Laivurisen puutarhassa tarinoiden ja nauttien kauniin illan viileydestä. Siinä oli nimismies Bendell, kauppias Airaksinen, Suutari Entonen, opettaja Laivurinen itse sekä vielä muutamia talonpoikaisia nuoria miehiä.

Kaikki olivat hauskalla tuulella, Laivurinenkin melkein vallaton. Hän oli juuri kertonut toisille käyneensä tänään kirkossa sekä mitä Tolvanainen oli hänestä sanonut Airaksiselle, miten se mies oli suuttunut j.n.e.

"Pakana sinä oletkin tietysti, et sinä mikään kristitty ole", sanoi nauraen Bendell.

"No, entäs sinä?" Laivurinen kysyi myöskin nauraen.

"Samoin tietysti ... ainakin yleisön mielestä."

"Niin, mutta sinä olet omasta mielestäsiikin, mutta en minä."

"Kas niin! Kas sillä tavalla sopii sanoa, kun tulee syytteen alaiseksi!"

"Siitä minä viisi... Mutta koska sinä tahi joku teistä on kuullut minun kieltävän Jumalan?" Laivurinen kääntyi kaikkien puoleen vielä hymyillen, mutta kuitenkin sen näköisenä, että hän käsitteli asiaa jo vakavammalta kannalta. Kukaan ei suoraan tunnustanut kuulleensa; vastaukset olivat hiukan kierteleviä, osalta leikillisiä.

Airaksinen nauroi kaikkein eniten ja kiusasi:

"Monta kertaahan sinä sitä olet sanonut!"

Laivurisen kasvoille nousi kärsimätön ilme.

"Ei", hän sanoi, "te teette leikiksi koko asian, mutta minä en katsele sitä niinkään leikilliseltä kannalta."

"Katsele totiselta tai leikilliseltä kannalta, mutta nyt sinä kuulet meiltä suoran totuuden. Pakana sinä olet, et käy edes kirkossa", virkkoi Bendell. Erittäinkin Airaksinen nauroi aivan hulluuteen asti. Laivurinen loi vihaisen katseen häneen, ei puhunut kuitenkaan mitään eikä ryhtynyt riitelemään, vaan alkoi selvittää. Mitäpä tuossa noiden pilkkakirveiden kanssa voisikaan!

"Tosiaankin", alkoi hän ikäänkuin jutun alusta, asettuen itsekin uudestaan leikillisemmälle kannalle, "en ole tiennyt ennenkuin vasta viime aikoina, että ihmisillä on sellainen käsitys minusta. Itseni suhteen en siitä mitään välittäisi, mutta toimeni tähden on sellainen harhaluulo vähän ikävä..."

"Niin, niin, Tolvanainen ottaa sulta viran", keskeytti Bendell, ja toiset alkoivat nauraa.

"No niin, vaikkapa niinkin. Mutta minun teki mieleni vain sanoa teille, että tänäpäivänä, kun olin kirkossa, minä ajattelin ja kuvittelin olevani oikein reformeerattu kristitty. Sillä, uskokaa tai ei, mutta minun sydämeeni oikein koski tuo ihmisten ulkokultaisuus, tekopyhyys, maneeeri, jonka muka tulisi merkitä uskonnollista elämää."

"Hm."

Toiset asettuivat tarkkaavaisina kuulemaan.

"Esimerkiksi kirkkoyleisö", jatkoi Laivurinen, "minkälaista se on! Ja minä olen kuitenkin vakuutettu, että he meidän, minun ja sinun rinnallasi (hän sanoi Bendellille) pitävät itseänsä jumalisina ihmisinä ja ehkäpä pappikin pitää. Kirkossa tuli sattumalta mieleeni ajatus, että mitähän Kristus ja apostolit ja Lutheruskin sanoisivat, jos he nyt ilmestyisivät tämän seurakunnan keskelle? Sitten vertailin entis-ajan pappeja ja pappien asettamistapaa nykyisiin. Silloin oli opettajina ainoastaan sellaisia henkilöitä, jotka olivat käyneet Pyhän Hengen koulua. Nyt on Pyhän Hengen koulu vain sivuseikka. Pänttää vain päähäsi 'puhdasoppinen' järjestelmä, niin ei mikään estä papiksi pääsemästä."

"Uskotko sinä sitten Pyhän Hengen koulua?" kysäisi Bendell.

"Uskonko minä vai olen uskomatta, se on tässä sivuasiasa, mutta kristillisessä kirkossa se on pääasia."

"Ei sitä, Pyhän Hengen koulua, ole kirkossa syrjään heitetty", virkkoi Airaksinen, "sillä tunnettu asia on, ettei julkisissa synneissä elävää ihmistä vihitä papiksi."

"Ole vaiti!" huusi Laivurinen, "kyllähän ne saattavat paperilla olla olemassa sellaiset säännöt, mutta ei käytännössä. Sitä paitsi on se paljas siveellisyyskysymys, joka on aivan eri asia. Mutta siitä luulen olevani jotenkin varma, että monet 'lukevat' itsensä papiksi kysymättä itseltään, onko heillä Pyhän Hengen kutsumus."

"Kuule, mutta kuka nykyaikana voi sydämiä tutkia niinkuin Kristus teki?" kysyi Airaksinen.

"Seurakunta tietenkä", ehätti Bendell.

"Seurakunta, niin", sanoi Laivurinen. "Mutta seurakunnille ei tähän aikaan anneta ensinkään tilaisuutta siihen. Pitäähän pappi ottaa yhden ainoan vaalisaarnan jälkeen. Ja niin oppineet miehet kuin papit saattavat kyllä valmistaa saarnan! Mutta siitäkö seurakunta tuntee hänet? Eipä tunnekaan." Sitten Laivurinen ryhtyi selittämään, miten olisi meneteltävä. Papin pitäisi olla seurakunnan tutkittavana pitemmän aikaa; kokeneitten kristittyjen pitäisi saada tehdä muistutuksia saarnain johdosta y.m.

"Taitavat olla harvassa ne miehet, jotka uskaltaisivat tutkia pappien uskonnollista kokemusta ja tehdä muistutuksia", arveli Airaksinen.

"Niin, niin luultavasti nyt olisikin, sillä papisto on kasvanut erityiseksi korkeaksi ylimysluokaksi. Harvoin pappi enää köyhän kristityn veljeksi sopii. Pappien maalliset edut ovat niin suuret, niin hyvin valvotut, että tarvittaisiin enempää kuin heikkoa ihmisvoimaa, jotta ne voisi aina uhrata siinä, missä Kristuksen rakkaus niin vaatii. Pappi on *herra* meidän aikanamme. Eikä sellainen sovi köyhän työmiehen veljeksi hengellisessä suhteessa."

"Sinä unhotat yhden tärkeän seikan", huomautti Airaksinen, "nimittäin kehityksen, joka yhteiskunnassa on tapahtunut sen jälkeen kun kristillinen seurakunta perustettiin. Silloin eivät oppineet uskoneet Kristusta, vaan oppimattomat. Kehityksen mukana kehittyi kristinoppi tieteeksi. Onhan siis ymmärrettävä asia, miksi niille, jotka rupesivat tällä alalla tiedemiehiksi, teologeiksi, annettiin johtajaoikeus."

"Niin, niinhän se olisi pitänyt olla, mutta niin ei ole", väitti Laivurinen.

"Sinä tiedät kyllä, etten minä kehitystä vastusta. Mutta sitä minä vastustan, että joinakuina aikoina hyväksytyjen ohjelmien oppiminen pidetään etusijassa, jota vastoin kielletään hengen vapaus ja tämän nojalla saavutettava vapaa kehitys. Esimerkiksi, jos syntyy lahkolaisliikkeitä, jotka tavallansa ovat vapaamman ajatuksen ja tutkimishalun tuotteita, niin helvettiin ne tuomitaan. Tänäinkin kirkkoherra juuri saarnasi lahkolaisista ja sanoi, että ainoastaan kirkonoppi vie oikeaan, mutta kaikki lahkolaisopit väärään. Minä juuri ajattelin, että millähän oikeudella hän tuomitsee, kun ei itse tiedä enempää kuin muutkaan suruttomat ihmiset."

"Eiköhän?" keskeytti Airaksinen.

"Ei!" huusi Laivurinen kiihkeästi, "suruton ihminen hän on, niinhän jumaliskin sanovat hänestä. Ja onko sitten oikein ottaa kansalta raamattu pois ja panna omia muodosteluja sijaan?"

"Ei hän omia muodostelujaan..." väitti Airaksinen, "Uskontunnustus on vanhempi kun koko suomalainen kirkko, ja sitä hän..."

"Niin on, kirkolliskokouksissa on äänestämällä päätetty, mitä uskotaan, mitä ei", huomautti Laivurinen ivallisesti.

"Se oli välttämätöntä, sillä suuret uskonnolliset riidat pakottivat muodostamaan uskontunnustuksia, joissa suuremman joukon käsitys uskonnosta oli pienemmälle tilalle yhteen sovitettu", jatkoi Airaksinen.

"Siinäpä se juuri on!" sanoi Laivurinen hermostuneesti, "muodostelemisissa se onkin erehdys! Muodostelmat ne vaikuttavat veltostuttavasti ja eksyttävästi sellaiseen, joka on ruvennut etsimään *elämää* uskosta."

"Luonnollinen ihminen puhuu asiasta niin kuin sinä puhut", sanoi Airaksinen.

"Ja sinäkö tässä puhut uskovaishena?" huudahti Laivurinen.

"En puhukaan. Mutta minä uskon yksinkertaisesti, että kirkonoppi on oikea ja autuaaksi tekevä, kun vaan sen mukaan uskoo ja elää."

"Et sinä usko, ei sinulla ole mitään uskoa!" väitti Laivurinen melkein halveksien. "Se on kauppamiehen puhetta", jatkoi hän vielä. Siinä oli puoli leikkiä, puoli totta. Se vaikutti seuraan hiukan masentavasti, ja keskustelu katkesi vähäksi aikaa. Mutta sitten otti Entonen puhuaksensa lahkolaisista, joita oli kuutta eri joukkoa pitäjässä ja jotka osalta oikein myrkyllisesti vihasivat toisiaan ja hyökkäsivät vastakkain sopivissa ja sopimattomissa tilaisuuksissa, erittäinkin seuroissaan; nämä olivatkin muodostuneet kevytmielisemmille ihmisille huvi- ja naurupaikoiksi. Kirkkoherra ei vaatimallakaan sekaannu asettelemaan näitä riitoja. Kirkossa sen sijaan hänen äänensä jylisee ukkosena tuomiten kaikki lahkolaiset alimmaiseen helvettiin...

Tämä kertomus poisti ne hankaukset, jotka äskeinen persoonallisuuksiin menevä väittely oli saanut aikaan.

"Pappi tietysti koettaa pysyä puolueitten ulkopuolella, mutta samallapa hän asettaa itsensä niiden tuomariksi. Puolueettomalta näyttävää persoonallista sekautumattomuutta voi selittää kahdella tavalla: joko ei hän uskalla antautua taisteluun, taikka hän on liian ylpeä ja ylhäinen ollaksensa väestöön nähden muuna kuin arvostelijana tahi tuomarina", virkkoi Laivurinen Entosen lopetettua.

"Niin", jatkoi Entonen, "mutta tässä on vielä sekin huomattavaa, että kirkon aseet eivät ollenkaan ole nykyään tähdättyinä julkisia syntejä vastaan, vaan raatelemaan toisiaan sisällisen eripuraisuuden surkeassa humussa. Julkiset synnit saavat ainoastaan vanhan tavan mukaan syrjäletkauksia, milloin sisällisiltä riidoilta sattuu olemaan väliaikaa. Järjestettyä sotaa syntiä vastaan ei nykyään käydä, ainakaan näillä tienoin."

Airaksinen oli jo vähän aikaa levottomilla liikkeillä osoittanut, että hänellä olisi jotain sanottavaa, hänelläkin.

"Mutta milloin kavaltaja tulee laumaan ja saarnaa antikristuksen väärää oppia, silloin tietysti täytyy ensinnä tähdätä voimansa kavaltajaa vastaan ja sitten, kun se on karkoitettu, ryhtyä vasta uusiin valloituksiin!"

"Kuka tässä on sitten kavaltaja?" kysäisi Laivurinen.

"Jonkun tietysti täytyy olla kavaltaja, kun kerta niin monta oppia on. On ainoastaan yksi lammashuone ja yksi paimen, luultavasti täytyy olla yksi tiekin."

"Samaa tietä saattaa kulkea monta joukkoa."

"Miksikäs ei. Mutta sitten pitää kuitenkin olla yksi toivo ja yksi tunnustus."

"Kuka on sanonut, ettei näillä kaikilla niin olisi? Yksi toivo, se on autuuden toivo, yksi tunnustus, se on Jumalan kaikkivaltiaisuuden tunnustus." Kun Laivurinen oli tämän sanonut, katsahti hän nopeasti ympäri seuran. Kaikkien siimat olivat tarkkaavaisesti kiintyneinä häneen.

"Se on kovin laaja tunnustus", sanoi Airaksinen vihdoin.

"Jos se on laaja, niin sano nyt, mikä on esim. täällä vallitsevista opinsuunnista tarpeeksi rajoitettu ja oikea?"

"Kirkon oppi", vastasi toinen arvelematta päästäen suunsa hiukan hymyyn.

"Kristus sanoo: 'Älkää olko paha vastaan.' Mutta jos kirkko nyt pitää Kristusta muuten ohjenuoranaan, niin miksi se niin kevytmielisesti hylkää juuri tämän? Enkä minäkään kirkon *oppia* halua moittia, vaan menettelytapaa."

"Noo ... kyllähän siinäkin virheensä on. En minä sitä halua kieltää, mutta..."

"Niinpä ei liioin saisi asettua niin ankarasti tuomariksi. Tuomarin viran omaksuminen on suuri virhe. On epäilemättä virheitä muissakin: yhdessä lahkossa yksi, toisessa toinen. Mutta voiko olla mahdollista, että ihmisiä tuomittaisiin näistä virheistä? Ei suinkaan. Virheet ja erehdykset annetaan anteeksi toiselle niinkuin toisellekin. Tässähän on anteeksiantamuksen suuri oppi! Taistelun kuumuudessa kirkon ja eri laikkojen välillä unhoitetaan tämä. Johtajana on vallan- ja kunnianhimo. Tosi uskonnollisuuden kehittäminen ja julkisten paheiden ruoskiminen jää vain sivuasiaksi. Suruttomia, välinpitämättömiä ja pikku paheiden harjoittajia, jotka eivät suorastaan ryhdy toimintaan kirkkoa vastaan, pidetään kirkon helmalapsina ja parempina ystävinä kuin jossain suhteessa hiukan eroavia lahkolaisia. Kun sitten

yhteiskunnallisen edistyksen ja siveyden harrastajat ryhtyvät poistamaan paheita, niinkuin esimerkiksi juoppoutta ehdottoman raittiuden periaatteen mukaan, niin suuri joukko kirkonmiehiä herää ja rientää julkisuudessa todistamaan: 'ehdoton raittius on harhaoppi. Kristus itse valmisti ja ryyppäsi viinaa Kaanaan häissä!' Ja tästä, juuri samasta asiasta minäkin olen saanut papin niskaani."

"Ehkäpä siihen on muitakin syitä", virkkoi Airaksinen naurahtaen.

"Saattaa kyllä, mutta juuri raittiusasian tähden alkuperäisin tuli välimme kylmäksi."

"Hjoo, joo", ohautti Airaksinen ja katseli avaruuteen. "Luonnollinen ihminen ei ymmärrä niitä, kuin Jumalan hengen ovat, sillä ne ovat hänelle hulluus", jatkoi hän vielä. Hän sanoi sen aivan ajattelematta, puheen jatkoksi vain, mutta säpsähti heti kun oli saanut sen sanotuksi, sillä vasta silloin hän äkkäsi jo äsken lausuneensa jotain samaan suuntaan. Laivurinen ei tällä kertaa kuitenkaan närkästynyt. Jonkun verran pilkallisella äänellä hän vastasi:

"Sitäpä sinä nyt aina matkit."

Seura alkoi hajota. Mennessään eräs keski-ikäinen talonpoika kismittellen istumisesta kontistuneita jäseniänsä sanoi keskellä lähtöhälinän omituisen räikeällä äänellä:

"Näitä viisaat tutkivat, mutta ne ovat tutkimattomat."

Kun Laivurinen jäi yksin, tunsu hän olevansa kuin jotain vailla. Vähää ennen kuin vieraat alkoivat lähteä, oli ollut innostunut ja varma. Tämä kaikki oli nyt kadonnut. "Näitä viisaat tutkivat", ajatteli hän yhä uudelleen, ei itse lauseen vuoksi, vaan saadakseen täysin selville, mitä sanoja oikeastaan oli sillä tarkoittanut. Mies ei ollut koko iltana puhunut monta sanaa eikä ollut hänen kanssaan ennestään likempi tuttava. Laivurinen mietti: tarkoittiko mies tutkijoita yleensä vai yksinkö häntä, Laivurista? Lopulta hän päätyi siihen, että mies oli tarkoittanut juuri häntä; äänessä ja silmäyksessä oli keksivinänsä tarkoituksellisen ja persoonallisen vivahduksen. Se sinään, hän ajatteli, kun oli tähän päässyt, mutta olikohan muitakin samanmielisiä? Sellainen tuntui hyvin mahdolliselta. Hän huomasi yhtäkkiä vapisevansa kummallisessa kiihkossa, tuntien itsensä erinomaisen tyhjäksi ja vähätietoiseksi mieheksi, jolla ei ollut keneenkään mitään vaikutusvaltaa, jonka aatteita pidetään lapsellisena haaveksimisena ja jonka opille ja tutkimuksille ei panna mitään arvoa. Ensin hän soimasi muita ymmärtämättömyydestä. Mutta se meni ohi, ja sitten hän alkoi ankarasti arvostella itseään ja makasi vihdoin niinkuin lennosta ammuttu lintu, toivottomana ja itseänsä syyttäen metsästäjän jalkain juuressa, tuntien katkerin mielin, ettei enää ole voimia lentää. — —

"Mistä ... mistähän se johtuu, että minussa kaikki into ja halu viime aikoina on niin lakastunut?... En ole enää missään suhteessa erinomaisempi kuin muutkaan ... aivan vain tavallinen ihminen", jupisi hän itsekseen ja löi kädellä polveensa.

"Tavallinen ihminen henkisessäkin suhteessa; aineellisessa ei minusta ole ollenkaan mihinkään... Köyhä, oikein sinisen köyhä raato!..."

"Ei tarvita muuta kuin että minulla todellisuudessa on rintatauti ja minä kaadun, kuolen kuin koira, ilman että kukaan ... kukaan, paitsi omaisiani, kaipaa minua... Taikka oikeammin: että minua tuomitaan hirveästi, sillä täytyisihän omaisteni tehdä konkurssi..."

Rinta kohoili tuskallisesti ja silmät tuijottivat yhteen kohti. Vetotautisen tavalla heitteli hän käsiään ja jalkojaan ikäänkuin siten poistaaksensa kärsimystä.

"Ja sekin vielä!" hän kiljaisi ääntänsä hilliten, hypähti raivokkaasti ylös ja alkoi kiirein askelin kävellä edestakaisin. Muistui näet takausjuttu mieleen.

"Ei muuta tarvitsisi kuin että kuolisi!" huudahti mies pidätetyllä äänellä ja suu meni puolinauruun. Yhtäkkiä hän lakkasi kävelemästä ja rupesi hengittämään syvään, tehden ikäänkuin kokeita keuhkoillaan. Hän huomasi, että hengitys kävi hiukan raskaanlaisesti ja että rintaan ilmestyi hienoinen, outo pistos. Oli kyllä ennenkin pistänyt, mutta ei juuri siihen kohtaan. Hän koetteli käsin: rintaluut olivat arat ja ... solisluu? Ei ... se oli totta, siinä ei nyt tuntunut mitään huomattavaa kipua. Joskus ennen oli solisluissa tuntunut siltä kun niitä olisi joku pienellä puuvasaralla hiljakseen koputellut. Nyt oli se tuska poissa, mutta sen sijaan tuo uusi outo pistos...

"Mikähän minun oikeastaan on?" vilahti taas mieleen ylimalkainen kysymys... Olen tullut niin kärtyiseksikin, äreäksi, oikein karhuksi...

Keuhkotauti jäi siihen, ja sattuma johti ajatuksen toiselle tolalle.

"Minun ja ystäväinikään suhde ei ole enää sama kuin ennen, johtui hän ajattelemaan... Miksei tämänpäiväinikään yhdessäolo viihdyttänyt minua eikä heitäkään ... ei heitäkään, sen tiedän ihan

varmaan! Näkihän sen silmistä ja käytöksestä... Ja sitten minä loukkaan, niinkuin nytkin aivan turhanpäiväisistä asioista... Arkoja hekin ovat kuin lasipullot...

"... Mutta muutenkin. Minä näen, että he karttavat minua, ovat umpimielisempiä kun ennen ja vieraampia. Ja niin minäkin olen. Umpimielinen minäkin olen... Enkä minä innostu enää, minä olen kuin puolikuollut... Ja sentähden tietysti en minä enää miellytäkään muita ihmisiä, eivätkä muut miellytä minua...

"Ei se sellainen ole elämää", hän virkkoi.

"No ... saattoihan se olla satunnaistakin", hän jälleen jatkoi, hiukan itseään lohdutellen.

"Mutta ... unhoitanhan minä taas kokonaan perheeni!" Hän lähti kiiruhtamaan pois puutarhasta. Tämä ajatus taas vaikutti omituisen elähtävästi. Voimallisella itseluottamuksella hän ajatuksissaan ikäänkuin sylkäisi vastuksia vasten silmiä.

"Elän minä kuitenkin!" hän virkkoi vakuuttavasti. "Elävät ne huonommatkin, kelvottomammatkin... Ja ... ja kuka sitä on sanonut, että minun, juuri *minun* pitäisi saada ruusujen ja kukkasten päällä tanssia?... Jos minulla kerta on lahjoja ja elämänkykyä, niin tietysti minun täytyy kestää vastuksia!..." Hän tunsu itsensä niin voimalliseksi ja reipastuneeksi että pyyhkäisi käytävällä puolijuoksuun.

"Lapset minun täytyy tänne saada vaikka ... ja Liina myös!" Sydämessään nuhteli hän itseään siitä, että oli niin kauaksi saattanut perheensä unhottaa. Viime aikoina hän oli vain yhteen jaksoon kärsinyt ajatusten sortoa ja lyönyt laimin perheensä ... "sellaista seuraa!" jupisi hän ääneen.

"Siinähan ne ovat, joita varten elän, joita varten *tahdon* elää!"

Juuri kun hän ehti puutarhasta pihaan, ajoi sinne myöskin kauppias Nerkkula. Laivurisen sydän hervahti oudosti, kun huomasi tulijan. Mutta se tunne meni kohta ohitse ja hän meni iloisena tervehtimään. Harvinaistapa onkin nähdä kaukaisempia... Likeiset tulevat siitäkkin syystä melkein jokapäiväisiksi, ikävystyttäväiksi...

"No terve!"

"Tervetuloa!"

"Etpä sanoisi tervetuloa, jos tietäisit minkälaisella asialla tulen."

"No?"

"Vierus on kuollut."

"Kuollut?!" äänsi Laivurinen hiljaa. Suu valahti auki, ja silmät jäivät tajuttomasti tuijottamaan Nerkkulaan.

VII.

Nerkkula oli mennyt. Laivurinen istui synkkänä, mutta jotenkin tyynenä pöytänsä ääressä. Pääasiallisesti ajattelutti häntä nyt se, miten hän sanoisi vaimollensa tämän, ettei se hänessä erityistä hämmästyttä herättäisi... Jos kovin pelästyy, jos rupeaa itkemään ... ja miksei itkisi, kun 500 tulee entisen selkään... Ja hän kun ei ole tiennyt koko tästä asiasta ... se tulee ihan aavistamatta hänelle...

"Vierus kuoli... Sopiva ja varma keino päästä veloistansa." Hän naurahti kummallisesti. Samassa johtui mieleen: jos Liina sattuisi nyt tulemaan, niin kysyisi hän varmaan syytä huoleeni, sillä nyt epäilemättä näytän sellaiselta... Mitä sanon hänelle? Millä selitän? Tätä asiaa täytyy valmistaa ennenkuin sen hänelle ilmaisen...

Häntä vapisutti. Mutta heti seurasi miellyttävä tunne siitä, että vielä oli tilaisuutta lykätä ilmoittaminen tuonnemmaksi! Johtui mieleen ottaa joku kirja käsille. Jos Liina tulee, niin olen lukevinani; sehän on selvä syy miettäväiseen ulkonäköön... Pitää vain olla joku mietittyttävä kirja...

Hän hiipi varpaillaan kirjaston luo, etsi sieltä kuumeentapaisesti ja otti vihdoin Ryeggin kasvatusopin. Hän kävi jälleen istumaan kuin varkain. Saatuaan kirjan eteensä auki ja ruvettuaan lukemaan (sen tähden vain että näyttäisi lukevan) tunsu hän hyväatekevän pudistuksen itsessään. Nythän minulla on

täysi syy olla ajatuksissani!

Aivan odottamatta kiintyi hänen huomionsa syvemmältä seuraaviin lauseisiin:

"Siveydelliseen vapauteen määrätty ihminen on oma tarkoituksensa; hän ei voi, niinkuin jokin asia tulla välikappaleeksi. Me emme kasvata ihmistä sen vuoksi, että hänestä olisi muille hyvää, vaan että hän ensikädessä itsellensä jotakin oikein olisi."

"Hm."

"Me emme kasvata ihmisiä sen vuoksi", luki hän uudelleen kertoen koko lauseen.

"Niinpä tosiaankin", päätti hän iloisesti, "sehän on oivasti lausuttu ... tarkoitus nimittäin on oivallinen."

— Kasvattaa ihmistä ainoastaan itseänsä varten ... sehän onkin luonnollista, ajatteli hän... Jos joku kasvatetaan muita varten, on se ikäänkuin hevosen taikka teuraseläimen kasvattamista: palvelemaan, uhrautumaan muille, uhraamalla omat etunsa...

Mutta elätkös minä itseäni varten?... Jos niin on laita, missä nyt on tuo elämä?

Hän rupesi käsi poskella miettimään ... kaivoi ja penkoili ajatuksillaan siinä kuin aarteen kaivannolla.

— Sanalla sanoen, jos nyt minä esimerkiksi olisin — minä nyt vain kuvittelen sitä — että olisin kasvatettu ja itse kasvattanut itseäni, omaa, yksilöllistä itseäni varten, niin minä, esimerkiksi, en olisi mennyt takaamaan Vierusta. Ja sitten, nyt kun olen kyllästynyt yhteiskunnallisiin harrastuksiin, kun eivät ne minua hyödytä *aineellisesti*, — päinvastoin: ne vahingoittavat, oikein aikalailla vahingoittavatkin! — minä saattaisin niistä yhtäkkiä luopua ja ruveta harrastamaan omia, yksityisiä etujani *aineellisella* alalla... Niin juuri, *aineellisella alalla*... Sepä minua nyt totta vieköön huvittaisikin! Nyt olisin valmis mihin juutalaistemppuun hyvänsä, kun vain saisin voittaa, voittaa ja rikastua!...

Häntä värisytti omituinen kiihko.

"Sanalla sanoen, jos olisin pitänyt vähemmän esitelmiä, lahjoitellut vähemmän listoihin, tuhlanut vähemmän aikaa sanomalehtikirjoituksiin ja olisin sen sijaan ansainnut rahoja sivutoimilla, luvallisilla ja luvattomilla keinoilla niinkuin muutkin, jotka tulevat hyvin toimeen, — niin minä olisin hyödyttänyt itseäni. Ja sehän se on pääasia! Nyt olisin kunnioitettu mies, varakas mies... Jaa'a ja minulla olisi paljon enemmän ystäviä!"

Hän vaipui taas mietiskelemiseen.

— Minkäarvoisia ovatkaan minulle nuo luullut henkiset aarteet nyt?... Onko minulla edes *niitä*?... Se on kyllä omituista, mutta nyt minä tunnen olevani tyhmä kuin pässi...

Hän oikaisi tuskallisesti vartaloon.

— Ei niillä, joilla on aineellisia varoja, ole koskaan tällaisia *painoja*. Jos he kaipaavat, satunnaisesti tahi muodin vuoksi, henkistä ravintoa tai huvia, on se heille alttiina pienestä aineellisesta uhrauksesta. Mutta minä pöllö, maailman parantaja (minäkin, jumaliste, olen sellainen!), minä kun luin ensin itseni velkaan enkä sitten tyytynyt siihen, että toimitin virkani, vaan kaikki väliajat — jolloin minun olisi pitänyt ansaita rahaa — tuhlasin senkin seitsemissä puuhissa, tyrkytin ilmaiseksi sivistystä niille, jotka olisivat voineet sitä ostaa! He nauroivat minulle, pilkkasivat minua, vihaamaankin rupesivat... Ja minä vain kuin mikäkin apostoli, tuhlasin aikani, menetin omani ja perheeni onnen... Luulottelin, etteivät he ymmärrä elämää, olin sankarimainen...

Hän naurahti myrkyllisesti.

"Ja he ymmärtävät elämää tuhat kertaa paremmin kuin minä!"

"Esimerkiksi tuo Vaittinen", hän jatkoi, "luullakseni hän nauttii elämästä."

Kovakouraisesti viillelleen meni läpi ruumiin ajatus: ja sellaisen miehen kädessä on minun elämäni onni...

"Sinäkin, sinäkin, sinäkin Vierus-parka! Miksi et pysynyt renkinä, syönyt surutonta leipää. Olisit saanut kuolla kiroamatta ja olisit hiukan minuakin säästännyt." Hän puhui hiljaa, surullisesti päätänsä nyökytellen.

"Vierus-parka, ystäväraukkani, missä sinä nyt olet?" Silmä herahti kosteaksi ja kurkkuun nousi paksu pala. Hän pyyhkäisi kyyneleet, ja pari heikkoa maininkia äskeisestä heilautti vielä ruumista. Ajatus

juoksi uusille aloille: Missä olet, veli Vierus? Missä henkesi liitelee? Oletko tässä luonani kuulemassa ja näkemässä?...

"Siitä olen vakuutettu, että henkesi elää!" hän virkahti ääneen hyvin vakuuttavasti.

"Aattemme oli yhteinen..."

Mutta nyt levisi ajatus niin laajalle, että huomio vähitellen tylsistyi ja ikäänkuin väsyneenä ja hervahtuneena hiljalleen laskeusi levolle.

* * * * *

"Älkääät siis surulliset olko sanoen: mitä me syömme, taikka mitä me juomme? eli millä itseämme verhoomme? Sillä kaikkia näitä pakanat etsivät, sillä teidän taivaallinen isänne tietää teidän kaikkia näitä tarvitsevan."

Ääni, muorin ääni kuului kyökistä saakka, kun hän luki ja tuntui panevan äänelleen niin omituista painoa. Se sattui erityisellä tavalla Laivuriseen, herätti hänet puolinukuksista ja keräsi kiireesti kaikki ajatukset seuraamaan lukemista. Hän oli juuri nousemaisillaan ylös aikoen mennä kyökkiin käskeäkseen muorin uudelleen lukea tuon lauseen ihan samalla äänenpainolla kuin äskenkin, mutta samassa astui rouva huoneeseen. Aivan kuin jostain rikoksesta tavattuna Laivurinen kummallisesti epäröiden istahti jälleen ja siirsi kasvatusopin eteensä ja oli sitä suurella kiinnolla tutkivinsa. Vaikka hän katsahti vaimonsa kasvoihin ainoastaan varkain, pelästyi hän kuitenkin, sillä jo tuo vilkaus saattoi hänet ajattelemaan: lieköhän Liina huomannut jotain? ... aavistaneeko hän? Mutta samassa juolahti mieleen äkkiä: minähän lyön häntä kovin laimin! ... jo monta viikkoa olen lyönyt laimin, unohtanut ja elänyt itsekseni. Kenties se tulee siitä?...

Liina oli äänetönnä laskenut kätensä Eeron hartioille ja tuntui siinä ikäänkuin odottavan. Laivurisen huulilla jo pyöri äreä sana, sillä pulaan joutuneena häntä kovin hermostutti ja kiukutti "sellainen tunkeilevaisuus." Hän nyt kyllä kohta äkkäsi, että se olisi väärin, mutta ei kuitenkaan voinut hillitä itseänsä kysymästä:

"Mitä sinä nyt?" Hän käänsi päätä ja katsoi vaimoansa koettaen vääntää suutansa teennäiseen nauruun. Vaimo otti kätensä pois olkapäältä.

"Mitä sinä nyt?" matki hän syvästi loukkautuneena, ja itku kuulosti olevan kurkunpäässä.

"Niin, minä vain kysyin, oliko sulla jotain erityistä... Eihän siitä nyt sillä tavalla..." Laivurinen koetti teeskennellen saada asian tavalliseksi.

Vaimon rinta kohoili syvästi. Koettaen taistella itkua vastaan, joka ei kuitenkaan onnistunut, hän sanoi:

"Oi, miksi sinä, Eero, olet ruvennut kohtelemaan minua sillä tavalla kuin minä olisin aina liikaa?" Hän lausui lopulta niin kiireesti kuin olisi tuo kaikki ollut ulkoa opittu läksy. Lopuksi ei hän voinut enää pidättää itseänsä, vaan purskahti valtavaan itkun.

Eeron sydän löi kovasti. Syyllisyyden tunto ja samalla puolustava ritarillinen ajatus, että hänen oli koetettava yksin kestää surut, taistelivat hänessä kovaa taisteluaan; sydän joudutti tekemään pikaista päätöstä, sillä asema oli kovin hankala ja selvitystä vaativa.

Vaimo itkeä nyhkytti vieressä, ja mies aprikoi, millä lakkauttaisi itkun?

"Kuule, minulla on kyllä huolia, ja jos sinä vielä itket, niin..." Miehen ääni värisi. Hän joutui neuvottomaksi, kun huomasi kohta, että oli sanonut jotain hyvin tyhmää... Huolia!... siitähän vaimo heti pääsee tolalle.

"Minä kyllä näen, että sinulla on *huolia*", sanoi vaimo. "Mutta luuletko minulle olevan huokeata nähdä sinun huolehtivan ja olla itse tietämätönnä sen syystä. Etkö sinä tiedä, että epätietoisuus on hirveämpi kärsiä kuin tieto?... Ja luultavasti asia koskee minua yhtä likeisesti kuin sinuakin?"

Laivurinen katsahti sävähtäen vaimoonsa, kun kuuli viime lauseen. Hän tunsu seisovansa nöyrytettyinä kuin tuomarinsa edessä. Hän pelkäsi kuin paha poika, joka toisten joukossa on juuri osoittanut suurta sankaruutta, mutta joutuessaan isän rangaistavaksi tuntee mitättömyytensä. Mielessä vilahti ajatus, että hän on sanomattoman kelvoton mies, vieläpä rikollinenkin. Tuo kaikki kiiti suhusten läpi aivojen. Lopuksi hän unohti kokonaan vastata vaimolleen.

"Olenko niin keho vaimo, etten ensinkään ansaitse luottamustasi enää?... Ja luuletko, ettei *minullekin* varma tieto olisi parempi kuin epätietoisuus?" virkkoi vaimo taas.

"Mitä sinä aavistat?" oli Laivurinen vähällä kysyä. Mutta sen hän jätti ja ähkäisi tuskaisesti:

"Älä puhu sillä lailla!... Puhu toisin, armeliaammin..." Hän tyrskähti kerran, ikäänkuin kovasti pakkautuvaa itkua pidätellen. Sitten liikahteli kuin kuumeessa, siirsi tuolin vaimonsa tuolin viereen, otti häntä kädestä, puristi sitä hiljaa, mutta ei voinut katsoa silmiin. Vaimon kasvoille nousi silmänräpäyksessä hellä, osanottava ilme.

"Kuule, kuinka se on?... Onko sinulla keuhkotauti, Eero?" Hän nosti kätensä kaulalle.

"Sitäkin epäilen", mies sanoi. Mutta oikeastaan hän itse, nyt tässä, piti sitä pikku asiana. Hän kuitenkin äkkäsi, että vaimo pitää sitä pahimpana... Eikä hän itse usko tautia vaaralliseksi...

"Kuule, Liina... Minä olen tehnyt sinua ja lapsia kohtaan suuren rikoksen!" Laivurinen melkein huusi viimeisen sanan.

Vaimo hämmästyi.

"Minkä rikoksen?"

Laivurinen tynnytti itseään ja aikoi ruveta selittelemään, eikä se enää niin vaikealta tuntunutkaan kun oli saanut tuon ensimmäisen sanan sanotuksi. Mutta hän pidättyi puolisanaan. Viereisestä huoneesta kuului:

"Herra laskee raskaan kuorman meidän päallemme, mutta hän myös auttaa meitä." Molempain puolisojen korvat kiintyivät siihen. Muori tuntui ulkomuististaan niitä kertoilevan, hiljalleen tassutellessaan.

"Eei ... ei hän tule auttamaan tällaisissa asioissa, ei!" sanoi Laivurinen tavattoman katkerasti, ikäänkuin olisi otaksunut muorin tuota hänelle sanoneen.

"No mutta, sano jo ... mitä?"

"Kuule ... kun Vierus on kuollut ja minä olen hänellä takaajana viidensadan markan lainassa."

Nyt oli kivi vierinyt sydämeltä, sen tunsu asianomainen itse paraiten. Hän aikoi polttavalla kiireellä selittää asiaa tarkemmin.

"Mutta hänellähän on viidentuhannen markan henkivakuutus", ehätti vaimo sanomaan.

"Häh?! Mistä sinä sen tiedät?"

Tiesihän vaimo sen, oli kuullut Vieruksen tädiltä. Viime keväänä oli hän sen hankkinutkin, henkivakuutuksen. Oli kuullut sen jo eilen, samoin kuin Vieruksen kuolemankin, mutta mikä lie muistista vienyttä, kun oli unohtanut kertoa.

Laivurinen tuli niin iloiseksi, että sydän oli hypätä ulos rinnasta.

Selviteltiin ja kerrottiin sydämellisen innokkaasti kahden puolen.

"Voi kuin et ennen sanonut", Laivurinen lopuksi virkahti, "minä kun jo luulin, että omain velkaini lisäksi tulee vielä tämä."

"Rakas ystävä, kun olin unhottanut koko asian", päivitteli vaimo ja kertoi, että eihän hän ollut tiennytkään miehensä olleen Eero Vieruksen kanssa asioissa.

"Niin, niin, mistäpä sinä sitä."

Vaimonkin kasvoille oli noussut ilon hohde.

"Herra laskee raskaan kuorman meidän päallemme, mutta hän myös auttaa meitä", kertasi hän hymyillen ja laski kätensä miehensä pääläelle. Laivurinen hymähti.

"Se on omituista", virkahti hän.

"Herra puhuu totta sanassaan."

"Kyllähän se on totta se." Laivuriseen teki tapaus syvän vaikutuksen, sillä hän ei pitkään aikaan ollut uskonut mitään voivan tapahtua tällä tavalla. Sydän tuntui omituisen keveältä ja iloiselta. Nuo *omat* asiat ne näyttivät tällä kertaa kääpiöjutuilta vain. Ei niitten vuoksi ensinkään kannattaisi surra. Tästä syystä ei hän pitänyt tarpeellisena niitä Liinallekaan kertoa. Eihän se maksa vaivaa. Liina ei kuitenkaan ymmärrä elämää siltä kannalta kun hän nykyään katselee... Hyvä mieliala vain pilaantuisi...

Viereisestä huoneesta alkoi kuulua lasten iloista hälinää. Siellähän on lisää iloa, vielä enemmän elämää! Puolisot siirtyivät sinne, eikä Ryeggiä tarvittu enää tänä iltana.

VIII.

Kesä on mennyt, syksy on tullut. Kaiken kesää teki Laivurinen melkein jok'ikinen päivä vahvoja päätöksiä heittää hyödytön huolehtiminen ja ruveta elämään kuin viimeistä päivää, huolettomasti ja iloisesti. Ja väliin hän saattoikin toteuttaa ajatuksensa melkein kokonaiseksi päiväksi. Mutta aina sattui pieniä tapauksia, ja ne kävivät mielelle kuin olisivat olleet suuriakin asioita...

"Ei", sanoi hän usein, kun tapasi itsensä synkissä ajatuksissa, "ei tämä sovi, minä tapan itseni tällä lailla..."

Ja hän koetti taas.

Kun vanhat ihanteet johtuivat toisinaan mieleen ja muisti, miten tulisella innolla puuhaili ennen niiden toteuttamiseksi, niin tuntui tuo entisyys lapselliselta, mutta kuitenkin kaivattavalta. Toisinaan hän vieläkin innostui, innostui kuin nuori kokematon maailmanparantaja ainakin. Se kesti kerrallaan vain hyvin lyhyitä aikoja, väliin vain muutamia minutteja, sitten oli kaikki ohitse. Hän huomasi tämän omituisen seikan ja tutki sen syitä.

Sattuipa niinkin, että tätä ajatellessaan tuli siihen huomioon, että hän onkin jo kovin vanha mies ... kolmekymmentä kolme vuotta!... Jaa'a, paljon on jo nuorempia miehiä... Silloin selvisi, että vanhenemaan kai tässä rupeaa. Miksi minä enää intoilisinkaan? Nuoremmatkaan eivät kaikki intoile, miksi sitten minä, joka jo olen aikani intoillut?

Lepoahan juuri kaipaankin, ajatteli hän. Miksi etsin tahi aion etsiä uusia vaivoja? Minuahan kovin rasittavat kaikki velvollisuudet ... ja velvollisuudentunnostahan kai se tämä omituinen kaipuukin lähtee. En minä sellaisiin velvollisuuksiin enää kykene, minä olen vanhentunut, nuoruuden into on lamautunut.

Hän rupesi ikäänkuin vaistomaisesti kunnioittamaan kokemustaan ja vanhentumistaan ja pitämään sellaisia ihmisiä, jotka elivät huolettomasti ja vapaasti, ajattelemattomina ja joutavanpäiväisinä tyhjäntoimittajina. Hänen ajatuksensa ja puheensa muodostuivat kummallisen ivallisiksi ja pisteliäiksi. Tämä tapa rupesi häntä huvittamaan, — eikä hänellä ollutkaan muuta hauskuutta. Tällä menettelyllä saattoi tahtomattaankin loukata ihmisiä, sillä tottuneena siihen ei hän aina huomannutkaan miten pitkälle kulloinkin meni. Toisaalta ei hän kärsinyt muitten käyttävän ollenkaan samanlaista puhetapaa häneen nähden. Suuttui, jos joku koetti.

Usein hän kyllä huomasi tämän heikkoutensa, mutta ei voinut sitä vastustaa.

Uskonnolliset asiat olivat viime aikoina joutuneet ahkeran käsittelyn alaisiksi. Ei mistään omantunnon pakosta — sitä ei hän myöntänyt —, aivan vain siitä syystä, että ne vahvasti viehättivät häntä.

Noin vuosi takaperin tunnusti hän olleensa melkein jumalankieltäjä. Nyt hän kertoi siitä ylpeillen, kun oli päässyt vakaumukseen siitä, että Jumala todellakin on olemassa. Entisen kantansa tässä asiassa sanoi johtuneen välinpitämättömyydestä. Saatuaan nyt uskonnollisen vakaumuksen hän tunsikin ikäänkuin sisällisen pakon vaativan siitä puhumaan.

"Aatteeni ovat kyllä omituisia", hän sanoi usein, "mutta ne ovat omintakeisten tutkimusteni tuloksia, selviä johtopäätöksiä." Usein hän antautui tästä puhumaan, melkeinpä se olikin ainoa asia, josta hän vielä innostui.

Erään kerran, kun Tolvanainen, joka myöskin oli kansakoulun johtokunnan jäsen, sattui käymään Laivurisen luona, teki opettajan kovasti mieli ruveta vieraansa kanssa keskustelemaan uskonnollisista asioista. Tolvanainen itse, joka oli vahva evankelinen, johdatti puheen sinnepäin. Oli puhe Laivurisen taudista.

"Niin", sanoi Tolvanainen, "te olette nyt pitkällisen taudin käsissä niinkuin hurskas Job. Mutta onko teillä Jobin usko?"

Laivurisen suu meni ivanauruun.

"Job uskoi hänkin uudestaan vasta sitten kun rikastui ja parani.

Köyhänä ja sairaana oli hänkin epäuskoinen."

Siitä aloitettiin. Laivurinen kertoi käsittävänsä, että kertomus Jobista on romaani. Muuten sanoi hän pitävänsä juutalaisia pakanakansana, samanlaisena kuin muutkin sen aikaiset kansat olivat; mutta heidän historiastaan on selvään nähtävänä, että Jumala välillisesti ilmaisi tärkeitä totuuksia profeettain kautta, mutta että profeetat niihin usein sekoittivat omia käsityksiään j.n.e.

Tolvanainen pudisteli päätänsä.

"Opettaja juttelee järjen kieltä", hän sanoi salaperäisesti hymyillen, "eikä luonnollinen ihminen ymmärrä niitä kuin Jumalan hengen ovat, sillä ne ovat hänelle hulluus."

Tolvanainen lausui tämän hiljaa ja vakuutellen ikäänkuin nuhdellakseen Laivurista. Äänestä kävi muuten päättäminen, että hän valmistautui taisteluun. Laivurisen laita oli sama. Hän tunsi vastustajansa ja piti hänen uskonnollista kantaansa löyhänä tekopyhyytenä. Hän kuohui intoa ja väittelynhalua.

"Järjen kieltä, kuinkas muuten?" virkkoi Laivurinen. Hymyili jo tulevalle vastaukselleen. Astutpa satimeen kerrankin, Tolvanainen!

"Niin järjen kieltä", vakuutteli toinen. "Kyllähän raamattu monessa suhteessa on vastoin järkeisoppia. Mutta järki täytyy ottaa vangiksi uskon kuuliaisuudelle."

"Ei, ei raamatun totuudet ole vastoin järkeä, mutta yleinen selittämistapa, se on vastoin järkeä."

"No niin."

"Mitä no niin? Onko se sama asia?"

"Tietysti. Joka ei Moosesta ja profeetoita usko..."

"Ei, ei, älkää sekoittako. Mutta sanokaa vain, ovatko raamatun totuudet ja niiden selittäminen *teidän* kannaltanne sama asia?"

"On, kun niin selitetään kuin Lutherus selittää."

"En minä sitä usko!" huudahti Laivurinen melkein häikäilemättömästi.

"Niin, niin, te ette usko, kyllähän minä sen tiedän. Mutta sillä, ettei joku usko, ei ole todistettu, että raamattu olisi vain satukokoelma. Kyllä niitä on, jotka uskovat."

"Enhän *minä* ole sanonut raamattua satukokoelmaksi. Minä vain olen sanonut, että sitä selitetään väärin."

"Niin selitetään, tekin selitätte väärin", pilkkasi Tolvanainen.

"Se on kyllä mahdollista", myönsi Laivurinen avomielisesti. Tolvanainen käytti tilaisuutta jatkaaksensa:

"Aivan sama on, jos pidätte totena osia raamatusta taikka ei ensinkään mitään. Sillä kun te sen teette järjen avulla, eikä uskon, niin ei se teitä mitään auta."

"Se on kyllä totta", myönsi Laivurinen, "jos nyt olisi niin, ettei minulla olisi ensinkään uskoa, — ajatellaan nyt, ettei minulla ole ensinkään uskoa, jota minulla kuitenkin on! — ja minä tahtoisin päästä käsittämään raamattua. Mitä minun silloin on tehtävä? Enkö saa tutkia tätä kirjaa järkeni avulla, kun ei minulla ole muuta apukeinoa? Ajatelkaa nyt vieläkin, ettei minulla olisi ensinkään uskoa, mutta ääretön halu päästä totuuden tietoon? Niin, ja ajatelkaa vielä, että minulla olisi suuri halu olla kristitty, esimerkiksi siitä syystä, että minä ihailisin kristityn mainetta?"

Laivurinen jäi silmät suurina tirkistelemään Tolvanaisen kasvoihin saadakseen selvää, oliko tämä häntä ymmärtänyt.

"Ymmärsittekö?" kysäisi hän, kun ei toinen ruvennut vastaamaan.

"Ymmärsin kyllä, mutta minä nyt olen sellainen maanmoukka, etten minä tällaisissa järkikeskusteluissa osaa pitää puoliani."

"Sanokaa niinkuin ymmärrätte", pyysi toinen kiihkeästi.

"Asia on sillä tavalla", alkoi Tolvanainen muistelevan näköisenä, "että sellainen ihminen, jolla kerran ei ole mitään uskoa, ei ole oikeutettu väittelemään näistä asioista." Laivurinen käsitti, että tarkoitus oli

loukata.

"Minähän sanoin, että minulla *on* uskoa."

"Eihän opettaja usko mitään ... senhän kaikki tietävät", virkkoi Tolvanainen, mutta joutui samassa hämille.

"Millä oikeudella te niin sanotte?" kysyi Laivurinen kiukustuneen näköisenä.

"Minä sanon sen sillä oikeudella, koulun johtokunnan jäsenenä, että minä pidän hyvin vaarallisena, kun sellaisia asioita opetetaan meidän lapsillemme." Hän nähtävästi aikoi jatkaa, mutta joutui pois tolalta ja vilkaisi hätäillen Laivuriseen. Tämä oli kovin hämmästynyt tuosta äkillisestä hyökkäyksestä ja suu meni kummastelemaan hymyyn. Mutta aivan kintereillä leimahti silmissä tulisesti, ja hän murahti, joko aikeessa vastata tahi kysyä jotain. Tuon ajatuksen hän näkyi kuitenkin painavan alas ja nousi päätä ravistellen seisomaan. Tolvanainen sai tästä menettelystä sen käsityksen, ettei Laivurisella ollut mitään vastata. Tyytyväisenä itseensä kömpi hän uunin luo, kopisti sinne perät piipustaan ja jonkinlaiseksi vahvikkeeksi äsken sanotulle äänsi vakuuttelevasti:

"Hjoo, joo, niin se on."

"Mitä 'hjoo joo'?" kysäisi Laivurinen luonnottoman kovasti ja seisahtui Tolvanaisen eteen levollisesti katsellen, kun tämä pani omasta massistaan piippuun. Tolvanainen pelästyi, niin että oli vähällä pudottaa piippunsa, sillä ei hän ollut juuri mitään tuollaista ajatellut.

"Niin ... en minä mitään... Sanon vaan, että niin se on."

"Mikä on niin? Mikä, mikä oikeastaan on niin?"

Tolvanainen joutui yhä enemmän hämille, ja Laivurinen sai siitä intoa.

"Se vaan", ännäsi Tolvanainen, "ettei sitä sellaista oppia saisi opettaa lapsille koulussa." Mutta nyt joutui hän yhä enemmän tolalta, sillä Laivurisen tiukan katseen edessä johtui hän yhtäkkiä ajattelemaan, että hän puhuu jotain hyvin tyhmää.

"Vai niin ... vai sitä ... vai vielä te sitä toistelette. Hmh. Mutta sanokaas, mitä vaarallista minä olen opettanut teidän lapsillenne?"

Laivurinen kysyi tätä lempeästi, melkein kuin lapselta.

"Ei minun lapsilleni", alkoi Tolvanainen.

"No, no, älkää löpötelkö, minä tarkoitan *lapsille yleensä?*"

"Tuota ... en minä tiedä, mutta niin ne sanovat."

"Kutka sanovat? Mitä sanovat?" Laivurinen ei sitä juuri tarkoittanutkaan, vaikka ehkä huomaamattaan kohteli Tolvanaista ikäänkuin nuhteen alaista oppilasta.

"Sitä sanovat", virkahti Tolvanainen silmiä nostaen, "että opettaja on sellainen, joka ei usko Jumalaan."

"Enkö minä usko Jumalaan! Sanotteko te niin?"

Jostakin syystä sai Tolvanainen nyt hiukan enemmän rohkeutta.

"Enhän minä sitä nyt niin varmaan tiedä", hän sanoi, "mutta sellaisesta ihmisestä, joka on koko elämänsä laskenut Kristukseen ja elää sitä varten, sellaisesta ihmisestä tuntuu teidän ajatuksenne — pakanalliselta", jutteli Tolvanainen nyt jo suurella varmuudella.

"Valehtelette!" ärjäisi Laivurinen kiivastuen. "Te ette pidä Kristusta ojennusnuorananne enempää kuin muutkaan, enempää kuin minäkään", jatkoi hän.

"Mutta minun uskoni tuottaa kuitenkin levon minun sielulleni, ja se on pääasia."

"Niin tuottaa minunkin uskoni", vakuutti Laivurinen.

"Tokkohan?"

"Epäilettekö sitten, etten minä puhu totta?"

"Sanoittehan tekin äsken, että minä valehtelen."

Laivurinen astui pari kertaa äänetönnä lattian ylitse.

"Siis emme usko kumpainenkaan toisiamme?" hän kysyi teennäinen hymy huulilla.

"Siltäpä näyttää, ikävä kyllä", myönsi Tolvanainen, mutta ei hymyillyt.

Tolvanainen alkoi lähteä pois. Hän tarjosi kättä hyvästiksi.

"Muuttakaa mielipiteenne ... niistä saattaisi tulla muuten ikävämpiä seurauksia", sanoi hän isällisesti, vieläpä itsevaltiaasti.

"Mitä varten?"

"Oman kuolemattoman sielunne ja virkanne tähden. Kansalla on hyvin ikävät tiedot teidän uskonnostanne."

Hän meni ulos.

Laivurinen tulistui hirveästi, sillä nyt hän yhtäkkiä huomasi, että oli hyvin kehnosti puolustanut itseänsä. Herra auttakoon, miten lienevätkään käänneleet ja väänneleet ajatuksiani. Ja mitä minä olen lapsille puhunut? En mitään, en totisesti mitään erinomaista. Mutta sitten hän kohta joutui ajattelemaan, että Tolvanainen vain uskonvimmassa lörpötteli, pisteli ja peloitteli. Ja hän alkoi rauhoittua.

Mutta jälestäpäin vakavammin ajatellessa tätä seikkaa kasvoi epävarmuus kasvamistaan. Antamatta mitään vihiä ajatuksistaan ja tarkoituksistaan pani hän tarkan huomaavaisesti merkille yleisön käytöksen eri vivahdukset. Näihin saakka oli hän otaksunut ihmisten silmissä olevansa tavallisen uskonnollisen väittelijän arvossa; olipa vielä luullut sitäkin, että ne käsittävät ja ymmärtävät hänen mielipiteitensä, pitävät häntä, jollei juuri uskovaisena, niin ainakin näitä asioita käsittävänä miehenä.

Nyt luuli hän huomaavansa ihmisten käytöksessä jotain kätkevää, peittelevää. Tuo hermoja kiihdyttävä uteliaisuus muutamissa kuulemaan, mitä hän sanoisi siitä ja siitä asiasta, alkoi häntä yhtäkkiä kyllästyttää ja rasittaa. Kasvoi mieleen vähitellen kuvitelma, kunnes se oli lopuksi olevinaan selvä varmuus, että kaikki ihmiset aina vastaan tullessa tiellä tahi missä hyvänsä tavatessa ajattelevat hänestä: "kas jumalankieltäjää!" Tuo ajatus kiusasi omituisesti ja pani hänet karsain ja epäluuloisin silmin katselemaan kaikkia. Tämä otaksuminen ja kuvittelu kasvoi siihen määrään, että hän ajatteli joka talossa ja mökissä puhuttavan aina vain tästä ja ainoastaan tästä.

Tämän johdosta joutui hän itsensä kanssa tarkkaan tilintekoon. Kuinkas se oli ... mitenkäs minä ajattelinkaan vuosi takaperin? hän joskus kysäisi itseltään. Ja hän tuli aina täyteen vakaumukseen, että se oli, se silloinen uskonto, täyttä jumalankieltämisoppia. Hän muisti omituisen selkeästi, että silloin oli toisinaan vallannut ikäänkuin salaperäinen kammo ja pelko näiden mielipiteitten ja aatteitten johdosta. Se oli ollut tuollaista vienoa, sielunpohjassa uinailevaa kaihoa, joka väliin ilmestyi omituisena pelkona esimerkiksi siitä, että Jumala ehkä rankaisee näistä ajatuksista. Mikä Jumala? hän muisti sitten ajatelleensa, kun huomasi, ettei uskonut Jumalaa olevankaan. Silloin joutui toisinaan outoon uupumustilaan ja ajatuskyky seisahtui.

Mutta nyt oli toista. Siitäpä syystä hän suuttui ihmisiin, kun luuli kaikkien häntä tuomitsevan aatteista, jotka hän oli jo aikaa jättänyt. Raakana ja raukkamaisena piti hän sitä tapaa, että muitta mutkitta, kuten muutamat kiihkoilet lahkolaiset tekivät, kuljetaan talosta taloon lukemassa omaa uskontunnustusta. Mutta hän etsi tilaisuutta väittelyihin saadakseen niissä kantansa yleisölle selväksi. Sen lisäksi rupesi hän ankaraksi: paljasti raakuutta uskonnon valossa. Toisinaan hän taas tunsu sammumatonta halua pistellä ja paljastaa tekopyhyyttä: "kylläpä valehtelevatkin Jumalalle, koettavat petkuttaa!" oli hänellä tapana sanoa.

Kerran oli puhe tanssista sen johdosta, ettei raittiusseurain kokouksissa suvaita tanssia, eikä Laivurinen, yleisen mielipiteen vuoksi, itsekään suvainnut.

"Miksi selitetään, että taivaassa on alituinen tanssi? Jos tanssi maailmassa on kerran lihallisten intohimojen tuote, niin miten sitä voidaan taivaassa harjoittaa?" Kun Laivurinen tätä kysyi suu vielä hymyssä, niin pudistettiin salaisuudessa päitä.

"Ei suinkaan taivaassa tanssita", selitti hän lopuksi. "Mitä henget tarvitsevat tanssia!"

Tämä oli jo sulaa pakanuutta.

Samalla kertaa katseltiin Dorén piirtämiä raamatun kuvia.

"Omituista itsekkyttä ihmisissä", sanoi Laivurinen, "että Jumalan kuva tehdään aina ihmisen

muotoiseksi. Kasvot usein ovat eurooppalaiset, mutta puku itämaalainen." Tähän liittyi joku ajattelelmattomuudesta puhumaan liikoja, mutta Laivurinen tukki suun. Vakavammat ihmiset kävivät asiaan kiinni.

"Jumala loi ihmisen kuvaksensa", sanoi joku.

"Niin sielun; ihmisen sielu on Jumalan kuva."

"Hm."

Tähän päättyi juttu. Onkos mokomampaa kuultu kristilliseltä ihmiseltä, sanottiin jälestäpäin.

Hänen oli myöskin kuultu väittävän, ettei ruumis, tuo multaläjä, milloinkaan nousisi ylös haudasta, vaan että ainoastaan henki nousee ja yhdistyy Jumalaan. "Mitäpä tehtäisiinkään lihalla ja luilla taivaassa", oli hän arvellut, "ei siinä ole mitään Jumalasta lähtenyt, joten se ei voi siihen jälestäpäinkään liittyä."

Tätä kaikkea sitten tulkittiin niinkuin tulkittiin. "Ei hän usko ylösnousemustakaan!" sanottiin, "eikä ijankaikkista elämää", lisättiin siihen luonnollisena seurauksena. "Ihan samanlainen on kuin vanha Kolströmin herra, joka sanoi ja uskoi, että siinä puu makaa, mihinkä se kaatuu."

Siihen liittyi vielä lisäksi muita asioita. Muuan pitäjän kuulu räätäli luuli saaneensa joistakin kirjoituksista selville mitä sana sosialisti merkitsee. "Rikkaat tapetaan ja köyhille jaetaan tasan rikasten maat ja tavarat; avioliittoa ei ollenkaan solmittaisi niinkuin nyt, tehtäisiin ainoastaan vuoden kontrahteja j.n.e. Sellaista on sosialismi", kertoi räätäli. Mutta siihen hän vielä lisäsi, että opettaja Laivurinen on selvä sosialisti ja että opettaja on sen itse sanonut.

"Oh ohh-hoh sitä miestä!"

Ihmisissä rupesi hiipimään ensin ujompana ja hiljaisempana, mutta sitten yhä voimakkaampana ajatus: "no mutta eikö se olisi pantava pois viralta?"

Valistuneempi nuoriso oli jyrkästi Laivurisen puolella sekä muutamat Laivurisen varsinaiset ystävät. Mutta siitä ei yleisö paljoa välittänyt. "Ovat samanlaisia", sanottiin.

Ei Laivurisella ollut juuri milloinkaan monia likeisempiä ystäviä ollut. Niiden harvainkin kanssa, jotka kuuluivat näihin, olivat välit tämän suven kuluessa jossakin määrin kylmentyneet. Toisinaan hän kyllä kaipasi heitä luokseen, mutta kun he tulivat taloon, toivoi hän melkein kohta, että he menisivät pois. Seurassa kaipasi hän yksinäisyyttä ja yksinäisyydessä seuraa.

Pitkään aikaan ei Laivurinen varmuudella tiennyt näistä kiertopuheista, vaikka kyllä aavisti jotain. Hän piti alentavana suorastaan tiedustella mitään, ja muuten ei saanut paljoakaan tietää. Mutta erään kerran, kun hän uhitellen kertoi jollekin ystäväilleen eräästä väittelystään jonkun kanssa ja nauroi, sanoi toinen varoitellen:

"Ole varovaisempi puheissasi, veli."

"Häh? Mitä sitten?"

Nyt sai Laivurinen tietää liikkuvista jutuista. Hän vajosi sen johdosta yhä enemmän masentavan mielialan valtaan ja ryhtyi likeisimmiltä ystäviltaan kiireen kaupalla vielä paremmin asiaa kuulustelemaan. Bendell ei ollut siitä kuullut paljon mitään; sen, mitä oli kuullut, piti akkain juoruna, perinpohjin naurettavana. Hän nauroi itsekin ja sai Laivurisenkin nauramaan.

Airaksinen sanoi heti, että totta ne ovat kaikki. Hän kertoi kuulleen niitä paljonkin, mutta ei ollut "uskaltanut" eikä "saattanut" puhua mitään. Häneen Laivurinen suuttui: luuli huomaavansa lempeässä, nöyrässä äänessä, jolla tuo sanottiin, kavaluutta. Anteeksiko muka olet pyytelevinä, kun niin sanot!... Vai et ole uskaltanut ilmaista... Tämän perästä ei hän enää koskaan oikein luottanut Airaksiseen. Ainoa, joka itsestään, kysymättä tuli kertomaan, oli suutari Entonen. Häneltäpä Laivurinen vasta saikin perusteet kuulla. Entonen näkyikin pitävän asiaa tavallaan omanansa: hän keskusteli siitä innokkaasti, ikäänkuin se olisi häntä itseään hyvin läheisesti koskenut. Se miellytti Laivurista. On kuin onkin, hän päätti, Entonen uskollisin ystäväni.

Vasta nyt tunsu Laivurinen asian perinpohjin. Virkavahvistuskirja täytyy saada mitä pikimmin, päätti hän. Itseänsä moitti hän siitä, ettei jo ennen ollut sitä vaatinut. Mutta olihan suhde ollut kuntalaisten kanssa niin hyvä. Joskus oli johtokunnan kanssa ollut siitä puhetta, mutta asia oli aina tehty leikiksi: "Emme kuitenkaan sinua pois laskisi, vaikka menisitkin", olivat johtokunnan jäsenet vakuutelleet.

Keskusteltuaan Entosen kanssa kävi hän heti kirkkoherran luona, joka oli koulunjohtokunnan esimies,

ja pyysi tätä ensi tilassa toimittamaan hänelle virkavahvistuskirjan.

"Mikä kiire sillä nyt on? Sen vuoksi pitäisi pitää johtokunnan kokous."

"No vaikka vaan. Mutta kyllä minä sen nyt tahdon saada."

"Jaa jaa, no miksei."

Kirkkoherran käytös oli aivan tavallinen, sillä hän ja Laivurinen eivät olleet koskaan olleet missään erittäin tuttavallisessa suhteessa. Mutta kuitenkin Laivurinen pois mennessään ja jälestäpäin muistellessaan kirkkoherran käytöstä tunsu sen ajatuksen rupeavan vaivaamaan, että ei pappi tarkemmin kyselty syytä siihen, miksi hän nyt niin kiireesti tahtoo virkavahvistuskirjan? Miksi nyt juuri? Hän ei sanallakaan maininnut myöskään huhuista. Ne ovat siis kirkkoherran tiedossa...

Jonkinlainen levottomuus sydämessä odotti hän kokouspäivää.

IX.

Muutamia päiviä ennen johtokunnan kokousta oli Laivurinen sairastunut. Tauti tuntui vilustumiselta, vaikka hän ei tiennytkään missään vilustuneensa. Tosin sinä päivänä oli hiukan sateinen ilma ja kolkonlainen tuuli, mutta Laivurinen oli pysynyt sisällä melkein koko päivän. Siitä huolimatta oudot vilunväreet iltapäivällä karsivat selkäpiitä. Ne alkoivat alhaalta, väliin kantapäistä saakka, nousivat värisyttäen ja kirvelen ylöspäin, leviten kaikkialle. Päätä alkoi huimata, ja painostava väsymys laskeusi jokaiseen jäseneseen.

Hän joutui makuulle. Koetettiin kaikenlaisia lämmittäviä lääkkeitä, mitä kotona oli ja mitä naiset luulivat hyväksi ja auttaviksi. Paksut peitteet saivat hänet vihdoinkin kovin kuumaksi ja hikoilemaan, ja hän vaipui levottomaan uneen. Yöllä hän houraili. Se oli kummallinen tila. Toisinaan luuli ymmärtävänsä kaikki varsin hyvin, näki muorin ja Liinan, kun ne siinä vuoteen lähettyvillä liikkuvat, mutta koettaessaan nousta hän painui alas kuin lyijy; kun hän aikoi jotain sanoa, meni sana kieleltä ja pistäysi esiin aivan uusi, satunnainen, väliin vallan hullunkurinen mielikuva, josta sitten sanoikin jotain. Saattoi kyllä huomata itsekin, kun jotain hullua oli sanonut, että toista oli aikomus sanoa, mutta kun ajatteli korjata erehdystään, unohtui jo mielestä koko asia ja taas tuli jotain vallan toista. Väliin hän tunsu itsensä kovin tuskalliseksi, mutta toisin vuoroin ei huomannut mitään kipua. Päinvastoin tuntui hyvinkin miellyttävältä. Ja kun pisti mieleen oikein hyvä ajatus, saattoi innostuakin. Kun taas ilmausi ilkeitä mielikuvia ja ne tuntuivat olevan hyvin todellisia, virtaili tuskanhiki pitkin ruumista ja mieli teki rynnätä, paeta...

Muutamasti yön kuluessa pistäysi sekin ajatus mieleen, että mitähän jos tämä nyt olisikin kuolemantekoa? Jos kuolema tuossa paikassa nyt tempaisi pois ja ... ja...

Mutta sitäkään ei jaksanut ajatella, taikka oikeastaan ei viitsinyt pitemmälle, sillä koko olennessa vallitsi niin kummallinen velttous, yhtäkaikkisuus ja välinpitämättömyys kaikesta. Sen rinnalla kyllä katkera sielullinen kärsimys pälyili ja tirkisteli joka nurkasta, painoi ja kidutti yhtämittäisellä epätiedolla. Mutta kun ei siihenkään voinut kiinnittää ajatuksiaan eikä kyennyt selittämään mitään, niin se jäi vain kalvavaksi vaivaksi, jonka olemassaolon tuntee itsessään, mutta ei tiedä sen oikeata olinpaikkaa. Kaikki jäi toistaiseksi lykkimiseen ja yhä palavaan vaistomaiseen kaipuuseen: kunpa vain pian ymmärtäisi... Nyt ei jaksaa, ei viitsi ... kukapa nyt viitsii!

Kolmantena yönä aamupuoleen sai hän nauttia muutaman tunnin virkistävästä unta. Siitä herättyään huomasi olevansa paljon parempi. Mutta pää oli raskas ja sumuinen, tuntuipa siltä kuin se olisi ollut savua täynnä. Heti palasi muisti kuitenkin takaisin uniin ja harhakuviin, joiden kamppailukenttänä hänen aivonsa olivat olleet. Siinä muistui kovin hämärästi mieleen varsin omituisia ja kummallisia näkyjä, niin että teki mieli vieläkin nähdä ja tarkemmin tutkia ... viehätyksen vuoksi.

Vilua oli kadonnut. Hän aikoi nousta ylös, mutta ei kyennyt; täytyi pysyä vuoteessa puolenpäivän tienoille. Suussa oli koko päivän inhottava maku.

Vaimo oli koko yön ollut erittäin tarkkaavainen, pitänyt hellää huolta, totellut ja noudattanut sairaan pienintäkin viittausta ja toivomusta. Pienimpiä ja turhimpia apukeinoja hän koetti yöllä poistaakseen vilua, ja kun houre tuli, toimitti kylmiä kääreitä. Laivurinen oli huomannut kaiken tämän, kun oli tajussaan, ja heltyikin sen johdosta; väliin hän taas oli kärsimätön ja kiukkuinen. —

Puolenpäivän aikaan hän nousi ja lähti ulos jaloittelemaan. Naiset kyllä vastustivat, mutta se ei auttanut: hän tahtoi vilvoittaa päätänsä. Ilma oli raikas. Tuuli hyväili suloisesti vielä polttavia ohimoita ja tuntui karkoittavan sumua päästä. Ajatuskyky selveni ja reipastui. Puutarhan käytävällä käveli hän edestakaisin kaula paksussa kääreessä ja talvipalttoo hartioilla.

Sattumalta, kesken muita ajatuksia piskahti mieleen: näinkös huono minä nyt olen?... Mitenkähän minä olenkin näin huono? Käsissä ja jaloissa ei ole voimaa, ei ensinkään ... ja kun kättä kohotan, vapisee minussa joka luun solmu... Koko suven olen jo ollut huono ... ja mitä tämä nyt jättääkään jälkeensä?

Mitäpä mahdotonta nyt enää olisi kuolemankaan tulossa?... Eihän minussa paljon vastusta olisi ... pian se minut saisi nutistetuksi...

Alkoi tuntua niin omituiselta, kuin olisi edessä ollut hyvin pitkä matka ja matkakapineet olisivat vielä olleet järjestämättä ja muitakin kotiasioita toimittamatta. Sitten tuntui koko olennessa erityinen vastenmielisyys lähtöä vastaan ... aika näytti niin sopimattomalta.

Tuuli, joka muuttui yhä viileämmäksi, alkoi vaivata ja hienoja vilunväreitä vyöryili, ensin sääriä ylös, sitten yhä ylemmäksi, ja ne hajosivat vihdoinkin kirveltäen selkään.

Hän pelästyi ja kiirehti sisään. Kiirehtiessään hän vasta huomasi, että jalat olivat raskaat ja että hän oli hyvin väsynyt. Huoneeseen päästyään heittäysi makaamaan.

"Oh-hoh-hoh", hän äänsi mielihyvän ja levon tunnosta, kun oikaisi itsensä vuoteelle. Rouva tuli peitettä panemaan.

"Antaa olla ilman peitettä." Hänessä heräsi halu urheilla, koettaa, kestäisikö vilustumatta, sillä nyt ei vilua tuntunut. Mutta rouva ei suostunut. Jotain mutisten lempeästi, määräilevästi, tuppasi hän peiton tiiviisti Laivurisen ympärille. Jostain syystä tuntui se Laivurisesta oikein hyvältä ja hän suostui vastustelematta olemaan peiton alla ja katseli vaimoansa; tämä näytti nyt erikoisen miellyttävältä, pehmeämmältä ja viehättävämmältä kuin pitkiin aikoihin. Puku oli jokapäiväinen, mutta siinä oli jotain sievempää ja somempaa kuin tavallisesti. Astunta, puhe ja koko käytös oli niin arasteleva, ujo, sointuva, ja toimellinen, mutta meluton. Posket olivat kalpeat ja somat, silmät hienolla vetisellä, ehkä yön valvomisesta; ne näyttivät kärsivällisen väsyneiltä.

Laivurinen tunsu lämpöä, lepoa ja rakkautta. Koskas minä olen sinua tällä tavalla vaalinut? tuli hän ajatelleeksi. Hän oli joskus kärtyillyt ja ärhennellyt, kun vaimo pieniä, satunnaisia pahoinvointiaan sairasteli. Kuinka paljon olenkaan hänelle velkaa! ajatteli hän haikeasti. Kuinka paljon vähemmin hänen nuoruudenunelmansa ovatkaan toteutuneet kuin minun... Ei kukaan ole uhrautunut hänen hyväkseen... Hän on kaikkine kipuineen ja pahoinvointineen uhrautunut meidän kaikkien hyväksi ... ja hänen, perheenisän hyväksi eniten, hänen, jonka olisi pitänyt *kantaa*. Hän olikin luullut väliin kantavansa raskainta taakkaa. Mutta mitä on minun taakkani! — hän ajatteli. — Jos minä kuolisin, jäisi hän lasteni kanssa kuin puolisonsa menettänyt lintunen poikasineen ihan ilman mitään maallista turvaa...

"Liina kultaseni..."

Kyynel tipahti poskelle, ja hän kurottui kultasensa kaulaan, painoi sitä puoleensa, suuteli pitkään ja tulisesti. Tämä synnytti syvää lämpöä. Vaimo jäi siihen pitkäksi aikaa ja alkoi itkeä. Kumpainkaan ei puhunut mitään, mutta toinen ymmärsi toistaan. Mitäpä tässä puhelemaan kömpelöä kieltä, pilaamaan ja sotkemaan ihania tunteita ja sydämien vienoa keskustelua...

"Onko nyt lämmin?" kysyi rouva vihdoinkin ja paranteli vielä peitettä. Lämmin oli. Vieläpä luuli Laivurinen iltapäivään kokonaan parantuvansa.

"Tottahan paranetkin."

Tässä toiveessa oli varmaankin koko sydämen ajatus, koska rouva taas purskahti itkemään.

Lapsia oli tullut huoneeseen, he keräytyivät äidin ympärille hameesta kiinni pitäen isän sänkyyn tirkistelemään. Mutta hiljaisuutta ei kauan kestänyt. He alkoivat sähistä ja väitellä. Äidille tuli hätä, rupesi suhdistamaan: isä on väsynyt, isän täytyy saada nukkua. Kovin häntä peloitti, että isä taas ärtyisi lasten melusta. Mutta isä ei ärtynyt. Lempeästi ja sovitellen hän sanoi:

"Menkää, lintuseni, menkää äidin kanssa, että isä saa vähän nukkua. Ehtoolla, kun isä paranee, saatte leikkiä isän huoneessa."

Lapset tottelivat ja menivät riemuiten pois... "Illalla, kun isä paranee..." j.n.e.

Pihalle tultiin hevosella. Rouva katsahti ikkunasta.

"Kirkkoherra tulee jo... Mitenkä hän näin aikaisin!", äänsi hän tyytymättömänä.

Sanaa sanomatta Laivurinen nousi, tuskallinen ilme kasvoilla ja rupesi pukeutumaan.

X.

Useita johtokunnan jäseniä istui Laivurisen huoneessa. Keskustelu kävi kankeasti sillä jutun aineena oli kovin jokapäiväisiä asioita ja muutenkin näytti olevan kuin jotain painavaa mielissä. Laivurinen istui joukossa melkein mykkänä. Hänelle eivät puhuneet muut eikä hän muille. Hän oli kääriytynyt paksun huivin kaulaansa ja pukenut päällystakin yllensä ja näytti matkamieheltä muiden rinnalla.

Kankeata keskustelua oli Laivurinen melkein mitään elonmerkkiä ilmaisematta kuunnellut noin puolen tuntia. Sitten hän liikahti tuolillaan kärsimättömästi ja hänen vakoileva kysyvä katseensa kiersi miehestä mieheen.

Tähän saakka oli keskustelu käynyt melkein Laivurista huomaamatta. Mutta nyt jokainen hiukan sävähti ja katseet lensivät yhteen. Keskustelu katkesi paikalla, ja jokainen näytti tuumivan, mistä jatkaisi Laivurisen kanssa. Mutta kukaan ei ensi hetkessä keksinyt mitään. Kirkkoherra turvautui sormiaan hivuttelemaan ja muut piippujaan asettelemaan. Kun Laivurinen tarjosi tupakkaa, piippuun pantavaa ja paperossia, päästiin jo helpommalle ja Tolvanainen keksaisi jo sanottavaakin.

"Kovin on opettaja nyt mennyt heikoksi. Ette taida virkavahvistuskirjaa kauan tarvitakaan." Hän hymyili ystävällisesti, surkuttelevasti. Jo äsken tullessaan oli hän opettajan heikkoudesta puhunut.

"Eipähän sitäkään tiedä", virkahti Laivurinen kuivasti.

"Nyt pitäisi jo enemmän huolehtia *toisenlaisesta* virkavahvistuskirjasta", jatkoi Tolvanainen, "vahvistuskirjasta, joka valtuuttaisi Karitsan häihin." Hänen suunsa oli laupiaassa hymyssä, ja kirkkoherraan katsahti hän kuin kiitosta odotellen. Laivurinen kuohahti hermostuneesti:

"Mistä syystä te tuollaisella erityisellä tarkoituksella minulle sitä sanotte?" kysäisi.

Toiset johtokunnan jäsenet katselivat hämillään pitkin neniään. Tolvanainen ihastui, kun huomasi, että hänen puheensa koski.

"Mutta miksikäs opettaja sitten suuttuu siitä, että minä sanon sillä tavalla?" kysyi Tolvanainen terävästi ja posket alkoivat hehkua.

"Siitä syystä, että tunsin äänenpainosta teillä olevan jonkin erikoisen tarkoituksen."

"Minkä erikoisen tarkoituksen?"

"Mitäs minä sitä selittelemään... Itse paraiten tiedätte."

"Sepä nyt merkillistä puhetta on, tuota..." alkoi Tolvanainen. Mutta kirkkoherra keskeytti sovitellen:

"Väittelyne ei tunnu kääntyvän rakentavaksi", hän sanoi. "Ehkä on parasta että käymme asiaamme?"

Laivurinen olikin jo joutua hämille, sillä hän itsekin huomasi liian rajusti ottaneensa kiinni Tolvanaisen sanoista... Eikähän nuo toiset tiedä minun ja Tolvanaisen entisistä suhteista, ajatteli hän harmitellen.

Kirkkoherra esitti johtokunnalle asian. Opettaja Laivurinen oli vaatinut virkavahvistuskirjaa ja sitä varten pyytänyt johtokuntaa kokoon.

"Onko johtokunnan jäsenillä mitään muistuttamista opettaja Laivurisen pyyntöä vastaan?" kysyi hän lopuksi.

Huoneessa syntyi hiljaisuus, joka lopulta muuttui tuskalliseksi. Toinen vartosi ja velkoi silmäyksillään toistaan puhumaan. Laivurinen joutui levottomaksi eikä voinut pidättää itseään sanomasta:

"Nähtävästi on jotain muistutettavaa minua vastaan. Olkaa hyvät ja sanokaa, mitä on sanottavaa." Hän hymyili ylpeästi, ja ääni värähteli hiukan. "Silloin on rauta taottava, kun se on kuuma", lisäsi vielä.

Miehet olivat tukalassa tilassa. Melkein yhtäaikaa kääntyivät kaikkien silmät Tolvanaiseen, joka

hieman tavallistaan punaisempana kasvoiltaan istui totisena ja nähtävästi pyöritteli sanaa kielellään.

"Paha on puhua, paha puhumattakin olla", alkoi hän. Kasvoille hyökkäsi veri, ja ääni vapisi. Hän jatkoi: "Mutta kun kerran sitä kysytään, niin täytyy sanoa, että opettajan uskonnollisista mielipiteistä on viime aikoina levinnyt hyvin pahoja huhuja ympäri seurakunnan. Ja se on paha ja vaarallinen asia, se."

"Sekö, että sellaisia juttuja on levinnyt?" kysyi Laivurinen naurahtaen.

"Olen minäkin kuullut hiukan jotain sellaista", sanoi kirkkoherra vakavasti, ottamatta huomioon Laivurisen keskeytystä. "Mutta en ole tätä ennen saanut tilaisuutta kysyä asiaa opettajalta itseltään. No, onko totta, että te olette sellainen vapaa-ajattelija?" Hän kääntyi Laivurisen puoleen ikäänkuin ainakin tuomari tutkiessaan syytettyä. Laivurisen kasvoilla vaihteli väri, ja hän katseli alaspäin ikäänkuin vastausta miettien.

"Niin ... se riippuu siitä, minkälaista vapaata ajattelemista tarkoitetaan", sanoi hän vihdoin näennäisesti jotenkin tyynesti. Jälestäpäin muistellessaan näitä minuutteja ja erittäinkin sitä äänenpainoa ja tapaa, millä kirkkoherra teki ensi kysymyksensä, ihmetteli opettaja, mistä se voima silloin tuli hänelle, jolla hillitsi itsensä. Yleensä arveli sen syyksi, että hän silloin kenties oli varustautunut sellaiseen.

"Aivan niin", myönsi kirkkoherra hyväntahtoisesti. "Mutta jätetään nyt ne pitemmät mutkaiset tiet ja pyritään suoraan päämaaliin. Omistatteko te luterilaisen kirkon uskontunnustuksen?"

Laivurinen naurahti ja painoi kurillisesti leukansa paksun huivin alle.

"Minä en suinkaan kiellä teitä pyrkimästä suoraan päämaaliin. Mutta ennenkuin ryhdyn tekemään uskontunnustustani, uskallan kysyä, millä perusteella sitä tässä tilaisuudessa vaaditaan?" Laivurinen katsahti terävästi vuorotellen kuhunkin.

Kirkkoherra hymyili.

"Mutta, hyvä Laivurinen, täytyyhän meillä olla oikeus sellaisen kysymyksen tekoon koulun johtokuntana. Ettehän tekään voi sitä kieltää, jos järkevästi ajattelette."

"En tietysti. Mutta ottiko kirkkoherra huomioon, etten minä kysyntykään oikeutta, vaan perusteita?"

"Jassoo ... jaa, sitä en huomannut. Ja sama asiahan se onkin... Niin, no ... kansalla kun on yleinen tieto siitä, että te olette..."

"Onko se *tieto*?"

"Kyllä se on tieto."

"Mistä saatu?"

"Epäilemättä teidän omista puheistanne."

"Kukahen niitä on kuullut? Ovatkohan kyenneet edes oikein ymmärtämään..."

"Sitä en tiedä", sanoi kirkkoherra, jo kärsimättömästi. "Mutta sen minä tiedän, että tässä päästään paljon vähemmällä, jos ei niin tarkkaan tutkita kiertävien huhujen perusteita. Ne saattavat kylläkin olla perättömiä, mikä olisi ainakin minulle varsin mieluinen asia. Voittehan vastata kysymykseeni."

"Tietysti. Mutta kirkkoherra on hyvä ja koettaa asettaa itsensä minun tilalleni: ettekö luule, että siinä tapauksessa tutkisitte, miten huhut, joista ollaan niin suuressa määrässä vastuunalaisia, kuin minä nyt tässä, ovat saaneet alkunsa. Sallikaa minun siis vielä, kun tässä syytettyinä seison, kysyä: mitä sanovat oppilaani, lapset?" Laivurisen kurkkuun nousi paksu pala, mutta hän nielaisi sen väkisin alas.

Kirkkoherra katsahti kysyvästi johtokunnan jäseniin, pysähtyi Tolvanaiseen ikäänkuin häneltä jotain odottaen. Sieltä tulikin:

"Mitäs lapset ... eivät ne ymmärrä sellaisia asioita."

Kirkkoherra käänsi mitään virkkamatta pettyneenä kasvonsa toisaanne. Laivurinen huudahti:

"Mitäkö lapset? Eikö tässä ole juuri kysymys siitä, millä tavalla minä opetan lapsia? Jos eivät lapset ymmärrä mitään, niin mitä merkitystä sillä sitten on että niille ensinkään mitään opetetaan?" Hän naurahti.

"Noo niin, mutta", veti Tolvanainen pitkään.

"Jos teidän lapsenne todistavat, että minä olen opettanut heitä pilkkaamaan Jumalaa, niin minä olen valmis luopumaan virastani", jatkoi Laivurinen, tukevasti lyöden kättä polveen.

"En minä ole siitä kuullut", sanoi kirkkoherra. "Mutta siitä olen kuullut, että opettaja julkisesti soimaa *valtionkirkkoa*, vieläpä kieltää erityisten raamatunpaikkain totuuden. Olen kuullut, että puhutte näistä julkisissa paikoissa ja henkilöille, jotka asiaa sen enempiä ymmärtämättä naureskellen kertovat niitä pitkin kyliä. Sellainen on syytös teitä vastaan."

Kirkkoherra katsahti ankarana totisena johtokunnan jäseniin, ikäänkuin näille vielä huomauttaakseen, että nyt se oli tehty, kanne. Tolvanainen sai ystävällisen hymyilemisen puuskauksen. Laivurinen nähtävästi joutui hämille. Hän nousi ja astui muutaman kerran levottoman näköisenä yli lattian.

"No niin", sanoi hän sitten hiljaa, "minä tahdon antaa selityksen näihin kysymyksiin. Teillä on kyllä tavallansa oikeus sitä vaatia, sillä olenhan minä teidän valtanne alainen." Viimeisissä sanoissa sortui ääni katkeruudesta. Hän istui ryähtäen tuolille, aukaisi päällystakin ja otti huivin pois kaulastaan. Kaikesta päättäneen valmistui hän antamaan laajaperäistä ja peittelemätöntä selvitystä. Hän valmistautui siihen kuten raskaaseen, voimia kysyvään kamppailuun.

Ensin ryhtyi hän tekemään selkoa mielipiteistään valtionkirkon suhteen. Se selitys oli laaja: Siinä ei ole enää Kristuksen henki määrääjänä, vaan tapa ja tilaan sopiva laki. Papisto on kohonnut virkakunnaksi, joka ikäänkuin kirkontornista katselee maassa matelevaa laumaa; ei ole montakaan, jotka uskaltaisivat laskeutua kuraan ja korpeen etsimään kadonneita lampaita ja kantamaan niitä kotiin. Ihmisiltä kieltää papisto vapauden tutkia raamattua ja panee omat ohjelmansa sijaan j.n.e. Oli mustin valhe, että hän milloinkaan olisi pilkannut uskontoa. "Miten, Herran nimessä, vakava mies voi pilkata sattumaltakaan vakavaa asiaa, jota hän sydämestään kunnioittaa?" kysyi hän. Raamatun kertomuksissa ja tapauksissa oli hän aina nähnyt Jumalan ohjaavan käden. Pyhä, iankaikkinen totuus oli hänen mielestään raamatussa löydettävänä, vaikka se olikin siinä tarunsekaisten ja historiallisten kertomusten sisään kätkeytyneenä, kuin kulta soran sekaan.

"Kyllä minä vapaa-ajattelijana olen", jatkoi hän, "minä tutkin asioita ja punnitsen niitä. Minulla on kyllä useista uskonopin kappaleista eri käsitys kuin mitä te pidätte oikeana. Mutta en minä sille mitään voi. Enkä minä oppilailleni omia, poikkeusmielipiteitäni opeta. Sille en mitään taida, että käsitan juutalaiset uskontoineen pakanakansaksi, johon Jumalan henki kuitenkin välillisesti vaikutti ja jossa Jumala siten etupäässä kehitti yhä jatkuvaa luomistyötänsä. Minä pidän heitä kansana, joka tämän kehityksen alaisena ollessaan tunsikin ikäänkuin ilmassa liikkuvana todellisen siveysaatteen suunnan, tavat ja lain, tunsikin Jumalan tahtoa puolinaisesti, aavistuksena; semmoisena kansana, joka lapsena haparoi lapsen tavalla, mutta jonka rinnalla meidän aikamme henkinen kehitys on jo kasvaneen miehen kehitystilä. — Mutta en minä tätä minäkään uskonkappaleenani pidä, ajattelen vain, että niin *voisi* olla. Sivuasioitahan nämä ovatkin itse uskontoon nähden?"

Hän katsahti kiihoittuneena ympärilleen, ikäänkuin vastausta odottaen. Nähtyään, ettei kukaan aio vastata, jatkoi hän:

"Kristillisyyttä ihailen korkeimpana ihanteenani. Mutta oikein tosikristittyä on vaikea tavata, ainoastaan joitakuita sellaisia tunnen. Mutta se, että sellaisia tunnen, vahvistaa minunkin uskoani", lopetti hän mietteissään, aivan kuin olisi noita ihanteitaan paraillaan sielunsa silmillä katsellut.

"Minä ikävöin ja kaipaen aina jotakin, en usein tunne itsekään mitään", jatkoi hän melkein kuin itsekseen. "Mielikuvitukseni muodostele aatteitani, täydentelee ihanteitani, tuottaen siten hengelleni tyydytystä ja iloa, kaipausta ja surua aina sen mukaan minkälaisilla aloilla se kulloinkin liitelee."

Oltiin hetkinen hiljaa.

"Järki, järki", äänsi Tolvanainen vihdoinkin ja katsahti kirkkoherraan.

"Järki", myönsi kirkkoherra.

"Järki, järki", uudisti Tolvanainen innostuneena esimiehensä kannatuksesta.

"Järki!" kiljaisi Laivurinen luonnottoman kovasti. "Millä minä muulla tutkin tällaisia asioita kuin juuri järjelläni? Ei minulla ole muita apukeinoja. Ja mitäs on teologia muuta kuin järjen muovailua?"

"Hiljempaa!" sanoi kirkkoherra ankarasti. "Sen perästä mitä tässä olen kuullut ja mitä olette puhunut, on minun mahdoton antaa teille valtakirjaa."

Laivurinen vavahti. Hän oli jo melkein unohtanut, että oli *siitä* kysymys.

"Mutta..." hän äännähti juuri kuin aikoen ruveta puolustautumaan. Se jäi kuitenkin siihen. Sen sijaan tsyskähti hän kerran hyvin omituisesti, ikäänkuin itkua teetellen, pudisti raivokkaasti päätä ja riensi

puolijuoksua ulos, pihalle.

Kirkkoherra liikahteli kiivaan näköisenä ja ryhtyi hankkeisiin lähteä pois. Muuan johtokunnan jäsenistä, Kankkunen, katkaisi äänettömyyden:

"Mutta eiköhän me tehdä vääryyttä?" hän sanoi.

"Miten?" kysäisi kirkkoherra omituisen vikkelästi. Kankkusen aikoma vastaus jäi puolitiehen, kun opettajan rouva tuli sisään tuoden kahvia.

"Mihin opettaja on mennyt?" kysäisi hän huomattessaan, ettei tämä ollut huoneessa. Viipyi vähän, ennenkuin tuli vastaus. Kankkunen kertoi vihdoin hänen menneen ulos. Kirkkoherra katseli syrjäsilmillä rouvaa, jonka liikkeet muuttuivat yhtäkkiä kummallisen hätäileviksi. Tuskin ehti hän kunnolla saada kahvin tarjotuksi, kun jo kiireellä riensi toiseen huoneeseen ja sieltä jatkoi samaa kyytiä ulos.

Ulkona oli ruvennut uudestaan rajusti tuulemaan; nurkissa vihelsi ja mylvi oudosti; eräs vesitorvi päästi tuontuostakin pitkän, inhoittavan ulvonnän.

Rouvan poistuttua oltiin Laivurisen huoneessa hiljaa. Kaikkien huomio teroittui kuuntelemaan ulkoapäin tulevia ääniä.

"Mikähän siellä noin ulvoo?" kysäisi kirkkoherra, kun vesitorvi alkoi ulvahdella.

"Tuuli kait jossain", arveli joku.

"Niin", jatkoi kirkkoherra, "arveliko Kankkunen, että me teemme väkivaltaa?"

"Arvelin, ettei meillä olisi syytä niin loukata opettajaa sellaisten juorujen vuoksi. Hän on hyvä opettaja, miehet. Ainakin kun minä olen ollut täällä uskontotunneilla, on hän opettanut uskontoa erittäin kauniisti."

"Eihän sitä voi kieltää, ettei hän hyvä opettaja olisi", myönsi kirkkoherra, "mutta kun on uskonnosta ja kirkosta sellaiset käsitykset kuin hänellä, niin ei saata hyväksyä häntä lasten opettajaksi. Mitä erikoisesti minuun tulee, niin olen kirkon esimies seurakunnassa ja samalla seurakunnan luottamusmiehenä velvoitettu pitämään silmillä lasten opetusta koulussa, minkä vuoksi minä puolestani en suostu hänelle antamaan valtakirjaa tällä kertaa. Kavaltaisinhan minä silloin seurakuntalaiseni ja antaisin hyväksymiseni aatteille, jotka jäytävät kansankirkon perusjuuria! Nyt tosin ei Laivurinen vielä ole saattanut koulussaan kieltämisoppia opettaa, mutta sen verran on minulla tietoa ja kokemusta, että kun hän itse tulee opissaan oikein varttumaan ja kasvamaan, niin oppilaat saavat siitä karvaat hedelmät poimia. Tuo suunta on kansakoululaitoksessamme hirveästi päässyt valtaan. Mutta minä en suinkaan tahdo asemaani Herran viinimäessä niin väärin käyttää, että valmistaisin niille sijaa, jotka tahtovat työtämme tyhjäksi tehdä."

Hän oli noussut seisomaan ja puhui harvinaisen innokkaasti, käsillään viittoen.

"Oikein", äänsi Tolvanainen.

"Kyllähän se on niinkin", myönsi Kankkunen, "mutta minä vaan pelkään, että kun emme vain tekisi tässä pelossamme karpäsistä härkäsiä ja kun ei vaan viimeinen villitys tulisi pahemmaksi kuin ensimmäinen."

"Mitä te tarkoitatte?" kysyi pappi.

"Tarkoitan vaan sitä, ettei Laivurinen asiaa kuitenkaan tähän jätä."

"Ettäkö valittaa?"

"Niin minä luulen."

"Ei sitä tarvitse pelätä", sanoi Tolvanainen leveästi. "Silloin hän menettäisi virkansa."

"Aivan niin", vakuutti pappi. "Hän on nyt kyllä paljastanut tässä itsensä. Mutta en minä tahtoisin häneltä virkaa ottaa. Minun mielestäni meidän ensi tehtävämme on nyt antaa hänelle kristillinen varoitus ohjaamaan ajatuksiansa oikealle tielle." Hän hiljensi äänensä salaperäiseksi ja puhui kuiskaamalla: "Ehkä hän peräytyy ja rupeaa ainakin pitämään suunsa kiinni. Kyllä Laivurinen hyvä opettaja on ja innokas, en minä sitä kiellä."

"Hyvä hän on", vakuutti Kankkunen, ja tuo neljäs mies, joka ei ollut koko aikana lausunut vielä luotua sanaa, örähti hänkin joukkoon myöntävästi.

"Mutta liian itsekäs hän on", muistutti Tolvanainen.

"Kyllähän sitä jokainen on itsekäs, jos sitä katsotaan", vastasi Kankkunen tarkoittavasti. "Tässä minun ymmärtääkseni on itsekkyyys toiselta puolen paljon suurempi. Kirjoitetaanko tästä pöytäkirjaan mitään?" kysyi hän kirkkoherran puoleen kääntyen.

"Mitäs tässä on pöytäkirjaan kirjoitettavaa, kun ei sitä valtakirjaakaan anneta."

"No en minä tiedä, ajattelin vaan, että jos kirjoitetaan niistä varoituksista, niin en minä ainakaan siihen yhdy."

Kirkkoherra hymyili ylenkatseellisesti.

"Ohoh... Vai niin", ilveili hän.

Kankkunen nousi kiivaasti, otti lakkinsa, murahti hyvästiksi ja meni. Toiset jäivät hiukan pitkään katselemaan.

Rouva tuli noutamaan kahvikuppeja. Silmissä oli itkun jälkiä.

"Minnekähän se isäntä tästä?..." alkoi pappi kahvista kiittellessään, koettaen näyttää leikkisältä. Leikkiähän tämä on koko juttu!

Mutta rouvan kasvot väänntyivät omituisesti, kun hän aikoi vastata. Jo ovelsa hän meni, kun vasta selkänsä taakse ilmoitti:

"Makaa... Hän on kipeä."

Itkemään kuului rouva rupeavan, kun oven jäljestään kiinni sai. Johtokunnan jäsenet katsahtivat toisiinsa. Sitten rupesivat pappi ja Tolvanainen keskustelemaan siitä ja itseänsä puolustelemaan. —

"Ei tästä niin olisi pitänyt suuttua", arveli kirkkoherra, "pitäähän jokaisen ihmisen sietää arvostelua ja muistutuksia."

"Ja rovestia kohtaan osoittaa tuollaista uppiniskaisuutta!" huudahti Tolvanainen. Kun pappi näkyi äänettömänä hyväksyvän tämän mielipiteen, rohkaisi se Tolvanaista jatkamaan. Hän päätti mennä katsomaan toiseen huoneeseen, ehkäpä aikoi nuhdellakin opettajaa. Kirkkoherra kielteli parilla sanalla ollen sitä mieltä, että heidän tulisi lähteä jäähyväisiä sanomatta, kun isäntäväki kerran heitä pakoilee. Mutta Tolvanaista ei enää voinut mikään pidättää. Hän kuiskutteli jotain "kunnan omista huoneista", meni raottamaan ovea ja kurkisti sisään.

"Onko opettaja täällä vai?" hän kysyi. Sielläpä näkyi olevan, makasi vuoteessa paksun peitteen alla, ja rouva valmisteli vieressä jotain lääkkeitä. Kaksi lasta nojaili hiljaisina ja äänettöminä vuodetta vasten. "Onko opettaja tullut niin kipeäksi, että oikein makuulle?..." kyseli Tolvanainen ja astui sisään. Sairas makasi kasvot seinäänpäin. Rouva käänsi Tolvanaiselle selkänsä, ja lapset tuijottivat pelokkaina vierastaen häntä. Kun Laivurinen kuuli, että joku tuli sisään, käänsi hän äkkiä päätänsä ja katsahti, mutta kääntyi jälleen. Nyt tuli kirkkoherrakin huoneeseen, ja rouva työnsi lapset kyökkiin.

"Vilustunut?" kysäisi pappi, kun oli vähän aikaa äänetönnä katsellut sairasta, jonka ruumis vähän väliä värähteli vilun vaikutuksesta. Sitten hän alkoi kysellä mitä lääkkeitä rouva käyttää sekä neuvoi hyvänsävyisesti yhtä ja toista. Vihdoin hän astui likemmäksi.

"Meidän kokouksestamme luultavasti ei nyt enää tule mitään?" Hän teki tämän kysymyksen Laivuriselle. Tämä ei vastannut kohta, mutta hengenvedoista voi päätätä, että hän valmistausi jotain sanomaan.

"Niin ... mitäpäsi siitä", hän virkahti vihdoin, "ettehän te anna minulle valtakirjaa!" Hän käännähti vuoteella niin, että kasvot tulivat näkyviin. Niissä asusti kuumeen puna. Hengitys oli hätäilevä ja raskas.

Pappi alkoi hyvin ystävällisesti ja isällisesti selittää, miten he olivat veljellisestä rakkaudesta päättäneet varoittaa ja neuvoa häntä pois sellaisesta ajatussuunnasta. He pitävät — "se oli aivan koko johtokunnan mielipide" — Laivurista kyllä hyvänä opettajana eivätkä mitenkään laskisi häntä pois muuttamaan. Eikä hänen mielestänsä Laivurinen nyt valtakirjaa tarvitsekaan, "ei suinkaan tässä nyt semmoista tule kysymykseen. Kun paranette, niin ehtihän tuon sittenkin." Sitten hän kääntyi juttelemaan Laivurisen sairaudesta ja alkoi tätä kehoittaa kuulemaan rakkauden ääntä... Siinä hän takertui hiukan. Tolvanainen oli jo ison aikaa näyttänyt levottomalta. Nyt hän tarttui kiinni kuin haukka ja pisti väliin:

"Niin, rakkauden ääntä!" Tämän hän aivan kuin hengen pakotuksesta huudahti. "Rakkauden ääntä on jo aika kuulla, sillä kirves on laskettu sinunkin elämäsi puun juurelle. (Laivurinen käänsi ähkäisten kasvonsa pois.) Et tiedä aikaa, et hetkeä, milloin kuoleman Herra tulee ja kysyy, missä on sinun leiviskäsi. Paljon antoikin Herra sinulle, sinä olet niitä viiden leiviskän palvelijoita. Mutta oletko varma, ettet ole kätkenyt leivisköitäsi maahan? Oletko varma, ettet kaupotellut niillä vaan irstasta, Herralle kelpaamatonta tavaraa, sellaista tavaraa, maailman viisautta ja himoja, jotka ovat Herralle kauhistus?"

Puheensa lopetettuaan jäi Tolvanainen uhkaavan näköisenä tuijottamaan kirkkoherraan. Syrjäinen saattoi siitä saada sen käsityksen, että viimeinen kysymys tehtiin kirkkoherralle. Hän oli ehkä tavoitellut hyväksymiskiitoksia papilta. Tämä ei kuitenkaan ruvennut kiittelemään, sillä kasvoilla oli tyytymättömyyttä osoittava ilme.

Rouva Laivurinen liikkui levottomana huoneessa, milloin korjaten jotain pöytäpeittoa, tuolia tahi muuta sellaista, ja katsahti tuon tuostakin hermostuneesti Tolvanaiseen.

Kirkkoherra iski kuudennokselle nuhtelevasti silmää ja viittasi kieltävästi kädellään. Tolvanainen ymmärsi sen kehoitukseksi jatkamaan, ryähti ja alkoi:

"Eikö..."

Sairas liikahti levottomasti ja ähkäisi huomiota herättävästi.

"No Tolvanainen!" pääsi papilta kuin vahingossa syvästi moittiva huudahdus. Tolvanaiselle pidättyi sana puolitiessä suuhun ja hän jäi uteliaasti kyselevänä tuijottamaan pappiin.

"Älkää puhuko", kuiskasi pappi uudestaan, varaksi. Hän oli levoton kuin pahantekijä. Jos menee pois ilman selvityksiä, näyttää se tyhmältä, jos ei mene, näyttää sekin tyhmältä.

Rouva lähenei vuodetta ja paranteli luisuneita peitteitä.

"Ai, ai, me epäilemättä vaivaamme sairasta läsnäolollamme?" virkahti pappi.

Laivurinen käänsi kasvonsa pappiin.

"Ei ensinkään", hän virkkoi luonnottoman vahvalla äänellä, "minulle on päinvastoin erinomaisen huvittavaa..." Hänen suunsa vääntyi omituiseen nauruun.

Kirkkoherra loukkaantui ja muuttui ankaran totiseksi.

"Huvittavaa ei se taida olla", hän sanoi, "mutta asia, josta tässä on puhuttu, on tunnillemme siksi kallis ja sen pitäisi olla kallis kaikille kuolevaisille, että noin röyhkeällä tavalla ei sitä pitäisi kenenkään kohdella, vaikkapa olisikin... Siksi toiseksi on syy virallinen, jonka vuoksi tässä seisomme valitettavasti teitä häiritsemässä. Kun jätimme yksiksemme huoneeseenne, emme voineet niin vaan, hyvästiä sanomatta mennä."

Nyt astui Tolvanainen askeleen likemmäksi.

"Minä katson velvollisuudeksemme rukoilla tässä paikassa", virkahti hän odottamatta ja laski jo kätensä ristiin.

Laivurinen kavahti istualleen. Rouva riensi huudahtaen miehensä luo ja työnsi mennessään hiukan Tolvanaista.

"Säästäkää minua!" kähisi Laivurinen kuin suuren taakan alta.

"Luuletteko te ... hyvät herrat, minua sellaiseksi ... raukaksi, että minä rupeaisin tässä ruikuttamaan ja matelemaan teidän edessänne ... sellaisen ... *sellaisen* jälkeen?" Hänen hampaansa koskivat yhteen.

"Oh hoh hoh"! alkoi kirkkoherra, huiskuttaen merkitsevästi etusormean.

"Minäkin olen ihminen ... ihminen! Ajatelkaahan... Ja vaikka te puhuisitte enkelien kielillä, niin minä en usko teitä... Minä en voi sitä uskoa muuksi kuin... Teillä ei ole sydäntä! Missä teidän sydämenne on?"

Vaimo tarttui nyt kaulaan ja yritteli painamaan rintansa suun eteen. Laivurinen ponnisteli ensinnä vastaan, vaikka heikosti, ja kallistui sitten huohottaen vuoteelle. Vaimo polvistui lattiaan vuoteen viereen, painoi kasvonsa tyynyihin ja itki ääneen. Kirkkoherra ja Tolvanainen hiipivät pois ja olivat parin minuutin kuluttua kotimatalla.

Laivurinen oli kauan aikaa ääneti ja makasi kasvot seinään päin. Ainoastaan tuontuostakin kuuluva

tuskallinen ähkinä ja epätasainen hengitys ilmaisivat, että hän valvoi. Vaimo seisoivat vuoteen vieressä hänkin mitään puhumatta. Vihdoin Laivurinen käänsi kasvonsa vaimonsa puoleen ja katsoi tätä nöyrästi, rukoilevasti silmiin.

"Voi hyvä Jumala, isäkulta, mitä nyt teit", virkahti vaimo surullisesti.

"Häh?" kysäisi sairas, vaikka epäilemättä kyllä kuuli. Hänen kasvoilleen tuli uudelleen levoton ilme. Vaimo kertasi äskeisen lauseensa voitotellen.

Laivurinen ei vastannut mitään, mutta näki kyllä, että hän sitä ajatteli.

"Jätä, jätä minut rauhaan!" huudahti hän vihdoin ja käänsi taas kasvonsa seinään päin. "Minua piinataan kuoliaaksi", jatkoi hän, "säälä sinä edes ja jätä rauhaan."

Mitään virkkamatta kohensi vaimo peitteitä ja meni pois, silmät uudelleen kyyneltyneinä. Mutta samassa kuin rouva painoi oven kiinni, katui Laivurinen jo, että oli hänet ajanut pois. Suu avautui huutamaan takaisin ja anteeksi pyytämään ja selittämään, ettei hän tahtonut vaimoan loukata... Mutta kun syrjäiset henkilöt olivat niin väärin tuominneet ... ja kohdelleet hävyttömästi, niin ei hän voinut oikein hillitä itseään eikä huomannut, mihin viha ajoi...

Ennenkuin ajatus ehti sanoiksi, laimeni into jo ja koko olemuksen valloitti tavaton halu nukkua ... nukkua ja unohtaa. Uni ei kuitenkaan tullut helposti. Sen sijaan tuntui kuume yhtäkkiä valloittavan. Se tuli äkkiä kuin rajuilma. Heti kun kummallisesti pelästyen ehti ajatella, että jos se nyt tulee taas ... oli jo kokonaan kuumeen vallassa...

XI.

Bendell oli istunut monta tuntia Airaksisen luona. He pelasivat tammea, jaarittelivat ja huvittelivat.

"Harvoin näkyy Laivurinen enää teidän joukossanne", virkahti Airaksisen vaimo ohi kulkiessaan.

"Hjaa..." Molemmat pysähtyivät ja muuttuivat miettivän näköisiksi.

"Saa nähdä, eikö hänelle tule hyvinkin pian kuolema", jatkoi Airaksisen emäntä.

"En minä sentään luule, että hän vielä kuolee", sanoi Bendell. "Kun hän vaan heittäisi tuon katkeran surumielisyyden ja alkaisi ahkeraan seurustella jälleen ihmisten kanssa, niin se varmaankin auttaisi paljon hänen parantumistaan."

"Ei keuhkotautisen kanssa ole hyvä seurustella ... siitä saattaa tarttua."

"Joutavia, ei se niin tartu", huudahti Bendell.

"Tarttuu kuin tarttuukin", väitteli emäntä ja kertoi siitä jonkun esimerkin.

"Ei se pidä paikkaansa tuo esimerkki", kielsi Bendell, "mutta se pitää paikkansa, että yksinäisyys Laivurista rasittaa ja hän joutuu siten kaikenlaisiin synkkiin mietiskelyihin. Kyllä me, veikko, lyömme häntä liian paljon laimin", sanoi hän.

"En minä tiedä ... näyttää siltä, kuin ei hän paljon välittäisi mistään seurasta. Hän on niin kärty ja kiukkuinen."

"Hän on, se on totta se", myönsi Bendell.

"Ja minä arvelen", jatkoi Airaksinen, "ettei hän nyt vielä ole niin huono, ettei voisi päivillä pistäytyä naapurissa, hänellä kun on kyllä aikaa."

"Onpa niinkin. Mutta se juuri on synkkämielisten tavallisia tapoja, että he karttavat ihmisiä. Heitä pitäisi muitten etsiä ja tunkeutua heidän pariinsa ja koettaa siten poistaa tuota yksinäisyyden ikävää."

"Hm."

"Tänäpäivänä pitäisi siellä olla, Laivurisen luona, koulun johtokunnan kokous virkavahvistuskirjan antamista varten Laivuriselle", tiesi emäntä, joka nyt tuli takaisin huoneeseen ja kuuli miesten juttelevan vielä hänestä.

"Ai, jaa, se on totta se! No saas nähdä, viitsivätkö olla niin hävyttömiä, että noiden liikkuvien huhujen johdosta alkavat häntä kiusata", arveli Bendell.

"Tuskinpa sentään", sanoi Airaksinen. "Kyllä tosin Tolvanainen tässä eräänä päivänä kertoi siitä ja vakuutti, että hän tekee ainakin muistutuksen, mutta tuskinpa siitä tulee mitään."

"Eivät ne kehtaa, semminkin jos Laivurinen on itse paikalla."

Puodista alkoi kuulua kovaäänistä puhetta, jonka ohessa tuontuostakin mainittiin Laivurista. Se herätti huomiota; Airaksinen meni likemmäksi ovelle kuulemaan ja siirtyi siitä vihdoin puotiin. Puodissa oli useita ostajia, mutta kaikki seisoivat kuunnelleen, kun muuan akka kertoi, miten rovasti oli päättänyt panna opettajan viralta, kun opettaja ei usko ruumiitten ylösnousemista. Laivurinen oli tullut niin kipeäksi, että taitaa kuolema tulla.

Tästä nyt alkoivat akat puodissa huutaa. Yleinen mielipide kallistui kohta opettajan puolelle. Kirkkoherralla oli paljon syntejä, niistä kerrottiin ja niitä muisteltiin. Monta kertaa oli kieltäytynyt sairaan luokse menemästä, lapsia kastamasta; hän oli tulojensa suhteen tuiki tarkka ja vaatelias.

Airaksinen kutsui Bendellinkin akkoja kuuntelemaan. Siihen tuli pari miestäkin lisäksi.

— Kylläpä oli palkkaa kirkkoherralla, yli kymmenen tuhatta! — Laivurinen oli köyhä ja vielä köyhemmästä itsensä kouluttanut. Tältä nyt tahtoo pappi riistää elannon ja toimeentulon.

— Kyllähän sekin on väärin, suuri synti ja rikos ajatella, että ei ole ylösnousemusta, mutta itsehän kukin asiansa vastaa.

"Ja kukas papin sydämen ajatukset tuntee?" kyseltiin.

"Tosiaankin, kuka ne tuntee ... saarnaa vain sitä varten, että saa palkan."

Jo olivat siihen juttuun ja parjaukseen sekautuneet Airaksinen ja Bendellkin. Jälestäpäin tulleet tiesivät asian oikean laidan: ei opettajaa viralta ollut pantu, mutta nuhteita oli annettu siitä, että häpäisee pappeja. Kankkusen isäntä oli ollut Laivurisen puolesta ja pannut vastalauseen johtokunnan päätöstä vastaan.

"Se on sentään mies, se Kankkunen", kehuivat miehet.

"Ainoa miehin mies koko johtokunnassa."

Mutta kipeä, kovin heikko oli Laivurinen kaikkien tietojen mukaan. Hänestä tuli illan sankari, oikea marttyyri. Koulunjohtokunnan, erittäinkin Tolvanaisen ja kirkkoherran saama tuomio ei ollut kadehdittava.

Bendell ja Airaksinen poistuivat nauraen puodista.

"On ne, nuo ihmiset sentään omituisia ... tänäpäivänä ne ovat kuun, huomenna auringon puolella", nauroi Bendell.

"Se oli Laivuriselle suoranaiseksi voitoksi", jatkoi Airaksinen.

Mutta ilta oli jo myöhänlainen ja Bendell lähti kotiinsa. Matkalla pisti hänen päähänsä yhtäkkiä ajatus mennä katsomaan, kuinka sairaaksi Laivurinen oikeastaan oli tullut.

Hän tapasi rouvan eteisessä.

"No, kuinka täällä nyt on asiat?" kysyi hän.

"Eihän ne hyvinkään. Äsken oli hän kovasti kuumeessa, mutta nyt on jo parempi."

Rouva kehoitti käymään sisään, mutta Bendell vastusteli: sairas vaivautuu liiksi ... ja kun ei hänellä asiaakaan ole. Mutta rouva yhä vaan innokkaasti kehoitteli:

"Hän niin mielellään näkee, että joku edes tulee katsomaan ... kun kaikki unohtavat." Tuossa äänessä oli vieno surullinen sointu ja ujosti lausuttu sydämeen käypä moite "unohtamisesta" ja "hylkäämisestä". Bendell tunsu sen herkästi ja vastustelematta enää astui sisään ajatuksissaan nuhdellen itseään ja ikäänkuin anteeksi pyytäen.

Laivurinen makasi silmät ummessa. Mutta kun Bendell astui muutaman askeleen lattialla, avasi hän silmänsä. Bendell huomasi sen kohta ja tervehti hiljaa, niinkuin sairasta tervehditään. Laivurinen vastasi melkein iloisesti.

"Miten jaksat?" kysyi Bendell.

"Alkaahan se nyt taas mennä, mutta päivällä minussa oli kovasti kuumetta... No, tietysti olet kuullut mitä täällä on tapahtunut?" kysäisi hän vilkkaasti ja nousi istumaan vuoteelle.

"Kuulin, kuulin... Ne saakelin..."

"Eikö herra nimismies nyt jouda istumaan ja vähän huvittamaan tuota meidän ukkoa?" keskeytti rouva sisään tullessaan.

"Niin, ota takki päältäsi ja istu vähän aikaa", liittyi kehoitukseen Laivurinen.

Kehoitukset tuntuivat niin sydämellisiltä, jopa rukoilevilta, että Bendell vähääkään enää empimättä heitti päällystakkinsa naulaan ja siirsi tuolinsa Laivurisen vuoteen viereen ollaksensa oikein kodikas ja miellyttääksensä.

"Mitenkä se kaikki oikein tapahtui?" kysyi hän halukkaana kuulemaan.

Laivurinen alkoi kertoa ja rouva täydensi kertomusta omilla tiedoillaan. Kertomuksensa lopetettuaan vaipui Laivurinen hiljaiseen, surumieliseen mietiskelyyn. Rouva ja Bendell jatkoivat arvostellen johtokunnan menettelyä. Rouva kertoi pahoin pelkäävänsä, että Laivurisen suuttumisesta tulisi pahempia seurauksia.

"Hänellä kun on niin tulinen luonne... Ja semminkin kuin sairaana, kipujen rasittamana tulee härsytetyksi, niin on se kuin tulen pumpuliin pistäisi."

"Ei siitä mitään", vakuutti Bendell. "Tietäähän täällä kuka hyvänsä, miten heikkohermoiseksi Laivurinen on tullut. Itse saavat hävetä, etteivät osaa hienotuntoisemmin sairasta kohdella."

"Ja ajatelkaa!" huudahti Laivurinen puolustuksesta innostuneena. "Jos minä nyt olisin eksynyt lammas, niin tuollako tavalla paimen sitten johdattelee minua laumaan takaisin?" Hän katseli surullisesti hymyillen Bendelliä.

"Tietysti", vastasi Bendell. "Ennen johdatettiin ihmisiä oikealle tielle jalkapuurangaistuksella."

"Tämä on samaa laatua", jatkoi Laivurinen keveästi, "tämä on tavallaan kirkollinen panna, johon minut on julistettu: jotta saisin virkavahvistuskirjan, täytyy minun ajatella aivan samoin kuin kirkkoherra, taikka oikeammin niinkuin hän käskee ajatella."

"Mutta nyt ovat ihmiset sinun puolellasi."

"Miten?"

Bendell kertoi keskustelusta Airaksisen puodissa. Se nähtävästi virkisti Laivurista.

"On se sentään omituista", sanoi hän, "että kansan mielipide on usein kärsivän puolella. Niin kauan kuin minä vielä olin voimissani ja tuli puheeksi, että minulla on omat mielipiteeni uskonnosta, joilla minä muka teen jotain vahinkoa, niin he pitivät minua rikollisena."

Rouva rupesi nauramaan.

"Nauran ennen kuin sanon", hän virkkoi, "ja jos se ei liittyisi niin ikävään tapaukseen, nauraisin oikein sydämeni pohjasta tuolle Tolvanaiselle." Hän nauroikin oikein sydämensä pohjasta, ja miehet odottivat huvitettuna mitä seuraa.

"Te ette usko, miten hullunkurisen näköinen hän oli, kun kirkkoherra kielsi häntä puhumasta meidän ukolle." Toisetkin alkoivat nauraa.

"Kyllä on sentään häpeä", sanoi Bendell, kun naurun puuska oli mennyt ohitse, "että sellaisia henkilöitä kuin Tolvanainen valitaan niin tärkeihin kunnallisiin virkoihin. Mikä edistysmies hän on? Eikä hän vietä edes mitään mallielämää; vaimonsa kanssa tappelee ja muuta."

Rouva pääsi käsiksi nyt oikein akkain elementtiin ja kertoi moniaita hauskoja juttuja. Hän tiesi Tolvanaisen emännän olevan miehelleen siitä mustasukkaisen, että tämä seurustelee usein "uskovaisten" vaimojen kanssa, jopa niiden kanssa kahvitteleekin omassa kamarissaan sillä aikaa kuin emäntä saa hyöriä muissa talouspuuhissa. Sellaisista nostaa emäntä riidan ja haukuskelee; isäntä suuttuu ja lyö: ei sallisi sellaisista puhuttavan. Uskovaiset akatkin kulkevat isännän puolesta emännälle riitelemässä. Mutta niiltä kuuluu hyvästi pitävän puolensa, antaa likavettä niskaan j.n.e.

Eikö sitten se emäntä ole uskovainen? Kyllä hän oli ollut, mutta isännän outo menettely on hänet tehnyt epäuskoiseksi: hänen mielestään ei sellainen puu kannan hyviä hedelmiä. Jottako hän on nyt sitten kokonaan uskon? Ei juuri kokonaan, mutta hyvin paatunut kuuluu olevan.

"Se uskonto se on..." virkkoi Bendell ja pudisteli päätänsä nauru huulilla.

"Mitä uskonto on?" kysäisi Laivurinen terävästi.

"Syypää moniin tuollaisiin rettelöihin."

"Ei se ole uskonnon syy", väitti Laivurinen, "vaan uskottomuuden. Siksi, ettei heillä ole ollenkaan uskoa, on heidän uskontonsa niin nurinpuolinen. No niin, jonkinlainen uskonto heillä kyllä saattaa olla, jolla peittelevät itsensä, mutta ei uskoa."

"Hm. Mutta mikä nyt sitten on se oikea usko?"

"Älä kysy niin jokapäiväisesti", sanoi Laivurinen hiukan vallattomasti. "Se on oikea usko, josta vuotavat oikeat työt Kristuksen esimerkin ja opetuksen mukaan; sellaisessa uskossa on elämää."

"Perustat siis nykyään töihin?"

"Enpähän kuin uskoon; sillä uskosta vuotavat työt. Ja Kristuksen mukaan ei laki ole mahdoton täyttää, päinvastoin, se on mahdollinen. Mutta selitettäessä väärennellään."

Bendell katseli hiukan oudostellen ystäväänsä, joka puhui omituisen vakuutettuna ja innokkaasti. Hän puhkesi vihdoon ihmetellen sanomaan:

"Sinun mielipiteesi ovat kummallisesti muuttuneet... Mutta minkäs vuoksi sinulta kielletään valtakirja, jos sinä uskot noin?"

"Siksi että minun uskontoni ei ole kirkkoherran mielen mukaan."

Laivurinen hymyili ivallisesti, mutta muuttui jälleen heti totiseksi.

"Onpa se kummallista", ihmetteli Bendell. "Ennen kyllä puhuttiin näistä asioista ja arvosteltiin niitä käytännölliseltä kannalta. Mutta jos sinä nyt olet ehdoton uskovainen, niin minun täytyy pitää asiaa hyvin omituisena. Muistathan, että meillä oli muutamia erityisiä kohtia raamatusta, esimerkiksi nuo Mooseksen taulut?"

"Kyllä minä sen muistan ja ajattelen vieläkin, että Mooses itse ne teki. Mutta aate, aate oli Jumalasta. Ja sehän se onkin pääasia."

"Mutta se ei ole kirkollinen ajatustapa."

"Mitä minä siitä huolin! Ei se minua liikuta, kun se on vaan vakaumukseni mukainen. Ja yleensä ei senkään tarvitse liikuttaa meitä, miten kukin jumalallinen aate on maailmaan tullut, sillä emme kuitenkaan voi tunkeutua luomistyön salaisuuksiin. Kukin saa pitää niistä omat mielipiteensä."

"Mitä tämä luomiseen kuuluu?"

"Kuuluupahan. Sillä minä ajattelen, että ennen ilmestyneiden ja nykyään ilmestyväin uusien aatteiden syntyminen on yhä jatkuvaa *luomistyötä*. Kymmenissä käskyissä annettiin maailmalle järjestetty laki."

Bendell oli hyvin ihmeissään siitä, mitä kuuli tuolta mieheltä, jonka kanssa hän kyllä oli ollut likeinen ystävä, mutta josta harvoin oli saanut selville, mitä hänessä oli syvemmällä. Etenkään eivät viime aikoina keskustelut olleet päässeet useinkaan kuin hyvin pintapuolisiin asioihin. Noin vuosi takaperin mentiin monena iltana hyvinkin yksityisseikkoihin, mutta siitä oli tavattoman pitkä aika ... hyvin pitkä. Hän huomautti Laivuriselle, että *hänsä* oli luullut Laivurista todellisuudessa ateistiksi. Mutta ei väittänyt hänsä koskaan suoraa tunnustusta kuulleensa. Jostakin oli vain semmoinen ajatus mieleen jäänyt.

Näin tunkeutuivat he itse huomaamatta askel askeleelta syvemmälle ja syvemmälle. Laivurinen tunnusti, että hän kyllä joskus ennen lienee ollut sellainen. Mutta nyt tämän kevään ja kesän kuluessa oli hän paljon mietiskellyt. Se on muka ollut melkein ainoa asia, johon hänen mielensä on enää kyennyt kiintymään. Hän oli kovin murehtinut ja huolehtinut viime aikoina: aineelliset olot olivat tiukat ja keuhkotauti ahdisteli. Jos lopettaa elämän, niin ei hän itsensä vuoksi pelkää, mutta perheen toimeentulo huolettaa. Tämä oli antanut hänen hengellensä työtä, ja olipa se ollut joltinenkin kehitysaikakin. Hän tunsu muutamissa kuukausissa vanhentuneensa vuosikymmeniä. Oli enimmäkseen alakuloinen, kaipasi ja ikävöi jotain. Seuraelämästäkin oli vetäytynyt pois, kun se tuntui niin rasittavalta. Ainoastaan kahden kesken hyvän ystävän kanssa saattoi jutella ... ainoastaan tällä tavalla kuin nytkin. Hänen kehityksensä

oli nyt ehtinyt näille tienoille. Ei tiennyt, mihin suuntaan se nyt tulisi menemään, kun oli antautunut vapaasti sen kuletettavaksi, ohjaten itse sitä ymmärryksensä mukaan. Ainoa huvitus on yksinäisessä mietiskelyssä. Joskus on tullut niistä muillekin virketyksi viattomassa tarkoituksessa. Siitä nyt johtokunta hyökkää niskaan ja kieltää sen ainoankin hovin, mikä hänellä enää elämässä on.

Hän kertoi pitkältä ja heltyi toisinaan niin että ääni vienosti värähteli. Kun kerta kertomuksen alkuun pääsi, ei huomannut sitä hellittääkään: sieltä pulppusi kuin kauan peitteessä olleesta lähteensilmästä. Sydän uhkui täyteläistä yltäkylläisyyttä. Kauan hautuneet ajatukset, tuskain ja taistelujen muodostelemat, vyöryivät ja virtailivat nyt, kun sulku oli avattu, vastaanottavaan suvantoon, tarkkaavaisena kuuntelevan ystävän korvaan ja sydämeen.

Ennen oli hän laskenut vain pieniä määriä ja sulkenut sitten sulut... "Siellä on niin paljon, etten rupea kertomaankaan" oli hän ajatellut. Ja siksi toisekseen, häntä oli aina peloittanut ja kiusannut ajatus, ettei kukaan ymmärtäisi häntä *oikein*, vaan kenties käsitettäisiin väärin ... eikä hänellä olisi kärsivällisyyttä ruveta aina juurta jaksain oikomaan...

Mutta nyt olivat sulut puhjenneet ja Bendell oli ollut niin harvinaisen hieno, vastaanottavainen, ja näyttänyt ymmärtävän kaikki.

Laivurista innosti. Sairas ruumiskin tunsi huojentavaa, jopa voimistuttavaa virkistystä, se tuli kuin hierotuksi ja pestyksi. Kateessa ollut rakkaudentunne, sellainen omituisempi, harvinaisempi, joka joskus valloittaa koko sielun, kun iltakauden saa jaaritella ystävänsä kanssa ja tuntee yhtäkkiä valtaavaa halua sanoa kaikki ... kaikki — oli vetänyt Laivurisen kokonaan mukaansa.

Rouva toi teetä. Laivurinen nojaili kyynärpäätään vasten vuoteella ja Bendell aivan vuoteen vieressä olevaa pöytää vasten. Bendell otti teetä aivan vastustelematta eikä puhunut sanaakaan kotiinlähdistä. Rouva liikkui keveästi ja hienosti, kasvojen ilme oli rauhallinen ja rakastettava.

Ei mitään ärsyttävää, ei epäilyttävää eikä salaperäistä.

Kaiken tämän huomasi Laivurinen yhdellä silmäyksellä kertomuksensa lopetettuaan ja hänessä heräsi yhtäkkiä tavaton elämänhalu ja voimallinen voittajantunne.

"Ja sinulle eivät he tahdo antaa valtakirjaa virkaasi", sanoi Bendell ihmettelevällä äänellä, kun näki, ettei Laivurinen enää jatkanut.

"En minä siitä nyt enää väiltäkään", sanoi Laivurinen iloisesti, "sillä eivät he, jos poiskin tahtoisivat sysätä, saa mitään laillista syytä minua vastaan. Minä olen jo ollut niin monta vuotta, että pitää olla lailliset syyt."

"Eikä siitä koskaan mitään tulisikaan! Kyllä täällä niin paljon vastapainoa on sinun puolestasi", vakuutti Bendell varmasti. Vakuutus näkyi vaikuttavan Laivuriseen rauhoittavasti.

"Saattaisi niinkin olla", hän sanoi, "mutta niinkuin mainitsin, en välittäisi siitä koko asiasta niin suuresti ... jollei minulla olisi muita huolia", lisäsi hän. "Jos tästä toinnun ja miehistyn vielä, niin täytyy koettaa etsiä paikkaa muualta, parempipalkkaista ja muutenkin... Jos taas asia toiseksi kääntyy, niin mitäs siitä!" Hän hymyili surullisesti. "Turpeen alla ei enää valtakirjoja tarvita."

Juuri tässä silmänräpäyksessä selvisi Bendellille hämmästyttävä asia: tähän olikin taas Laivurinen... Ja mies, joka koko suven oli ollut sillä tilalla, hän olikin ollut toinen. Miksei hän ollut ennen tuota muutosta huomannut? Mutta Laivurinen ei ollutkaan ennen puhunut *sillä lailla*, hän ei ollut puhunut *turpeesta*.

Miten eloisa ja toimiva mies olikaan Laivurinen ennen!...

Bendell rupesi vapisemaan, kun näki edessään nuo kellastuneet, kuihtuneet kasvat, sairaan, voimattoman ihmisen, joka hengittää työläästi, rykii ankarasti silloin tällöin, sylkee havuilla täytettyyn sylkysäiliöön ... kuinka monta tuhatta basillia sylkeneekään kerrallaan?

Tuossako nyt on Laivurinen? Hän, joka niin verrattoman innokkaasti otti osaa edistyspyrintöihimme. Hän, jota katsottiin aina itseoikeutetuksi johtajaksi, jos puuhattiin juhlia, iltamia, tahi mitä tahansa? Hän, jonka poissaolo sellaisista tuntui aina jättävän aukon ohjelmaamme... Hän, jonka me aina tunnustimme oikeutetuista syistä itsekkääksi, sillä itsekkyyks oli hänellä niin etuoikeutettua ja samalla loukkaamatonta... Tuossako hän nyt on, jota aina, kun oli puhe valistuneesta kansanmiehestä, pidettiin sellaisen esikuvana? Hän, Bendell meni pitkälle. Tuhansia eri muistelmia, kuin sarja menneitten varjoja, vaelteli ohitse. Hän huomasi senkin, ettei Laivurinen äsken elämästään kertoillessaan ollut itse sanallakaan maininnut edistysharrastuksistaan. Se vielä lisäsi hänen kunnioitustaan.

Laivurinen makasi uupuneena pitkästä juttelemisestä ja katseli vuoteen reunalta lattiaan väsyneillä,

innottomilla silmillään.

Hiljaa istui Bendell. Viime aikoina oli hän siihen jo kyllä tottunut, nimittäin hiljaa istumaan. Moni ilta kului melkein sanaa vaihtamatta: yhdessä istuttiin, mutta kumpikin luki sanomalehteään. Hiljaisuutta sellaisina iltoina katkaisi vain joku satunnainen huomautus, Laivurisen rykiminen tahi kun toinen raapi tulta ja sytytti yhä sammuvaa paperossiaan. Ja kun hän sellaisina iltoina meni pois Laivurisen luota, meni hän melkein suuttuneena. Saattoipa toisinaan olla sydämistynytkin Laivuriseen, joka kävi yhä sanattommaksi, innottommaksi, jopa väliin äreydellään loukkasikin. Seuraavina iltoina hän meni jonkun kerran muualle iltaansa viettämään, mutta jo vähän ajan kuluttua taas palasi tänne.

Vähitellen oli kaikki kehittynyt. Ja Bendellistä oli alkanut tuntua siltä, kuin oikea Laivurinen olisi jossain matkoilla ja tämä nykyinen olisi vain joku väliaikainen, jossa ei ole kuin varjo siitä oikeasta ... eikä tähän näyttänyt viitsivän oikein tutustuakaan...

Kunpa se oikea Laivurinen tulisi pian! Siihen tapaan kuvasteli mielessä kärsimätön ikävä aina kun Laivurinen oli vähimmin entisensä kaltainen. Silloin tällöin vilahti mielessä kuin puukonpistos, ajatus, että Laivurisen varjokin saattaisi kadota; kätkeytyä jonnekin kirkkotarhaan ... varjo, josta henki jo tuntui kadonneen taikka ainakin joksikin aikaa matkalle lähteneen. Mutta tämä kuvitelma täytyi aina poistaa jollain pontevalla oletuksella, eikä se ollutkaan varsin vaikeata. Sillä koko tuo tunne otti hyvin mielellään vastaan kaikenlaisia oletuksia, ja katoamisen pelko jäi sen johdosta vallan himmeäksi ja todettomaksi.

Tämän ohessa oli tullut seuratuksi taudin kehitystä ainoastaan ummessa silmin, minkä johdosta oli jäänyt melkein kiteytyneeksi vakaumukseksi, että tauti ennen pitkää hellittää, menee tiehensä ja jättää jälle ikävöidyn, kelpo Laivurisen. Tuollainen oletus nähtävästi oli aina vallinnut Laivurisen omassakin perheessä, jossa ei oltu *koskaan* puhuttu kuoleman mahdollisuudesta; siitä se luonnollisesti siirtyi syrjäisiin. Ja kun useampia joskus yhdessä oli Laivurisen luona ja puhuttiin tämän sairaudesta, niin, vaikkapa silloin juuri olisikin sattunut ilmautumaan päinvastaisia huomioita, oli jokaisella suu täynnä vakuutuksia, että siinä ja siinä suhteessa on huomattavana selviä parantumisen oireita. Rouva puhui siitä aina kiihkeimmin.

Väliin, kun Laivurinen oli erikoisen synkkämielinen, katkaisi hän äkkiä jutustelevan ympäristönsä toivelmat; hän sanoi harmittaaksensa toisia jotain ilkeätä, pisteliästä. He kiusaavat minua, ajatteli hän. Silloin kaikki yhteen suuhun huutamaan: "Älä ole niin synkkämielinen! Ole iloinen ... täytyy ainakin koettaa olla ja unohtaa, se auttaa parantumistasi."

Nytpä Bendell vasta oikein alkoi ymmärtää tuota katkeraa hymyä, ilkeältä näyttävää leimausta silmissä, kiusallista vaikenemista ja pyrkiväin ajatusten pakollista nielemistä, joita kaikkia sellaisten tapausten sattua voi Laivurisessa huomata!

Tätäkö se olikin, toivottomuutta? Elämänsä päivärinnassa vaeltavan, paljon elämältä toivoneen miehen kirkasnäköisyyttä? Hänkö itse katseli jo silloin kohti mustaa hautaa ja tunsi sinne astelevansa varmoin, peräyttämättömin askelin, kun muut, syrjästä katsojat vielä näkivät vain tavallisilla, likinäköisillä silmillään! Tästäkö syystä tuo kärsimätön, epätoivoinen väläys silmissä, joka ilmaisi, ettei häntä ymmärretty, kun puhuttiin hänelle elämänpelistä, jonka hän tiesi jo auttamattomasti menettäneensä!

Ja me, minä toisten mukana, olemme aina hienosti häntä äreystä soimailleet, moittineet, tehneet päätöksiä, ettei hänen luoksensa enää uskalla mennä eikä viitsikään ... vieläpä melkein uhalla koettaneet häntä iloiseksi saada ja laskeneet leikkiä juuri niistä asioista, kuolemasta ja haudasta...

Miten hirvittävästi hän mahtoi kärsiä! Ja sittenkin me sanoimme keskenämme, ettei hän suvaitse meitä; mutta mehän juuri emme häntä suvainneet!

Bendellille nousi yhtäkkiä niin sanomaton syyllisyudentunto ja rakkauden puuska, että hän jo kavahti pystyyn ja aikoi langeta Laivurisen vuoteen viereen syleilläkseen ja tuhansin kerroin anteeksi rukoillakseen, valmiina mihin uhraukseen hyvänsä sairaan ystävänsä puolesta. Mutta kun hän nousi tuoliltaan, loi sairas häneen samassa kysyvän silmäyksen. Se tympäisi Bendelliä oudosti, hän kadotti halunsa äskeisen päätöksensä täyttämiseen, sillä se alkoi näyttää lapselliselta, ja sitten valtasi hänet pelko, ettei Laivurinen ymmärtäisi häntä oikein. Hän istahti uudestaan ja sytytti savukkeen.

"Sinä, veliseni, taidat olla pian matkamies", lausui hän melkein tahtomattaan, tietämättään mitä sanoi. Jostakin syystä tuntui hänestä kuitenkin kohta siltä kuin hän olisi sanonut jotain hyvin tyhmää ja akkamaista. Hän alkoi pelätä, että Laivurinen suuttuisi.

Mutta Laivurinen ei suuttunut. Äänessä välinpitämättömyys ja varmuus, jota Bendell ihmetteli, sanoi hän:

"Eipähän sitä tiedä... Mutta en minä nyt sentään vielä luule matkamies olevani."

Bendell rupesi kuvittelemaan, että *hän* tällä kertaa otaksui, useista syistä, Laivurisen lopun olevan paljon lähempänä kuin tämä itse luuli. Bendelliä värisytti. Hänen mielestensä kuolema jo astuskeli näillä mailla, viikate oli jo sojossa uhkaamassa.

Häntä koko ajan vaivasi tuo äskeinen kuolemalla peloittelunsa ja hän ajatteli vain miten voisi korjata sanansa. Kun nyt huomasi, että Laivurinen itsekin vielä luulotteli kuoleman olevan jonkun matkan päässä, alkoi hän kehoittaa tätä etsimään parempaa lääkärinapua, edes Helsingistä.

"Sinun täytyy", lopetti hän kiihkeästi, "ennenkuin on liian myöhäistä, velikulta."

Sairas kuunteli vakavana ja antoi maltillisesti toisen puhua loppuun. Lyhyen vaitiolon jälkeen vastasi hän tuskin huomattavasti hymyillen:

"Hyvähän sitä on niin sanoa. Mutta kun toinen tasku on tyhjä eikä toisessa ole mitään, niin... Ei ne sellaiset ole meikäläisiä, kansakoulunopettajia varten."

Hän käännähti vuoteella, ikäänkuin jokin tuskallinen tunne olisi siihen pakottanut. Kun Bendell jällestäpäin eräässä tilaisuudessa muisteli tuota sointua, millä sairras sanoi "meikäläisiä varten", sekä sitä seurannutta kärsimätöntä liikettä, niin häntä värisytti. Nyt ei huomannut siinä mitään erinomaista, vaan alkoi innokkaasti väittää vastaan:

"Älähän ... ethän sinä nyt niin köyhä ole..."

"Mitäs minulla on!" huudahti Laivurinen. "Ei mitään muuta kuin velkaa."

"Noo ... sinä olet, veliseni, aina liian pessimistinen. Sinun täytyy vieroittaa se itsestäsi; ainakin koettaa vieroittaa."

"Hm."

Siinä se oli. Bendell huomasi suureksi mielipahakseen, että Laivurinen taas vaelteli noilla yksinoikeutetuilla aloillaan. Sellaisten kohdatessa oli puheluun aina ennenkin tullut auttamattomasti pää. Teki jo mieli lähteä, mutta tänä iltana hän ei olisi tahtonut mennä, ennenkuin Laivurinen taas asettuisi, jottei jäisi mitään sumuista *väliin*, kun tänään vuorovaikutus taas oli saatu avatuksi. Hän otti sanomalehden pöydältä ja alkoi sitä asioikseen silmäillä, mutta ajatus askarteli yhä Laivurisessa, jota syrjäsilmillä salaisesti yhtämittaa tarkasteli.

"Jaa'a", päätti hän vihdoinkin ikään kuin aameneksi kaikkiin ajatuksiinsa, nousi ja sanoi mitä lempeimmällä ja varovaisimmalla äänellä:

"Kotiin kai tästä pitää lähteä."

"Mihin sinulla on kiire?" kysyi Laivurinen ikäänkuin hätäillen ja peläten, että Bendell on häneen kyllästynyt.

"Istuhan vielä", jatkoi pyytäen.

Suhde oli kumpaisenkin puolelta niin arka, että Bendell jo ajatteli jäädä vielä hetkiseksi. Samassa alkoi eteisestä kuulua miehen askeleita, ja Airaksinen tuli sisään. Hän tervehti ystävän tavoin, seisautui vuoteen viereen hajasäärin ja kysyi:

"Mitenkä täällä nyt jaksetaan?"

"Niinkuin näkyy", vastasi Laivurinen. Se kuulosti melkein vastahakoiselta puhelulta. Mutta tuskin oli saanut sanansa sanotuksi, kun yskänpuuskaus tuli ja pani hänet yskimään pitkäksi aikaa ja sylkemään sitkeää limaa. Rouva, joka oli kuullut yskimisen toiseen huoneeseen, tuli ja rupesi pitelemään otsasta kiinni.

"Jaa'a, eipä näy hyväkään olevan", sanoi Airaksinen.

Hän kävi istumaan ja rupesi Bendellin kanssa haastelemaan. Kun yskä vihdoinkin helpotti, virkkoi Airaksinen:

"Kuule, velikulta, eiköhän sinun sittenkin pitäisi lähteä sinne Helsinkiin aikansa, ennenkuin on myöhäistä. Tuo yskä voi päästä aika vauhtiin ... ja jos se sittenkin on keuhkotautia."

Hän vavahteli vähän aikaa odotellen vastausta, mutta Laivurinen ei virkkanut mitään.

Rouva oli kädet lanteilla jäänyt seisomaan vuoteen viereen ja kysyi, kun yskä näytti vihdoinkin kokonaan

taunneen, eikö hän tarvitsisi mitään.

"En", ärähti Laivurinen lyhyeen.

"Etkö tahtois ottaa lämmintä maitoa."

"Etkö kuullut jo, että minä sanoin en."

Rouva hymähti itsekseen surullisesti ja meni pois. Kohtausta oli vieraiden ollut pakko seurata ja rouvan mentyä virkahti Airaksinen puolileikillä, puolitodella:

"Sinä olet tullut hirmuisen äreäksi, kuule!"

Laivurinen säpsähti ja vilkaisi nopeasti Airaksiseen. Mutta tämä alkoi samassa nauraa kitkuttaa, ei naurun pakosta, vaan teeskenneltyä, noloa tekonaurua, hyvittelevän, imarteleavan näköisenä, kenties aikeissa lieventää sanainsa vaikutusta. Mutta tuskin oli Laivurinen huomannut, että hän väänsi suunsa hymyyn, ja kuullut ensimmäisen äänteen tuosta naurusta kun hänen kasvoillensa ilmestyi halveksiva ylenkatse. Airaksinen huomasi senkin, sillä Laivurinen ei halunnutkaan peitellä. Vieras muuttui heti ankaran totiseksi, huokasi, painoi suunsa lujaan kiinni ja tahtoi näyttää loukkaantuneelta.

"Ei maar", hän sanoi, tarkoin säilyttäen kasvoillaan pahan mielen ilmeen, "täytyy jo lähteä kotiin."

Bendell yhtyi seuraan. Molemmat jättelivät Laivurista kädestä hyvästi. Kaikki olivat äänettämiä ja alakuloisia.

XII.

Omituista kyllä vaikutti johtokunnan menettely sen, että iso osa kuntalaisia alkoi puolustella Laivurista. Tämä tapahtui tositoimessa siten, että käytiin opettajaa tervehtimässä ja moitiskeltiin johtokunnan menettelyä. Muuten ei johtokunnan puolelta enää pantu kortta ristiin asian johdosta. Se näkyi unohdetun.

Lieneekö tämä myötätuntoisuus vaikuttanut, että Laivurinen syksyn puoleen huomattavasti virkistyi. Koulun avaamisen aika lähestyi, ja hän valmistautui toimeensa.

Ystävät huomasivat hyvillä mielin, että pirteä mielikin vähitellen palasi ja pilkisteli silloin tällöin esiin.

Mutta muutamat pelkäsivät, että kaikki tämä olisi vain väliaikaista, jos Laivurinen itse ryhtyisi koulua pitämään. Siitäpä syystä he kehoittivat häntä palkkaamaan sijaisen, ottamaan kipunsa nyt oikein tilille, kun siitä oli kerran alkanut voiton saada ja toivo oli uudestaan herännyt. Mutta siihen ei häntä saanut kukaan suostumaan.

"Millä minä sijaisen palkkaan?" kysyi hän, kun sitä ehdotettiin. "On minulla entisestäänkin velkaa, vielä nyt uutta tekemään tällaisessa tilassa. Ja tosiaankin, kuka minulle enää uskoisi velkaa!"

Sillä oli kehoittajain suu tukittu. Ei ollut sellaista miestä, joka olisi rahaa tarjonnut, sanonut: ota tästä, palkkaa sijainen, parantele ja hoitele itseäsi ja tule terveeksi!

Ja Laivurinen avasi itse koulunsa. Työ, tuo rakkaaksi tullut työ veti hänet kokonaan mukaansa. Mieli kiintyi siihen, ja kun oikein innostui, unohti väliin puoleksi päiväksi kestävän, hivuttavan taudin koko olemassaolon. Nälkäkin palasi, toisinaan niin kiivaana, että hän luuli voivansa syödä kuin metsämies. Mutta kun tuli syöntiaika, ei syöminen käyntykään. Koetettiin jos jotakin lääketta, mutta ei niistä apua lähtenyt. Nyt lohdutteli hän rouvan kanssa itseään sillä, että kyllähän palaa ruokahalukin, kun ehtii... Olisikin tavatonta, jos niin pitkän potemisen perästä heti täysin parantuisi! Iltaisin hän oli myös aina hyvin väsynyt, mutta sen otaksuttiin johtuvan syömättömyydestä. Mitäpä voimaa voikaan olla syömättömällä ihmisellä! Ruokahalua koetettiin sitten jos jollain keinolla palauttaa. Rouva erittäin oli ahkera, jos mitä neuvottiin; aina hän hankki ja tyrkytti Laivuriselle. Väliin oli jokin lääke vaikuttavinaan, mutta se oli varsin lyhytaikaista.

Tämä oli kuitenkin tavallaan pääsiäisen aikaa perheessä. Eihän puuttunut muuta kuin ruokahalua, ja sitten olisivat kaikki asiat parhain päin. Istuskeltiin iltakaudet Laivurisen työhuoneessa ja nautittiin elämästä kuin suuren vaaran partaalta pelastuneina. Usein olivat tulevaisuuden toiveet jutun aiheena. Niistä puheltiin kuin vastanaineet, rakenneltiin tuulentupia, jopa hilpeästi naureskeltiin. Puhuttiin paikan muutosta ja suuremman palkan toiveista.

Tähän aikaan saattoi Laivurinen jo innostua muistakin asioista. Raittiusseura oli pitkän aikaa levännyt. Sille tahtoi esimies antaa taas uutta virkeyttä ja eloa. Hän piti toimikunnan kokouksen, nuhteli toimikuntaa laiminlyömisestä ja otti osan omaankin selkäänsä. Hän nuhteli kuten alamaisiansa ja oli täynnä tulista intoa. Minä olen ollut sairas koko suven, hän sanoi, en ole jaksanut mitään. Mutta teidän olisi pitänyt toimia; kun olette terveitä, ei teitä olisi estänyt mikään. Toimikunnan jäsenet olivat kaikki nuorukaisia, osalta Laivurisen entisiä oppilaita. He pitivät nuhteita syystä annettuina. "Mutta mitäs me toimimme ilman teitä", sanoivat. Pian siitä kuitenkin sovittiin, syyt tasattiin, ja nuoret miehet innostuivat.

Päätettiin pitää iltama ja laadittiin ohjelma.

"Kuka pitää puheen?" kyseltiin. Silmät kääntyivät Laivuriseen.

"Esimies, tietysti", sanottiin.

"En minä vielä jaksa", väitti Laivurinen, "olen heikko ja voimaton. En totisesti jaksa puhua."

Mutta hänen täytyi suostua, kun sitä ehdottomasti kaikki vaativat. "Kukas sitten puheen pitää, jos ette te?" Totta se oli, ei olisikaan ollut kynnelle kykenevää puhujaa. Ja iltamasta ei näin pitkän väliajan kuluttua olisi voinut olla puhettakaan ilman paremmanpuoleista esitelmää.

Tuli kokouspäivä. Toimikunta olikin sen laittanut hauskaksi iltamaksi, oikeinpa juhlaiksi. Laulukuorokin oli tilapäisesti harjoitettu. Kansaa kokoontui satalukuisin määrin. Tässähän olikin taas jotain uutta: eihän ollut mitään parempia huveja pidetty pitkään aikaan. Väkeä tuli, enimmäkseen nuorisoa, ja huone täyttyi.

Laivurisen sydäntä paisutti omituinen iloisuus: ei koskaan ollut nuoriso näihin tilaisuuksiin noin lukuisasti saapunut. Tulipa vielä harvinaisempiakin vieraita, tuli isäntiä ja emäntiä; siinä vielä iloitsemisen syytä. Ja vihdoin kuiskasi hänelle joku korvaan, että Tolvanainenkin istuu taaempana. Siitä heilahti Laivurisen sydän: syntynee taistelu tässä? vilahti ajatus mielessä. Ainoastaan kerran ennen, pari, kolme vuotta takaperin oli Tolvanainen käynyt raittiusseuran kokouksessa ja silloinkin nostanut ikävän väittelyn.

Tämä oli sunnuntaipäivän ehtoopuoli.

Entinen laulukunta, joka välillä oli jo ollut hajaantuneena, oli nyt koonnut itsensä ja esitti aluksi muutamia lauluja. Sitten astui Laivurinen puhumaan.

Ensi silmäyksellä, jonka hän loi vastapäätä olevaan ihmisjoukkoon, löysi hän Tolvanaisen. Kuudennessä katseli sieltä ivahymy huulilla ja kasvot hehkuvina. Laivurinen tahtoi joutua hämille, oli niin paljon ihmisiä ja sitten suoranaisia arvostelijoita... Nyt pitää puhua hyvästi, hän ajatteli. Jos nyt huonosti onnistuu enkä saa tätä nuorisjoukkoa innostumaan, on se raittiusasialle vahinko ja vielä itsellenikin. Tuo mies ei kuitenkaan saata suutansa kiinni pitää. Mutta jos saan nuorison innostumaan, ovat he puolellani ja *tuo* joutuu pilkan alaiseksi... Hän alkoi puhua. Otti ensinnä sopivan vertauskuvan päästäkseen matkaan. Mutta alussa herpaisi outo, painostava tunne, niin että äänikin tahtoi langeta. Vertaus näytti yhtäkkiä epäjohdonmukaiselta ja — kuulijakunta sähisi, useat juttelivat keskenänsä.

Puhuja jännitti, harhaili hiukan epäröiden sinne tänne. Aivan sattumalta löysi puhuessaan pari sopivaa asiaa, joiden kautta saattoi kääntää ajatustaan ja sai vertauksensa tarkoitusta vastaavaksi. Hermosto alkoi pitää ryhtinsä, ajatuskin liikkui nyt varmallalla pohjalla ja — siitä seurasi selvä ja erittäin hyvin muodostettu lausejakso.

Opettaja oli päässyt alkuun, seisoi varmasti ja puhui empimättä, vilkkaasti. Hän tarkasteli kuulijakuntaa, kutka kuuntelevat, kutka eivät. Yhä useampain huomio kääntyy häneen, melu ja sopotus vähitellen taukoaa.

Kaikki kuuntelevat tarkkaavaisina, ainoastaan muutamia pikku poikasia häärii taaempana sähisten. Mutta joku rupeaa tyrkkimään heitä ja vaatii olemaan vaiti.

Puhuja tuntee itse puhuvansa harvinaisen hyvin, hän näkee sen yleisön käytöksestäkin. Innostuu yhä: tämän illan voitto on hänen ja raittiuden.

Toisinaan täytyy hänen pysähtyä hengittelemään, sillä hermosto tahtoo itsepäisistä ponnistuksista huolimatta luhistua ja voimat loppua... Silloin painuu ääni, värisee kurkussa, josta ei tahdo olla voimaa ylös kohota. Mutta hän onnistuu siinäkin, seisahtuen aina, kun on sanonut jonkun ponsilauseen: yleisö saa sitä sillä aikaa sulatella ja märehtiä, kun puhuja henkeänsä vetää.

Mutta sitten, ennenkuin oli ajatellutkaan, tulee voimista ehdottomasti loppu: käsivarret alkavat auttamattomasti väristä ja sääret rupeavat luhistelemaan.

Kun olisi edes vettä! ajattelee hän.

Mutta sitä ei ole. Täytyy äkkiä keksiä sopiva loppumuodostus... Samassa vilahtaa masentavasti ajatuksissa: näinkö olenkin heikko, sairas, voimaton, kuolemalle menevä?...

Hienoisesti väristen hän lykkää tuota ajatusta tuonnemmaksi ja mieleen juolahtaa sattumalta: "ruumiini raihnas ponnistust' ei siedä..."

Sen hän lausuu muuta ajattelematta. Mutta kohta löytää mielikuvitus siinä rikkaan, ammennettavan lähteen. Ääni alkaa värähdellä, helymys tahtoo pyrkiä voitolle ja ajatukset vaitonaisina juosta. Mutta ennenkuin mitään on menetetty, saa hän ohjaket käsiinsä, ajatuksen haltuunsa ja lopettaa tarkoituksenmukaisilla loppusanoilla.

Puhuja astui hyvin uupuneena, mutta samalla tyytyväisenä alas puhujapaikalta. Laulukunta esiintyi. "Kuule kuinka soitto kaikuu!" laulettiin. Siinä ei ollut niin paljon taidetta, mutta kyllä rakkautta.

Laivurinen oli saanut vetää henkeänsä. Hän oikein ahmi noita säveliä, ja innostus alkoi hehkua poskipäistä. Jo tunsikin itsensä entisekseen ja ihmetteli, että oli antanut nuorison niin kauan odottaa tätä iltamaa ja raittiusasian levätä.

Mutta nyt tulisi aate saamaan uudestaan jalat allensa! Hän ryhtyisi työhön taas kuin mies. Nuorisossahan vallitsee verraton into! Pitää takoa rautaa silloin kun se kuuma on.

Laivurinen johti iltamaa. Hän toimitti nyt jonkun lausumaan runoa. Sen perästä seurasi pari kuvaelmaa, jotka saivat yleisön siksi innostumaan, että kuului voimakasta kättentaputusta.

Viimeiseksi astui Laivurinen taas puhujapaikalle ja lausui lopetussanat. Niissä oli verraton määrä intoa ja tulevaisuuden toiveita. Ja kun hän poistui, kuului ensin yhdestä nurkasta "hyvä!" ja sitten kohta toisaalta. Siitä syntyi oikein vallaton hyvä-huutojen melske.

Se oli tauonnut ja syntyi tavanmukainen myrskyä seuraava hiljaisuus muutamaksi silmänräpäykseksi.

"Minun huoneeni pitäisi rukoushuoneeksi kutsuttaman, mutta te olette sen tehneet ryövärien luolaksi."

Ääni, joka lausui tämän heti hyvä-huutojen tauottua, kuului selkeänä ja puhtaana yli kaiken. Sadat päät kääntyivät sähisten sitä kohti hämmästyneinä ja uteliaina. He löysivät sieltä Tolvanaisen pienehkön, pyylevän persoonan seisomassa muitten istuvien keskellä ja ylpeästi ja tulisesti silmäilemässä ympärilleen kuin sotaratsu. Vihdoin hänen katseensa pysähtyi Laivuriseen ikäänkuin jotain odotellen.

"Minun huoneeni pitäisi rukoushuoneeksi kutsuttaman, mutta te olette sen tehneet ryöväritien luolaksi!" uudisti hän uhkaavasti katsellen Laivurista. Huoneessa oli niin hiljaista, että muutamat eivät liene raatsineet henkeänsä vetää.

Laivurinen huomasi vihdoin, että Tolvanainen häntä todellakin vaati esiin.

"Niin minäkö?" kysyi hän tahallaan tehden kysymyksensä koomillisen yksinkertaiseksi.

"Herra sanoo, että viimeisillä maailman ajoilla ilmestyvät väärät profeetat ja villitsevät kansaa", jatkoi Tolvanainen kiihkoisesti hymyillen.

Laivurinen aikoi nyt jotain vastata, mutta Tolvanainen ehätti vielä jatkamaan:

"Kaikki mitä te teette, se tekee Herramme Jeesuksen nimeen."

Asema kävi yhä jännittävämmäksi, sillä Tolvanaisen huomautukset tekivät moneen syvän vaikutuksen. Tiedettiin, että Tolvanaisen lopetettua tulisi Laivurisen vuoro.

"Oletteko te tässä tilaisuudessa toimineet siihen nimeen, joka kaikki kaikessa on?" Siihen hän lopetti ja jäi vaativasti katsellen odottamaan vastausta. Kaikkien huomio kääntyi nyt Laivuriseen, joka valmistautui vastaamaan.

"Minä en ollenkaan tahdo epäillä", alkoi hän hiukan värähtelevällä äänellä, "ettei Tolvanainen olisi tarkoin ajatellut seurauksia vaatiessaan minua näin suuren nuorisojoukon keskellä väittelemään uskonnollisista asioista. Mutta nuo raamatunlauseet, jotka olette rohkeasti uskaltanut vetää esiin tässä seurassa, enemmän persoonallisten sivutarkoitusten kuin välttämättömyyden vaatimuksesta, ovat siksi pyhät, etten minä katso sopivaksi ilman pitempää ajattelemista ruveta niiden johdosta väittelemään. Sillä mikäli minä ymmärrän, ne eivät ole tarkoituksenmukaisesti valitut, jos niiden perusteella teillä todellakin olisi aikomus tämän iltaisia toimiamme tuomita."

Sitten antoi hän seikkaperäisen selvityksen, miksi ei uskonnollisia menoja pidetä näissä iltamissa: he käsittävät raittiusasian kokonaan yhteiskunnalliseksi kysymykseksi. Ja koska kerran yhteiskunnallinen edistys niin henkisellä kuin aineellisellakin alalla on tunnustettu oikeutetuksi, niin raittiusasiankin sellaisenaan täytyy olla oikeutettua. Eikä sellaisilla, jotka eivät itse edes hyväksy raittiusasiaa, ole mitään oikeutta tulla sanomaan, että sillä ja sillä tavalla pitää työskennellä.

"Mutta Tolvanainen luultavasti tahtoi, että *ehdottoman* raittiuden asiaa ajettaisiin yksistään uskonnon puitteissa, vai kuinka?"

Laivurinen lopetti kysymykseensä. Ainakin puolet käsittivät tarkoituksen, sillä Tolvanainen osoitti varsin usein käytännössä, ettei hän ollut mikään raittiusmies.

Tolvanaista ei tarvinnut kauan odottaa. Välttämättä suoraan vastata Laivurisen kysymykseen alkoi hän kertoa, miten raittiuspuuhat vieroittavat kansan lapset ja nuorukaiset pois kristillisyydestä ja kasvattavat heissä itsevanhurskauden ja tekopyhyyden haisevia rikkaruohoja; miten nykyajan sivistyneet työntävät uskonnon syrjään, sanoen sitä vain vanhaksi saduksi. Kouluhuoneisiin saavat kokoontua kaikki peliaalin joukot Antikristuksen ympärille, joka sokaisee Herran valittujen silmät. Tehdään epäjumalia sellaisia kuin raittiuskin ja niitä palvellaan irstaisella maailman melulla ja riemulla ja sillä täytetään himoitseva sydän niinkuin tuhlaajapoika täytti ravalla vatsansa j.n.e.

Laivurinen hyppäsi ylös tulisessa kiihkossa ja oli juuri aikeessa päästää sanatulvan. Mutta samassa muuan arvokas henkilö nousi penkistä, ryähti ja näkyi haluavan saada ensinnä sananvuoron. Laivurinen jättikin puhevuoron mielellään, sillä hän tunsu vaistomaisesti, ettei hän voisi oikein vastata siitä, mitä hän nyt aikoi sanoa.

Tuo toinen oli Tolvanaisen veli. Hän ryähteli ikäänkuin hämillään muutaman kerran ja lausui sitten:

"Minun mielestäni veljen esiintyminen täällä on niin hävytöntä ja itsekästä, että sitä ei saata enää kuunnella. Vaikka en olekaan raittiusmies, tunnustan minä kuitenkin sydämeistäni, että raittiusseura on tehnyt nuorison keskuudessa pitäjässämme niin jalon työn, ettei veljen kaltaiset moukat kykene sitä arvostelemaan. Minun mielestäni olisi meidän puolelta, jotka emme kykene mitään toimimaan, paljon kauniimpaa, jos kiittäisimme opettajaa ja kaikkia niitä, jotka harrastavat nuorison sivistystä seurakunnassamme. Ja minä puolestani pyydän lausua kiitokset erittäinkin opettaja Laivuriselle hänen jaloista harrastuksistaan."

Kuului yleistä hyväksymisen sohinaa.

Muutammat henkilöt olivat tällä välin vilkkaasti toimineet ja kuiskailleet toistensa korviin.

"Mitä veljen puheeseen tulee..." alkoi Tolvanainen huutaen saadakseen äänensä kuuluviin.

"Minä pyydän huomauttaa", sanoi Laivurinen yhtäaikaa kuin edellinenkin. Mutta nyt oli jo syntynyt huoneessa rähinää. Bendell, joka oli kerännyt laulukunnan paikoilleen, kuiskasi Laivurisen korvaan:

"Ethän sinä viitsi enää tuhlata sanoja tuollaiselle hölmölle? Hänen veljensä sanat tekivät hyvän vaikutuksen. Annetaan laulajille nyt viimeinen sananvuoro."

Laivurinen nyökäytti myöntävästi päätänsä ja vetäysi syrjään. Bendell, vaikka ei kuulunutkaan laulukuntaan, astui musikaalisena miehenä laulajain parveen innosta hehkuen. Kohta kajahti voimakkaasti:

"Jos sydän sulla puhdas on
Ja mieli vakaa pelvoton,"

(Tolvanainen alkoi väkijoukon läpi tunkeutua pois.)

"Niin yhdy meihin, tänne jää
Ja pyhä vanna vala tää:
Tää Suomen maa mun toimen saa,
Sen eestä vaan, mä ainian
Teen työtä saakka kuolemaan!
— — — — —
Teen työtä saakka kuolemaan!"

Laivurinen lepäilee sohvallaan, ei nuku, vaan uneksii. Yksi pienoisista nukkuu huivilla kiinni sidottuna soutu-uolissa. Ovi rouvan kamariin on hiukan raollaan, ja sieltä kuuluu hauska teelasien kilinä. Pöydällä käy herätyskello ontuen ja epävarmasti. Lamppu palaa valaisten hiukan punertavalla valolla, laulaen

honottavalla, pirisevällä äänellä, joka kuuluu korvaan kuin hyvin kaukainen ja epäselvä kulkusen kilinä.

"Totta se on, se oli hyvin hauska iltama", virkahti Laivurinen. Hän nousi tyytyväisen näköisenä ylös, pani tupakkaa pitkään piippuun ja kävi uudestaan lepäämään.

Nyt hän vaipui ajattelemaan sitä kosta, minkä hänen ystävänsä olivat Tolvanaiselle toimittaneet.

... Nuorisossa alkaa jo olla arvostelukykä, ajatteli hän. He ovat oikein verrattomia, en minä edes ole uskaltanut noin paljoa odottaakaan...

"Ja jos minä paranen", hän virkahti innostuen ja kohosi istualleen. Mutta samassa sydän ikäänkuin ehtyi ja kutistui ja heikkoudentunne oli vähällä temmata hänet mukanaan. Pakotellen sitä alas painumaan ja pysytellen äskeisessä ajatusjuoksussaan koetti hän tyrkkiä pois kammottavaa painajaista, joka tunkeili hänen kimppuunsa ovista ja ikkunoista.

"Minä en jätä tätä nuorisoa", virkahti hän uhmaavasti. "En minä jätä ainakaan tuon johtokunnan vuoksi! Onpa tässä nouseva polvi kokonaan minun miehiäni... Minähän tässä kylväjä olen! Ja minun pitäisi nyt jättää heidät, kun oras juuri alkaa tehdä toukoa?"

Tänä iltana uudistunut iloinen vakaumus siitä, etteivät kuntalaiset kaikki ole Tolvanaisia, painui mieleen, jäi itämään, kasvoi ja kehittyi.

"Nuoriso sentään mahtanee ainakin osittain ymmärtää minua."

Pari kyyneltä kihosi silmiin.

Ja jos minä kuolisinkin... Ainakin nuoriso ymmärtäisi ja ehkä joskus tulevina aikoina tunnustaisi minun jotain tehneen ja kiitollisena muistaisi.

Ihana vavistus kulki läpi ruumiin... Miten he muistelisivat häntä, kun hän olisi kuollut?

... Niin he puhuisivat, niin he sanoisivat, että siinäkin meni nuori mies kesken aikaansa, että hän teki tehtävänsä miehen tavalla. Niinköhän he sanoisivat?... Heidän täytyisi sanoa niin... Moni itkisi, sillä he vasta oikein tuntisivat ja ymmärtäisivät minua...

Heidän lapsensa muistaisivat minua, puhuisivat minusta. Vihamiehenikin tahtoisivat pyytää anteeksi hetyneenä yleisestä osanotosta. Mutta minun suuni ei enää puhuisi, vaan hengen silmillä katselisin ja antaisin anteeksi. Niin, minä antaisin anteeksi! En vihaisi enää ketään. Eikä *siellä* olekaan vihaa...

Ja sitten minä riemuitsisin siitä, että kuolemani sai heidät ymmärtämään minun tarkoituksiani ja että minäkin olin pieni, hyvin pikkuruinen valonsoihutu tuhansien joukossa, jotka Luoja heitti tälle korven kulmalle sytyttämään, olemaan välikappaleina yhä jatkuvassa luomistyösssänsä...

Kyllä he arvostelisivat minun työni silloin liian suureksi...

"Arvioivatkohan ne sen liian suureksi?"

Liian suureksi ne arvioisivat, hän ajatteli. He varmaankin pelkäsivät, että minun aloittamani työ tulisi kärsimään poismenostani. He katselisivat sitäkin vain tavallisilla lyhytnäköisillä silmillään, he kun kuvittelisivat, että kansallisen valon levittäminen on vain ihmisellistä työtä!... Mutta ei se ole ihmisellistä työtä... Luojan työtä se on. Minäkin satuin Luojan käteen sattumalta pikkuiseksi välikappaleeksi, siinä kaikki. Jos en minä tehnyt tehtävääni, tulee toinen. Jos taas sain siemenen kylvetyksi hyvään maahan, niin tulee jälkeeni viljelijöitä, kasvattajia. Minä satuin olemaan kylväjä...

Ja siinäpä se onkin! Monikin, joka saa valonkipinän sydämeensä, tiedonhalun ja kaipuun, ei tiedä mistä se on tullut, milloin se on tullut, eikä edes mikä se on. Se tulee sieluun kuin varas yöllä, itsestään, ilmoittamatta tuloansa, antamatta tietoa varmasta ilmestymisajastaan — niinkuin kaikessakin luomisen työssä. Vasta sitten kun se on kasvanut kiinni, kun se rupeaa kantamaan hedelmiä, huomaa asianomainen itsekin, mitä sukua kasvi on...

"Eikä sitä sovi kysyä mistä se tuli tai kuka sen toi", hän virkahti ääneen, kokonaan kiintyneenä asiaansa.

Eikä sitä kysytäkään, jatkoi hän ajatellen. Itsestensä se tuli, ajattelee moni. Mutta ei se itsestensä tullut, Luoja sen toi ... jonkun välikappaleensa kautta.

"Siinäpä se juuri on, ettei kukaan huomaa tuota välikappaletta. Siinä pykälä on! Jos se huomattaisiinkin, olisi valon levittäminen ihmisellistä työtä, aivan jokapäiväistä... Mutta nyt se on jumalallista työtä."

"Tee on valmista, ukkoseni!" kuului rouvan ääni toisesta huoneesta.

"Minä tulen."

Hän nousi. — — —

"Tää Suomen maa mun toimen saa
Sen eestä vaan, mä ainian
Teen työtä saakka kuolemaan!

— — — — —

Teen työtä saakka kuolemaan!"

lauloi hän innokkaasti tahtia lyöden ja varustaen uutta tupakkaa piippuun, kun lähti teelle.

XIII.

Syyslukukausi oli jo kulunut parempaan puoleen, kun Laivurinen eräänä päivänä sanoi vaimollensa:

"Mitähän, kuules ... minua on taas ruvennut öillä hiottamaan...
Toisinaan se kuohuu kuin lähteen silmästä."

Laivurinen katui kuitenkin kohta, että oli puhunutkaan mitään, sillä hänen mielestänsä kuvastui asia sen äänen johdosta, millä se tuli sanotuksi, paljon vaarallisempana, kuin hän tahtoi itsekään uskoa. Ja siksi toiseksi: hän oli kovin kyllästynyt vaimonsa alituisiin parantelemispuuhiin.

Aivan oikein. Heti huudahti rouva:

"Mutta nyt sinun täytyy mennä tohtorin luo!"

"Olen sitä itekin ajatellut", vastasi Laivurinen päästäkseen vapaaksi kehoituksesta. Sitten hän kuitenkin alkoi heti ehdotella, että lääkärin luona käynti lykättäisiin jonkun verran eteenpäin, ja arveli, että tuo hikoileminen mahdollisesti olisi satunnaista.

Rouva kyllä aikaisemmin kesällä oli pakottanut usein tohtorin luokse, vaikka siitä ei aina totta tullutkaan. Viime aikoina hän oli vähitellen siitä hellittänyt ja tullut välinpitämättömämmäksi, ehkä siitä syystä, että tauti oli näyttänyt helpottaneen.

Nyt hän tarttui asiaan uudella innolla eikä hellittänyt ennenkuin mies suostui ja lupasi lähteä "taas kerran."

Kun lähtöaika tuli, rupesi kovasti peloittamaan... Saa nähdä mitä lääkäri sanookaan. Rupesi oikein hirvittämään ja valtasi sellainen vaistomainen pelko, että lääkäri veisi häneltä sen toivon, joka syksyn kuluessa oli uudestaan alkanut elehtiä.

"Onkohan minulla voimaa katsoa totuutta vasten silmiä? Kyllähän itseni tähden, mutta... Voi minun lapsiani!"

Se vei ruokahalun jo lähtöpäivän edellisenä päivänä, ja aina kun vaan mielikuvitukseen pujahti lääkäri ja "mitähän se mahtanee sanoa?" karsivat kylmät väreet selkäpiitä.

* * * * *

Tohtorilla oli paljon sairaita. Laivurisen täytyi odottaa luoksepääsyä noin tunnin verran. —

Hän astui sisään tuijottaen lääkärin silmiin lukeakseen tämän ensi katseesta tuomionsa. Ensin ei hän saanut selvää eikä olisi kyennytkään siihen, sillä häntä huimasi oudosti ja pyörrytti. Lääkäri katseli minuutin verran ahnaasti, tutkivasti, silmäkulmat rypistyneinä lempeihin, surullisiin poimuihin. Sitten hän astui askeleen mykkänä seisovaa Laivurista kohti ja kysyi, yhä tuijottaen tämän kasvoihin:

"Teillä on keuhkotauti ... vai?"

Laivurinen ei ollut ennen käynyt tämän lääkärin luona, mistä syystä häntä ei tunnettu. Kysymys ei kuitenkaan tehnyt aivan masentavaa vaikutusta, kenties siitä syystä, että ihmiset olivat kyselleet jo monta vuotta, silloinkin, kun hän oli aivan terve, eikö hänellä ole keuhkotauti. Kaikki päättelivät sitä hänen kalpeanlaisesta ulkomuodostaan. —

"Pelkään itsekkin sitä, ja sitä varten pyytäisin herra tohtorin tarkastamaan", vastasi hän.

Lääkäri siirteli ja muutteli kapineita pöydällään, mutta loi tuontuostakin Laivuriseen pitkän, tutkivan katseen. Sairaana rintaa alkoi yhtäkkiä ahdistaa, vaikka asianomainen olisi kaikella muotoa tahtonut, ettei sen kulku tällä kertaa olisi mitenkään häiriytynyt... Saattaisi antaa "sellainen satunnainen syy" lääkärille aiheutta otaksumaan, että asiat ovat hyvinkin hullusti.

Hänestä näytti, että lääkäri salaviihkaa kuunteli hänen hengitystään. Tuossa tukalassa odotuksessa ollen tunsin hän vastustamatonta halua sanoa lääkärille, ettei hän uskoisi sen vielä keuhkotautia olevan, mutta mitenkä lienee... Hän sanoikin sen. Lääkäriin ei ilmoitus tehnyt mitään vaikutusta, mutta hän astui nyt luokse, yhä kiusallisen miettiväisenä.

"Ehkä katsotaan", hän nyt virkahti kiireesti, ikäänkuin yhtäkkiä olisi tehtävänsä herännyt. "Olkaa hyvää ja ottakaa vaatetta pois." Laivurinen alkoi kiireesti riisuutua.

"Mikä ammatti?"

"Kansakoulunopettaja." —

Tohtori tutki kauan ja tarkkaan. Hän teki tuontuostakin kysymyksiä: Onko iso kouluhuone? Minkälaiset asuinhuoneet? Onko tapana kävellä iltaisin? Minkälaisia ravintoaineita paraastaan käytetään? Onko iso perhe? y.m. Väliin hän kuunteli paljaalla korvalla, väliin kuulotorvella. Toisinaan taas keskisormen keskimmaisella niveleellä paukutteli rintaluita ja solisluita. Päätettyään kauan kestäneen tarkastuksen käski hän pukeutua ja istui.

"Se on huono toimi terveydellisessä suhteessa tuo kansakoulunopettajan toimi", sanoi lyhyen vaitiolon perästä. "Hyvin suuri prosentti sairastaa keuhkotautia."

"Hm, niin taitaa olla."

"Ettekö voisi vaihtaa nykyistä tointanne esimerkiksi maanviljelijän ammattiin?"

"Ei se käy laatuun. Siinä pitäisi olla varoja, ja niitä juuri minulla ei ole."

"Eikö siihen voisi keksiä mitään keinoja? Eikö ole sellaisia sukulaisia taikka ystäviä, jotka voivat auttaa?"

"Ei ole."

"Sepä on ikävää se."

Seurasi taas äänettömyys, jonka aikana lääkäri miettien katseli ulos vastapäisestä ikkunasta. Laivurinen ei enää voinut pidättää itseänsä kysymästä:

"Mitä herra tohtori arvelee? Vika lienee jo hyvinkin suuri?..."

Lääkäri repäisi samassa paperiliuskan ja alkoi kirjoittaa reseptiä. Aivan kuin kuulematta Laivurisen utelemista kääntyi hän kesken kirjoittamistaan häneen päin ja sanoi:

"Välttämättä täytyy teidän kuitenkin toistaiseksi lakata koulua pitämästä."

Laivurinen pelästyi.

"Se ei käy laatuun, ei mitenkään", änkytti hän.

"Miksi ei?"

"Siksi, että minä olen köyhä, perheellinen mies ja palkka on pieni."

Lääkäri jatkoi kirjoittamistaan.

"Kyllä sen täytyy käydä laatuun!" huudahti hän ystävällisesti hymyillen. "Teidän pitää nyt säästää itseänne kaikesta rasituksesta." Sitten hän avasi reseptin, jonka jo oli umpeen taittanut, luki siitä ohjeet lääkkeiden käyttämiseen, neuvoi ravintoaineita ja antoi muita ohjeita. Sitten hän antoi reseptin.

"Mitä olen velkaa?" kysyi Laivurinen hiljaa. Näytti siltä, ettei hän olisi jaksanutkaan kovemmin puhua. Hän maksoi, mutta kysyi samassa uudestaan, millä asteella tohtori luuli taudin olevan.

Vastahakoisen näköisenä tuli lääkäri aivan eteen, katseli vähän aikaa surullisesti suoraan silmiin. Sitten viittasi kädellään vasemmalle puolelle rintaa ja huokasi:

"Hjaa'a... Kyllä siellä on pahanlainen vika."

"Onko?" pääsi Laivuriselta aivan tahtomatta.

"Teidän täytyy olla nyt hyvin tarkka ja hoitaa itseänne aivan sen mukaan kuin olen määrännyt", sanoi lääkäri. "Voisi olla mahdollista saada taudin vauhti asettumaan. Kun olette nyt nämä lääkkeet käyttäneet, niin sitten olisi teidän välttämättä käytävä täällä."

Laivurinen ei enää kysynyt mitään. Hänen ajatuksensa hiukan sekautuivat, eikä hän pois mennessään ajatellut juuri muuta kuin ihaili lääkärin ystävällistä käytöstä. Heti kun hän oli astunut eteiseen, kutsui lääkäri virallisella äänellä seuraavan. Useita henkilöitä oli odottamassa. Sisällä kuului lääkäri kysyvän vasta tulleelta, mitä asiaa oli. Tämä kaikki rupesi hänestä aivan käsittämättömästi syystä näyttämään kovin koneelliselta... Mutta mistä ... mistä hän sen niin tarkkaan tietää? heräsi hänen ajatuksiinsa kysymys aivan samassa kun noita häntä ympäröiviä seikkoja parailaan ajatteli. Sekava, pelon ja toivon välinen tunne nosti veren ylöspäin, ja ajatus palasi lääkärin työhuoneeseen tutkimaan ja muistelmain avulla saamaan tarkempaa selvää lääkärin salaperäisestä käytöksestä.

* * * * *

Hän oli tullut kotiin, makasi sängyssään ähkien ja voihkien. Uni ei tullut silmään, tuskalliset ajatukset kartoittivat sen kuin pimeys valkeuden. Kovin hän olikin nyt heikko ja matkasta väsynyt. Kuka pitää huolta minun lapsistani, mikä on heidän kohtalonsa?... Tuo kysymys palasi aina, yhä uudelleen, sydäntä särkevänä ja lahjomattomana.

Tuleeko minunkin lasteni kohtalo olemaan tuo tavallinen orpojen kohtalo?... Kuka eteen tulee, se tuuppaa, kuka virheen näkee, se toruu. Tuo kylmä, kova orpojen kohtalo, joka vie suoruuden luonteen arvoista ja painaa heihin orjan leiman? Voi, sekö oli heidänkin kohtalonsa, Lyylini, Ottoni, Lempini... Ja minä kun olin haaveillut...

Kyyneltulva oli viljalta vuotanut kotimatalla. Mutta nyt ei enää itkettänyt... Ainoastaan silloin tällöin nousi karvasteleva pisara, joka poltti matkalla ahavoitunutta poskea. Muuten oli se kuivaa, kalvavaa sydämen tuskaa, jota ei edes itku lievittänyt.

Vaimo oli illalla itkenyt ja muori oli itkenyt, kun hän oli kaupunkiutiset sanonut. Eivätkä he olleet voineet keskustella mitään, sillä aina, kun vaimo aikoi jotain kysyä, tuli itku...

Mahtoiko vaimo nukkua?

Laivurinen teroitti korvansa toisinaan sitä kuulemaan. Mutta ovi oli kiinni ja seinän läpi eivät nyyhkytykset olisi saattaneet helposti kuulua.

Ikäväksi tuli yö. Kun mielikuvat oikein synkistyivät, silloin hän aina kohosi vuoteelta vilvoitellakseen. Ja yhä, vaikka melkein jo epätoivoisena, koetti hän uudelleen olettaa, että tohtori oli ottanut asian liian vakavalta kannalta.

Kello kahden tienoissa yöllä tuli vaimo. Kynttilä, joka hänellä oli kädessä, valaisi unettomia, tuskanloisteisia silmiä. Siis hänkään ei ole nukkunut! ... selvisi Laivuriselle samassa, kun katsahti noihin kasvoihin: hänkin valvoo, hänkin suree, hänkin pelkää!... Ja hänelläpä tuleekin olemaan raskain taakka, kun minä menen pois.

Vaimo seisahtui vuoteen viereen, katseli tarkkaan ja huolestuneena miehensä kasvoja. Mies koetti pitää silmäkannet ummessa ja olla nukkuvinaan, johdattaakseen vaimoa lohdulliseen eksytykseen. Mutta kohta täytyi hänen kuitenkin avata silmänsä.

"Etkö sinäkään nuku?" kysäisi hän.

"Eipä tule uni."

Molemmat katselivat toisiaan silmästä silmään. "Ei sitä nyt vielä auta sentään niin raskaasti ottaa", virkahti Laivurinen vihdoin. Vaimo sai hieman lohdutusta.

"Niin!" huudahti hän innokkaasti. "Minäkin rupesin sitä ajattelemaan, että mistä lääkäri voi sitä niin tarkkaan tietää..."

Rouva puhui kiireesti ja yhä toivehikkaammin, jotta Laivurinen edes muodon vuoksi yhtyisi häneen. Tuo puhelu vaikutti Laivuriseen kuin tenhoisa lääke, sillä väsynyt ja riutunut ajatusvoima kiintyi pelastuksen itsepintaisella toivolla vaimon lausumiin ajatuksiin. Hän alkoi kertoa, että oli pitkin yötä itsekin juuri tuota samaa ajatellut.

Tämä oli paljon sanottua, kun sitä Laivurinen sanoi. Kuvaamaton ilme välähti rouvan silmistä. Hän

asetti kynttilän tuolille, otti itselleen toisen ja asettui vuoteen viereen istumaan. Nyt tiesi kumpainkin kertoa lukemattomia tapauksia, miten sekin ja sekin jo oli ollut niin heikkona, että jalka haudassa, toinen partaalla, ja miten lääkäri oli jo antanut kuolemantuomion. Mutta sitten oli tullut apu, mistä millekin, yhdelle yhtäältä, toiselle toisaalta. Usein olivat aivan yksinkertaiset ja halveksitut lääkkeet parantaneet... Mitähän, jos sitä alettaisiin koettaa?... Jotain pitää koettaa... Ei sitä tiedä, mistä apu tulee... Halveksittu mätäs kuorman kaataa...

He innostuivat, aikoivat vahvaa luottamusta tuntien sylkeä kuolemaa vasten naamaa, panna jyrkän vastalauseen kaikkia toivottomia ennustuksia vastaan ja elää ... elää ... elää!

XIV.

Syyslukukausi koulussa alkoi kallistua loppupuolelle. Toisinaan, kun Laivurinen pahemmin väsyi, täytyi antaa oppilaille lupapäiviä tavallista tiheämpään. Tämän johdosta levisi pitäjälle taas uusia viestejä opettajan sairaudesta, josta vähään aikaan ei ollut varsinaisesti puhuttu.

Eräänä päivänä tuli miehisinä vieraita kaksittain, vieläpä aivan harvinaisia. Ne olivat kaksi isäntää, jotka olivat olleet koulun johtokunnassa silloin kun Laivurinen tuli pitäjään. Silloin he kyllä olivat olleet ystävyksiä opettajan kanssa, jopa siihen määrään, että olivat hänelle menneet takaamaan yhteisesti tuhannen markan lainan Vaittiselta, lainan, joka vieläkin oli maksamatta.

Oppilailla oli tänäänkin lupa. Laivurisen pää oli hyvin kipeä. Hän loikoi sohvalleen puolihorroksissa, kun eteisestä astui sisään ensin Santavaara ja sitten Kärppälä.

Laivurinen kohotti vaan hiukan päätänsä. Ketä lieneekään tulossa lainakirjain hakijoita taikka... Mutta huomattuaan Santavaaran kavahti hän istumaan, riensi tervehtimään, puhui jotain harvinaisesta vieraasta ja näytti iloiselta. Mutta kun ovi toisen kerran aukesi ja Kärppäläkin astui sisään, hytkähti Laivurisen sydän ilkeästi. Mieleen oli johtunut Vaittisen laina ja sen johdosta ajatus: siitä ne nyt tulevat puhumaan ja maksua vaatimaan. Koko ajatus kiintyi tuohon kiusalliseen havaintoon siksi, että tullessaan — Kärppälää kädestä tervehtimään hän vasta käden lyönnin jälkeen huomasi tervetulleeksi sanoa.

Vieraat olivat oudoissaan, hämillään. Puhelu laihtui laihtumistaan ja kävi kovin jokapäiväiseksi. Kukin ajatteli vain *sitä* ja kumpikin puolue aavisti toisen ajattelevan juuri *sitä*. Useampain viime vuosien ilmoista tehtiin perusteellisia ja tarkkoja havaintoja. Siinä puhelu kauan kierteli ja livahti lopuksi aivan kuin itsestään Laivurisen sairauteen. Tämä jo alkoi tuntua siltä kuin oltaisiin paremmin oikealla alalla.

"Kyllä se on paha", johtui Kärppälä sanomaan, "paha se on, kun ruumiin terveys katoaa. Mutta kun ihmisellä on tieto, vahva tieto ja vakuutus siitä, että elämä oikein silloin vasta alkaakin, kun ruumiillinen kuolema kohtaa, niin sille, joka Jumalan lupaukset uskoo ja vahvana pitää, hänelle on kuolema vain voitto."

Molemmat iskivät kuin yhteen puhuneina katseensa Laivuriseen.

"Niinhän se on", virkahti sairas yksinkertaisesti ja välinpitämättömästi.

Kärppälä ryähti. Pitääpä toimittaa itsensä paremmin ymmärretyksi, hän ajatteli.

"Mutta jos ei ole", jatkoi hän, "uskoa tulevasta elämästä, niin kyllähän sitten kuolema peloittaa."

"Niin minuako?" kysyi Laivurinen.

"Ei, mutta minä tarkoitan niinkuin yleensä."

"Jaa, jaa", naurahti Laivurinen, "minä luulin teidän minua tarkoittavan."

"En minä opettajaa..."

"Mutta siksi toisekseen, köyhäin ihmisten, sellaisten kuin minunkin, pitää ajatella niin paljon maallisia asioita, ettei jää aikaa paljon sille toiselle." Laivurinen naurahti keveästi, sillä hän tunsikin nyt lähestyttävän pääasiaa ja hän tunsikin itsensä omituisen vahvaksi kestävänsä näitten miesten karhuamista.

"Maallisia ei saisi ajatella", tokaisi Kärppälä.

"Mutta minkäpä sille tekee! Niitä täytyy ajatella niin kauan kuin maailmassa ollaan."

"Maallisilla asioilla mekin tulimme opettajaa vaivaamaan... Niin se on kuin opettaja sanoo, ettei niistä pääse niin kauan kuin täällä ollaan." Hänkin nauroi.

"Vai niin... No niin, kyllähän minä arvasinkin." Laivurisen kalpeille poskille nousi hiukan punaa.

"Teki mieleemme tulla katsomaan opettajaa ja päätimme, että samalla sopisi vähän puhua siitä Vaittisen asiasta... Kuinka sitä saataisiin korjatuksi, jos opettajakin ... niinkuin sattuisi tuosta huonommaksi tulemaan. Ei suinkaan sitä nyt tiedä, mutta niinkuin se on ihmisen elämän: tässä tänäpäivänä, kussa huomenna, niin terveen kuin sairaankin."

Tuskin oli Santavaara lopettanut, kun jo Kärppälä tarttui asiaan:

"Ei suinkaan me nyt muuten, mutta se Vaittinen siitä on jo useinkin puhunut ja valitellut."

"Vai niin! Mutta mitä siinä Vaittisella on kiirettä, hän aina saa omansa teiltä."

"No on se niinkin."

Kun Kärppälä sai tämän sanotuksi, ryähti hän varakkaan miehen tavalla. Laivurisen katse muuttui totiseksi.

"Nykyään en minä voi tehdä siihen asiaan mitään ... en ollenkaan mitään", virkahti hän.

"Sepä on paha se", tuumi Kärppälä.

"Niin on", jatkoi Santavaara.

"Ei suinkaan se minullekaan mikään hauska asia ole", sanoi Laivurinen tuikeasti. Toiset oikein säpsähtivät, katselivat sivuillensa ja puhe seisahtui.

"Ehkäpä siitä nyt selvä tulee, jos paranen", jatkoi sairas vähän ajan kuluttua. "Jos taas en parane, niin täytyyhän siitä sittenkin jollain tavalla selvä tulla."

Kärppälä nosti päätään:

"Mitenkä siitä sitten tulisi selvä?"

"Noo, liekö noita milloinkaan selvittämättömiä asioita jäänyt. Ainahan kuoleman jälkeen täytyy huonoistakin asioista selko tehdä", vastasi Laivurinen kurillisesti. Mutta Kärppälä ei jaksanut enää tällaista sietää, vaan sanoi, sappi kuohahtaneena:

"Paha vaan, jos pitäisi tässä vahinkoon joutua."

"Pahahan se on, mutta en minä nyt voi sitä asiaa auttaa. Näettehän itse, etten kykene edes paljon liikkumaan."

Tuumittiin, tuumittiin, kukin katsoi pitkin nenäänsä ja tuumaili.

"Mutta jos opettaja saisi niinkuin uudet takausmiehet", alkoi Kärppälä.

Laivurinen naurahti siihenkin.

"Jos se kerran tulee takausmiesten maksettavaksi, niin kyllähän te jaksatte sen siinä maksaa kuin joku toinenkin." Laivurinen uskoi varmasti tähän aikaan, että hänen omaisuutensa riittäisi likimäärin velkain maksuun.

"Niin se on; mitä siinä sellaisia ehdotteleekaan", yhtyi puheeseen Santavaara.

"Ehdotteleekaan?"

"Niin juuri. Kuka sitä nyt tuossa tilassa lähtee takausmiehiä hakemaan."

Laivurinen hämmästy: tuohan kalskahtaa miehuulliselta!... Hän ei voinut olla enää sanomatta:

"Minä kuitenkin toivon, että minun omaisuuteni sentään riittää velkoihini."

Mutta Kärppälää vaivasi Santavaaran myönnytys. Hän oli pitkän ajan syvissä mietteissä. Sitten hän sanoi:

"Kyllähän Santavaaran sopii sanoa sillä tavalla, mutta toista se on tässä muiden." Äänestä kuuli kyllä, että hän oli asiaa kauan miettinyt.

"Niin ... mitä sinä nyt, millä tavalla sanoa?" kysyi Santavaara.

"Sillä tavalla vain, ettet välitä, vaikka pitäisikin maksaa."

"No et sinäkään siitä häviä", tuumaili toinen naurahtaen.

Laivurisen mieli alkoi synkistyä kaikista vastaanponnistuksista huolimatta. Puhuvathan nuo tuossa *hänen* asioistaan ikäänkuin ei häntä enää olisi olemassakaan!... Santavaaraan hän oli äsken oikein mielistynyt. Mutta nyt taas meni mieleen ajatus, että rikkauksiltaankohan se tuossa vain mahtaileekin?

"Kyllähän se on niin, että joka menee takaamaan, se menee maksamaan", ähkäisi Kärppälä.

Laivurinen iski häneen myrkyllisen silmäyksen ja käännähti niin, että tuli istumaan melkein selin vieraisiin. Hän oli sydämestään suuttunut nyt lopullisesti Kärppälän sanoista. Toiselta puolen kuitenkin outo vallanalaisuuden tunne, joka häntä aivan äsken alkoi painaa, pidätti teräviä sanoja puhkeamasta.

Kas sinä olet kristitty, sinäkin Kärppälä! ajatteli hän sinä ja'at tavarasi vaivaisille, johdatat sairaita ja kuoleman kanssa kamppailevaisia pois maallisista asioista... Sinä kiellät heitä ajattelemastakin, vieläpä autatkin heitä!...

Puhelu oli melkein kokonaan katkennut; satunnaisia päätelmiä ja huomioita — siinä kaikki.

Vieraat rupesivat vihdoinkin lähtemään.

"Kyllähän sen nyt täytyy antaa olla sen asian, jos tästä rupean parantumaan." Laivurinen veti jo helpotuksesta henkeä, kun näki pääsevänsä vieraistaan.

"Niin ... kun saisitte aluksi edes korot", rupesi Kärppälä.

"En minä voi nykyään mitään. Jos minulta vaaditaan, niin minun täytyy tehdä konkurssi."

Santavaara tuli kättä tarjoamaan.

"Ei sanaakaan nyt enää siitä asiasta", hän sanoi pontevasti. "Hyvästi nyt vain, opettaja, ja tulkaa terveeksi älkääkää murehtiko tästä asiasta."

Laivurinen katsahti hämillänsä ja kunnioittavasti puhujan silmiin. Tämä painoi silmänsä alas.

Kärppäläkin jätteli kädestä hyvästi, mutta näytti siltä kuin hänellä olisi ollut vielä hyvinkin paljon sanottavaa.

* * * * *

Oli muutama päivä väliä, kun Laivurinen huomasi ikkunastaan, että Vaittinen ajoi pihaan. "Varmaan Kärppälän käskystä", mutisi hän.

Vaittinen tuli huoneeseen suu täynnä sanoja ja juttuja. Hän kertoi kuulleensa, että opettaja oli tullut pahemmin kipeäksi. Sanoi sanoneensa, että pitääpä käydä katsomassa, kun tuttujakin ollaan ja muuta...

"Voi Herra auttakoon, kun olette mennyt heikoksi!" huudahti hän. "No, tottapa tohtorin luona on käyty? Niin miks'ei, kysymättäkin sen tietää... Mutta mitäs siihen tekee: kun tauti tulee, kyllä sitä kestää terveyttä rahalla ostaa."

Sitten hän kertoi kuinka hänellä oli ollut kaksi kertaa sormessa koi; kerran oli koko ruumis ollut ajoksia täynnä; olipa hän joku vuosi takaperin maannut yskässäkkin kolme päivää. Emäntä-vainajansa tähden oli ollut kahdesti tohtorin luona ... "ja ... ja kyllä sitä saa koettaa, joka kerta sairastamaan alkaa".

Nyt riitti puhetta. Laivurisen ei tarvinnut kuin kuunnella ja toisinaan myöntää: "niin se on", taikka "jopa". Tuo riitti mainiosti hänen puolestaan.

Sitten alkoi Vaittinen jaksattaa muiden ihmisten asioista: rikkaudesta, köyhyydestä, onnesta ja onnettomuudesta, ja pääsi siitä aivan huomaamatta käsiksi Kärppälään, kehui, että tämä on rikastunut kuin peijakas. Millä lie rikastunut? Kun ei Laivurinen ollut sitä kuullut, tiesi Vaittinen joukon syitä ja rupesi niitä luettelemaan. Lopuksi tuli: "Se on tarkka ja kiinteä kuin mikä. On jo meillä käynyt monta kertaa sanomassa, että pitäisi ruveta opettajaltakin tahtomaan sitä saatavaa, jossa hän on takaamassa. Mutta minä olen sanonut, että älähän nyt turhia, kyllähän opettaja aina velkansa maksaa ja..."

"Eilen kävivät täällä molemmat", keskeytti Laivurinen äreästi, "ja sanoivat, että te olette vaatinut."

"Minäkö vaatinut! Eei... Kuinka ne sillä lailla valehtelevat. En minä ole sanallakaan vaatinut. Santavaarako sanoi?"

"Luullakseni Kärppälä."

"Kuule, vai sanoi Kärppälä niin! En minä ole vaatinut ... mitäs minä. Kerran sanoin, että jos sais in inträssin."

"En minä nyt jaksa maksaa, ainakaan tätä nykyä."

"Ei suinkaan sitä nyt niin, mutta minä vain ajattelin, että jos niinkuin sopii, niin..."

"Ei sovi... Ei ainakaan ennen kuin saan palkkaneljännekseni."

"Vai niin. No ei sillä ole kiirettä. Tulenko minä silloin tänne?"

"Sopiihan sitä nyt vastakin, ja jos riittää, niin kyllähän tuodaan sinne."

"Sopii kyllä. Ja minä vaikka käyn täällä, ettei sitä varten tarvitse meille tulla. Ei, en minä ole kiiruhtanut, enkä kiiruhda, mutta kun opettaja nyt itse tahtoo maksaa, niin kyllähän se rahakin kelpaa." Hän nauroi hyväntahtoisesti. "Se on sellaista, että kyllä se kelpaa."

Vaittinen huvitti Laivurista koko päivällisajan, kaksi tuntia.

Iltapäivällä saivat lapset taas lupaa, sillä opettaja oli tullut kipeäksi.

XV.

Nyt on kevätlukukauden aika koulussa. Mutta Laivurinen makailee puolipukimissa vuoteellaan. Sukatkin ovat jaloissa, ne ovat hyvin täyteläiset, sillä jalat ovat alkaneet paisua. Silloin tällöin kurkistaa ovesta muori, tulee pa joskus vuoteen viereenkin, kyselee, eikö mitään tarvitsisi...

Kouluhuoneesta kuuluu epäselviä ääniä, milloin opettajan, milloin oppilaitten. Jonkun aikaa on siellä jo ollut toinen opettaja.

Rouva on tänään kaupungissa kysymässä lääkäriltä, olisiko tuo jalkain paisuminen vesitautia... Ja mikä auttaisi niitä sulamaan; sekä saamassa uutta neuvoa ruokahalun palauttamiseksi.

Sairashuoneessa on hiljaista... Ainoastaan himmeä kajastus kouluhuoneen äänistä taikka kyökistä päin kuuluva oma in lasten melu tai maantietä silloin tällöin ajavan reen kopina ja kulkusten helinä sitä häiritsee hiukan. Ulkona on pakkane ja ilma ruman harmaa.

Laivurisella on pöydällä vuoteen vieressä valikoima kaikensisältöisiä kirjoja ja muutamia sanomalehtiä. Mutta hän ei lue. Nykyisyyden eteen on hiljaa laskeutunut esirippu ja ajatukset vaeltelevat kaukaisissa ajoissa, joista ne hiljalleen lähentelevät nykyisyyttä kuin pienoinen järvipursi sumuisena, lämpimänä yönä.

Matkaan ne lähtivät kotikuusen kuuluvilta, missä paimentorvi heilui poikasen kaulassa ja juostessa takoi rintaluihin... Ja hän ajatteli ja muisteli sitä pikkuista tuohikonttia, jonka itse tekaisi vanhan ja ränstyneen sijaan. Olisi sen tuntenut vaikka sadan seasta, sillä siitä hän oli monena herran päivänä täyttänyt nälkäisen vatsansa. Se seurasi aina, mihin paimeneksi meni, sillä se oli oma ja sopiva. Monella eri tavalla emännät sen täyttivät.

Mutta se muisto ei enää tuntunut pahalta, että joskus nälkää näki. Sen sijaan salojen rajaton vapaus ja toverien verraton seura — ne, ne olivat elämää, josta rikkaasti ja loppumattomasti pyörähteli esiin uusia tauluja ja muistoja. Toinen oli toistaan viehättävämpi.

Oli hänen ollut pahakin olla, hän oli saanut selkäänsä, oli saanut olla sankarina ja useimmiten kehuttuna teräväpäänä. Rangaistukset ne tuntuivat nyt leikiltä ja kärsimykset joutavalta lapsellisuudelta.

Koko tuo aika kuvastui mieleen kuin mansikkainen mäkirinne, missä väsyksiin asti piehtaroiitiin ja vihdoin laskeuduttiin pitkälle, poimittiin vielä siitäkin yli kyllän. Painettiin poski vasten sukkelasti

kutkuttavaa mansikkamätästä ja nukahdettiin...

Se oli lyhyt, hetkellinen, ihana houre: hän luuli nytkin painavansa poskea mätästä vasten. Oli tuntevinaan sitä tuoksua ja sitä sukkelaata kutkuttamista...

"Etkö tarvitse mitään?" kysyi muori ovea raottaen.

"Häh?... En."

Poskeen tuntui vastenmielisen nihkeältä tyyny, huoneen ilmassa oli lääkkeiden hajua ... ulkona huuruinen, harmaa pakkaneen. Hän voihkaisi katkeroitunein mielin. Mutta aivan itsestään lipui ajatus jälleen renkipäiviin. Vainiolla ojain kaivussa, metsissä puiden hakkuussa — kaikkialla tuntui omituinen kaipuu, kalvava ikävä. Hän muisti merkillisen terävästi, ettei hän ymmärtänyt mitä ikävöi. Ei sillä ollut mitään määrättyä esinettä, ei kaivatulla mitään tarkkaa muotoa. Tyhjältä vain tuntui, vaikka ei tiennyt mikä on tyhjä. Vihdoin se vähitellen selvisi, kun aina hiljakseen etsi, eikä hän ollut tyytyväinen ennenkuin löysi. Siinä hän se oli, miltei tarkkapiirteisissä puitteissa: Sattumalta hän oli oppinut kirjoittamaan, lukemaan oli mainio, tutut sanoivat teräväpäisimmäksi mieheksi koko kylässä. Oli harvinainen lukuhalu ja erinomainen muisti. Surkuteltiin hukkaan meneviä lahjoja ja miehissä tuumittiin, miten ne saataisiin käytäntöön. Tämän ohella kiertyi hiukkasen kokoon varoja ... hyvin hiukkasen, kolmisen sataa markkaa vain. Mutta siitä ihmiset rupesivat luottamaan, lupasivat auttaa... Ja tuli lähdeyksi seminaariin. Siellä se ensin tuntui kuin ilmassa liikkuvan ja olevan kohta saavutettavissa tuo ikävöity... Koht'sillään saa astua täydellä jalalla elämään, todelliseen, ihanaan, vapaaseen, ikävöityyn *elämään*...

Toivo kuitenkin päivä päivältä petti. Alituinen kieltäytyminen ja tuskallinen ponnisteleminen, nekö lienevät kadottaneet kaivatun näkyvistä tai estäneet sitä tuntemasta. Tiedon aarteet kyllä kasvoivat ja sydämässä oli yhä jonkinmoinen epäilevä tunne siitä, että kerran vielä löytyisi kätöksessä olevan kultamurusien piilopaikka. Jotain kyllä löytyikin ja oli hetkiä, jolloin luuli havartaneensa kiinni aarteen reunasta ja se tuntui jo varmasti olevan käsissä, ja elämä tuntui silloin aina iloiselta, oikein *elämältä* ... ihan sellaiselta, miltä hänen kuvittelunsa mukaan elämän aina pitäisi tuntua, mutta mitä se ei ollut. Sellaista oli niinä aikoina, jolloin tutkinnot hyvin onnistuivat, hän näytti voivan kohota yli toverijoukon ja sai muilta tunnustusta. Se oli kuitenkin aina vain hetkellistä: aarre lipui huomaamatta käsistä ja katosi.

Sitä seurasi yhä uusi ponnisteleminen, odottaminen ja työ. Mutta ei se kaikki ikävää ollut, sillä toverit ne, ne sentään antoivat elämälle makua. Toverit!... Niiden kera muisteleva ajatus hiipi ja hajausi ympäri isänmaan: minkähänlaisissa oloissa se, ja sekin eleskelee nyt?

Mutta tuli vihdoinkin aika, jolloin löysi kaivatun elämän ja jolloin jo iloitsi siitä, että oli saavuttanut sen, mitä oli kaivannut; jos jotain vielä huomasi puuttuvan, tiesi tarkoin mitä se oli ja uskoi senkin saavuttavansa ennen pitkää. Tämä oli silloin, kun sai päästökirjan seminaarista ja pääsi opettajaksi tänne.

Nyt kuvitteli hän itseään koneentapaiseksi, joka oli tehtaassa valmistettu ja sieltä yhtä kyytiä vietiin työkentälle...

"Sitä aikaa!"

Tulin tänne, jouduin yhtäkkiä erityisen kunnioituksen esineeksi, erityiseksi neroksi, kukkulinnan herraksi!... Ympärilleni kokoontui, ikäänkuin he minua vain olisivatkin odottaneet, joukko oikein alkuperäisiä kytöpoikia... Pantiin toimeen iltamia... Ja sitä intoa sitten, kun pidin puheita ja esitelmää!...

"Ja harrastuksetpahan virisivät."

Pilkkasivatkin, mutta mitä siitä, kun melkein silmin saattoi nähdä, miten edistyksen vieno oras kohosi rikkaruohoisesta maasta ja kimalteli kullalle...

Tyttömaailmasta ilmestyi näyttämölle yksi, nelilehtinen apila kolmoisten tuhantisessa parvessa. Ensin ei häntä huomannut, mutta sitten sattumalta ... ja sitten ei voinut enää silmistänsä laskea: täytyi saada se poimituksi, ottaa säilyyn... Niitä harvoin tapaa, nelilehtisiä. Köyhässä, varattomassa kaupunkilaisperheessä tyttö kasvoi. Sieltä hän sen poimi ja toi kotiinsa. Kaikki oli näin löydetty. Hän kaiveli ja penkoili elämän aarteella mielin määrin, nauttien siitä täyteläisin siemauksin.

Se oli elämää, noina muutamina vuosina. Ei mikään toive näyttänyt toteuttamattomalta eikä mikään vastus voittamattomalta.

Tämän eteen laskeusi himmeä esirippu, alussa tosin läpikuultavana, mutta yhä paksumpana ja peittävämpänä, kunnes se vihdoin kääräisi hänet kuin tiukkaan kapaloon, josta ei nähnyt *eteenpäin*

tuumaakaan. Tuossa kääreessä hän riuhtoi aikansa, koetti vapautua ja kiinnittää mielikuvituksen herkän silmän tulevaisuutta kohti. Mutta kapalot kääriytyivät yhä tiukemmalle... Ajatus voi askarrella ainoastaan olevaisissa oloissa, jotka olivat kasvaneet omaan olemukseen kiinni ja jäivät vaipan sisään...

Keuhkotaudin hirveä kummitus liihotteli torjumattomana ympärillä. Sillä tuntui olevan ikäänkuin siivet, joita se räpytteli raivoisasti, toisinaan niin rohkeasti, että tuntui ja pakotti, milloin selkäpiitä, milloin rintaluita. Sen ohelle ilmestyi velkoja ja takausmiehiä, jotka kukin tavallaan määrailivät hänen maailmassansa. Vaikka ne eivät olisi mitään puhuneetkaan, niin tuntui kuitenkin siltä, kuin ne olisivat ajatelleet. Ja sehän oli samaa, kuin jos olisivat puhuneet... Ei, se oli pahempaa. Jos olisivat aina puhuneet mitä ajattelivat, niin olisi siinä ollut jotain varmuutta. "Meitä sinun pitää ajatteleman, yhä muistaman!" tuntuivat ne ajatuksissaan kiljuvan.

"Minä se olen!" kähisi keuhkotaudin basilli ilkeästi irvistellen...

Nuoriso, jossa hän näki kylvönsä orastavan, hymyili parvittaan perällä, kuten omat lapset silloin, kun on suuria vieraita, joita ainoastaan velvollisuudesta kestitään.

Mutta tälläkin ajalla oli jotain, joka veti mieltä pois kiusallisista painajaisista: mieli kiintyi katkeamattoman halukkaasti tutkimaan salatuista asioita. Siinä teki sen merkillisen huomion, että se, mikä oli ennen ollut selvää, tuli nyt epäselväksi; mutta kun asetti rinnakkain oman entisyyden ja nykyisyyden, huomasi sentään itsensä nyt kehittyneemmäksi. Sitä suuremmalta näytti vajanaisuus, epäselvyys, jonka perille ei voinut tunkeutua.

Välähti vielä pienoinen valopilkku, tuo syksyinen aika, jolloin koulukin avattiin ja jolloin elämänovi taas näytti olevan raollaan, jolloin ihanteet näkyivät tahtovan uudelleen palata ja palasivatkin, mutta arkoina kuin västäräkki keväisellä jäätiköllä asettuivat entisille sijoilleen...

Nyt on nykyisyys käsissä. Päätä pudistelevina ja salaperäisinä lääkäreitä... Koulussa sijainen opettajana... Omaisuus tuskin velkoihin riittävänä ja lapset, nuo omat pienet lintuset, joista mielikuvituksissa niin usein loi suuria ihmisiä, isänmaallisen viinamäen työmiehiä... Jos itsekkin kaadun, kaatuvat nekin, nuorina taimina, orpoina... Eläke tuskin riittää ruumiin ravinnoksi. Mikä on heidän kohtalonsa, heidän, jotka Jumala meille antoi?... Voisiko toivoa heille minun kohtaloani, että sallimus heitä johdattaisi henkisille aarreaitoille? Vai tulevatko he tavallisina ikävöimättöminä, kaipaamattomina ihmisinä elämään ainoastaan syödäkseen?... Silloin he eivät ymmärtäisi isänsäkään tarkoituksia, tuskin kunnioittaisivat muistoani... Kenties vihaisivat isäänsä, joka ei ole kokoillut rahoja heille perinnöksi...

Suun ympärillä väreili katkera, hymyn tapainen ilme, kun ajatus tähän ehti. Mutta ehkä ei niinkään, ajatteli hän jälleen lohdutellen itseänsä.

... Niin, tietämättöminä ja kaipaamattomina tavallisina ihmisinä heidän olisikin ehkä parempi ... eivät osaisi kaivatakaan elämältä muuta kuin sitä, mitä saavat, ja sehän se on pääasia, onnellisuuden ehto, ettei ikävöi, ettei osaa kaivata mitään muuta kuin minkä saavuttaa askel askeleelta...

"Täällä on nimismies", tuli muori ovesta ilmoittamaan.

"Mitä?"

"Nimismies on täällä. Käskenkö minä tänne vai?"

"Käskekää."

* * * * *

He olivat jo vähän aikaa keskustelleet niitä näitä, kun Bendell veti taskustaan lompakon ja otti sieltä kokoontaitetun paperin. Hän tarjosi sen sitten Laivuriselle mitään virkkamatta ja hiukan punastuen.

Laivurinen katsoi Bendelliä uteliaasti.

"Mitä se on?" kysyi hän. Kamala aavistus lensi päähän: olisikohan se jokin velkahakemus?!

"Ole hyvä ja katso."

Bendell oli mennyt toiselle puolelle huonetta ja piirteli sormellaan kuvioita ikkunaruutuun hiljaa viheltäen. Laivurinen avasi paperin vapisevin käsin ja luki:

"Allekirjoittaneet sitoutuvat yhteisesti, lainana, toimittamaan viisisataa markkaa kansakoulunopettaja Eero Laivuriselle sairausapua, jos hän lähtee esimerkiksi Helsinkiin saamaan apua nykyisessä taudissaan."

Alla oli kymmenen nimeä.

Bendell kääntyi Laivuriseen. Tämä nousi soututuolista, missä oli istunut siitä saakka kuin Bendell tuli, astui hiljaa Bendellin luo, otti kädestä, pudisti sitä. Hän ei näyttänyt jaksavan oikein puhua, mutta sai vihdoin sanotuksi:

"Kiitos, veikko... Mutta kyllä se on jo liian myöhäistä minulle."

Sitten ei hän enää voinut pidättää, vaan alkoi nyyhkyttää niin rajusti, että Bendellin täytyi häntä estää kaatumasta ja johdattaa vuoteelle.

"Kiitos ... myötätuntoisuudestanne", kuiskasi hän sieltä vielä kesken liikutustansa.

Bendell kääntyi taas ikkunaan, minkä hikeen äsken kuvia piirteli, ja poisti nenäliinallaan tunkeilevia kyyneleitä toisen toisensa perään...

* * * * *

Rouva tuli kotiin ja meni suoraan Laivurisen huoneeseen. Jo silmistä luki sairas, ettei varsin hyviä uutisia kuulunut.

"Mitä sanoi lääkäri?"

"Noo ... ei juuri mitään erittäin, lääkkeitä antoi."

"Lääkäri oli kummastellut jalkain paisumista ensin. Mutta kun oli kuullut, että äänikin kähisi ja että vatsa oli huono, niin oli sanonut, että kyllä ne menevät itsestänsä takaisin ja että ne johtuvat kaikki samasta."

Sitten otettiin lääkkeitä.

"Vai niin, näitkö vaan annettiin?"

"Niitä. Miten niin?"

"Eikä mitenkään."

Laivurinen tunsu jo kyllä lääkkeitä. Nämä olivat ainoastaan satunnaisia tuskia helpottavia ja unettavia.

Illalla nousi sairas soututuoliin lepäilemään. Ovi oli raollaan toiseen huoneeseen. Sieltä hän kuuli vaimonsa ja muorin hiljaisen keskustelun. Huomio kiintyi sitä seuraamaan. Hän kuuli:

"Lääkäri sanoi, ettei hän voi enää elää kuin korkeintaan kaksi viikkoa."

Muorilta pääsi pidätetty huudahdus.

Laivurinen jäi liikahtamatta paikalleen, sillä veri tuntui yhtäkkiä lakkaavan juoksemasta. Vähän ajan kuluttua nousi hän hitaasti, hiipi sängyn luo, laskeusi siihen alassuin ja tuhersi kasvonsa tyynyihin.

"Kahden viikon kuluttua?" äännähti hän vihdoin itsekseen kähisevällä äänellä ja huomasi samassa, ettei hän sen jälkeen, kuin vaimonsa ilmoituksen kuuli, ollut *ajatellut* juuri ensinkään mitään.

"Kahden viikon kuluttua", matki hän uudestaan, melkein itsetiedottomasti ja kenties ollenkaan sitä ajattelematta.

Taas alkoi kuulua kuiskuttava ääni raollaan olevasta ovesta. Hän teroitti kuuloansa. Ei erottanut tarkkaan, ainoastaan muutamia sanoja: siellä muori rukoili, varmaankin polvillaan ja pää laskettuna ristissä oleviin käsiin. Sairas kuvitteli, että hänen vaimonsa tällä kertaa oli mukana koko hengellään ja sydämellään... Kovemmin! teki hänen mielensä huutaa, sillä hän olisi halunnut niin mielellään kuulla joka ainoan sanan. Mutta hän peräytti jälleen aikeensa. Ei tahtonut häiritä. Hän seurasi sydämellään sitä ajatusta, jonka hajanaiset sanat hänessä synnyttivät, vajosi siihen niin kokonaan, että vasta kotvasen kuluttua, kun ei enää muorinkaan ääni kuulunut, taas muisti äskeisen:

"Niin ... niin ... ettkö kahden viikon kuluttua olen *mennyt*..."

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MENNYT ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in

the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the

requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR

INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.